

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářské studium humanitní vzdělanosti

Bakalářská práce

MÝTUS O VYNOŘENÍ

KOMPARACE MYTOLOGIE NAVAHŮ A ZUNIŮ

MARIE ZHOŘOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Martin Heřmanský

Praha

Říjen 2008

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a za použití pouze těch pramenů a literatury, které uvádím v závěru práce.

V Praze

Marie Zhořová

Poděkování:

Mé vřelé díky patří Mgr. Martinu Heřmanskému za jeho vedení. Bez jeho trpělivé pomoci a rad by tato bakalářská práce jen těžko byla dokončena.

Děkuji panu PhDr. Petru Janečkovi za odbornou radu během psaní práce a za to, že mi poskytl teoretickou literaturu.

Práci věnuji své rodině. Jen díky jejich podpoře, důvěře a zázemí jsem měla možnost věnovat svůj čas a zájem výzkumu a napsat tuto bakalářskou práci.

OBSAH

I. ÚVOD	5
II. MÝTUS A JEHO STUDIUM.....	8
1. Definice mýtu	8
2. Klasifikace mýtů	9
3. Studium mýtu	11
4. Kritika pramenů.....	13
5. Mýtus, předávání mýtu, difúze	15
III. KULTURNÍ AREÁL JIHOZÁPADU SEVERNÍ AMERIKY	17
1. Kulturní oblasti na sever od Mexika	17
2. Oblast Jihozápadu.....	18
3. Historie oblasti Jihozápadu – prehistorie: období do 16.století.....	19
4. Zuniové.....	21
5. Příchod Atabasků – rok 1300.....	22
6. Navahové	23
7. Navahové a Zuniové, sousedé.....	24
IV. KOMPARACE	27
1. Rozbor motivů	27
2. Shrnutí.....	58
V. ZÁVĚR.....	61
VI. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	62
VII. PŘÍLOHY	65
1. Kosmogonický mýtus Zuniů.....	65
2. Kosmogonický mýtus Navahů.....	67
3. Rejstřík použitých mytologických motivů	75
4. Tabulka motivů	76
5. Mapy a grafy.....	77

I. ÚVOD

S původními obyvateli amerického kontinentu se setkali poprvé cestovatelé, plující do neznámých končin v touze objevit novou cestu do Indie. Příchod civilizace evropských přistěhovalců měl jednou provždy změnit život Indiánů.

„Americký Indián (...) byl ze strany kolonizátorů, kteří byli ničiteli jeho kultury, předmětem vždy proměnlivých interpretací. Většina těchto interpretací (...) nevyovídá nic o Indiánech samotných, ale jen o převládajících koncepcích Euroameričanů v té či oné epoše: o náboženském puritanismu, osvícenství, romantismu, nadšení z pokroku. (...) Mezitím však etnografové a etnologové (...), jako James Mooney nebo Franz Boas, popsali nevýslovné bohatství a rozličnost náboženských představ a zvyků indiánských společností.“¹

Přestože příliv evropské civilizace na americké kontinenty měl tak devastující účinek pro nativní kultury, vědecký zájem o ně je dodnes hnán stejnou fascinací a touhou poznávat, jaké kdysi poháněly Kryštofa Kolumba a jeho posádky.

Tato bakalářská práce se na poli sociokulturní antropologie, folkloristiky a komparativní religionistiky věnuje náboženství dvou etnik, Zuniů a Navahů. Soustředí se na jejich mytologii, a to z hlediska difúze. Problém nahlíží v kontextu vlivu přírodního prostředí na podobu kultury,² vzájemného vlivu etnických skupin v podobě akulturace, a v neposlední řadě s ohledem na roli, již hraje minulý vývoj kultur.

Åke Hultkrantz rozlišuje dva modely náboženství severoamerických Indiánů, lovecký a zemědělský. Vychází přitom z předpokladu, že kmeny, jež sdílí podobný kulturní život (například se převážně věnují lovu nebo rybolovu), mají tendenci sdílet podobný náboženský život, i když v konkrétní podobě rituálů a obřadů se liší.³

Lovecký model náboženství je více individualistický. Zahrnuje zvířecí ceremonialismus, individuální hledání vizí, nejvyšší bytost mužského pohlaví, každoroční obřad kosmického omlazení, šamanismus atd. Naproti tomu zemědělský model náboženství je kolektivistický, patří do něj slavnosti deště a plodnosti, kolektivní kněžské obřady, bohyně a

¹ Eliade, M.; Culianu I.: *Slovník náboženství*. Český spisovatel, Praha 1993, str. 215, 216.

² Vlivem přírodního prostředí na kulturu se zabývá ekologická antropologie. Kulturní ekologové předpokládají, že sociokulturní systém funguje na základě mechanismu adaptace, díky kterému reaguje na přírodní prostředí a změny v něm. Podle nich lze nalézt vztah mezi ekosystémem a strukturou a technologiemi kultury. Hlavní představitel J.H. Steward chápal kulturu jako adaptivní systém na přírodní prostředí. Soukup, V.: *Přehled antropologických teorií kultury*. Portál, Praha 2000, str. 151-153.

³ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 14.

bohové, společenství kouzelníků a jejich obřady apod.⁴ Náboženství může samozřejmě kombinovat prvky loveckého i zemědělského modelu.

Souvislost mezi náboženskými modely a způsoby subsistence, a v důsledku tedy i přírodními podmínkami, ve kterých kmeny žijí, přivedla moji pozornost k Jihozápadnímu kulturnímu areálu Severní Ameriky. Jedná se totiž o dosti nehostinnou oblast, pouštní hornatou krajinu s malým množstvím srážek, ve které se ale i přesto rozvinuly velice komplexní kultury. S nevlídným prostředím kontrastuje bohatost kultur místních etnik, která, ač je řadíme do jedné kulturní oblasti, se vzájemně liší jazykově, sociálním, náboženským i politickým uspořádáním, fyzickým vzhledem a konečně i způsobem usídlení. Více světla do záhady jejich rozdílnosti vnese detailnější pohled na jejich předky.

Rozdílnost kultur, která má příčinu v jejich původu, byla důvodem mého výběru zkoumaných etnik, Zuniů a Navahů. Zuniové jsou usedlí zemědělci, označujeme je za agrární pueblanskou kulturu. Jejich tradiční náboženství je náboženstvím zemědělců, proslulé snad nejsložitější organizací mezi všemi domorodými kmeny na sever od Mexika.⁵

Navahové jsou dceřiný kmen kočovných Atabasků, lovců, kteří do oblasti Jihozápadu doputovali ze severu kolem roku 1000 našeho letopočtu a zde, přejímajíc od sousedních kmenů zemědělství, se usadili. Původní ideologií Atabasků bylo lovecké náboženství. Tato orientace byla postupem času zmírňována prvky zemědělského náboženství, přejímanými od sousedních kmenů.⁶

Obě etnika stavěla na kulturním dědictví svých předků. Zároveň pro ně geografická blízkost přinesla možnost a příležitost kulturní difúze. Pro nás je důležitá především difúze v ideologické rovině⁷. Navahové byli silně ovlivněni náboženskými představami Zuniů, inspirovali se jejich mýtem o stvoření a převzali kostru mnoha jejich obřadů.⁸ Tato práce se zabývá difúzí mezi oběma etniky, a to na úrovni vyjadřování expresivní kultury - v mýtech.

V bakalářské práci jsem si vytkla za cíl ukázat podobnosti a odlišnosti kosmogonického mýtu Zuniů a Navahů. Na základě rozboru mytologických motivů v kosmogonických mýtech srovnám, v čem jsou oba mýty podobné a v čem se naopak liší. Toto srovnání ukáže, do jaké míry lze nalézt stopy inspirace zunijským mýtem o stvoření v kosmogonickém mýtu Navahů.

⁴ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 18.

⁵ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 11.

⁶ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 16.

⁷ O difúzi v ideologické rovině hovoří Lawless v souvislosti s pojem kulturní změny. Je podle něj nejpomalejší formou difúze. Viz Lawless, R.: *Co je to kultura*. Votobia, Olomouc 1996. Kapitola Kulturní změna, str. 96.

⁸ Underhill, R.: *Red man's religion*. University of Chicago Press 1965, str. 225, 236.

Abychom se mohli zaměřit na studium difúze mytologických motivů, seznámíme se ve druhé kapitole s mýtem vůbec. Uvádím definici mýtu a mytologickou klasifikaci. Představím hlavní možné přístupy ke studiu mýtu, přístup, jenž jsem zvolila pro svoji práci a prameny, se kterými při analýze pracuji. Dále zdůvodním, jaké má důsledky ústní předávání mýtu v tradičních společnostech na difúzi v náboženské oblasti.

Protože je pro nás podstatné i pozadí synkreze, provede třetí kapitola čtenáře Jihozápadem Severní Ameriky. Představí tuto kulturní oblast z hlediska přírodních podmínek a uvede typické kulturní rysy tohoto areálu. Dále stručně informuje o minulosti, od prehistorie až po období příchodu bílých přistěhovalců, včetně příchodu migrantů okolo 11.-13. století. Seznámí s etnikem Zuniů, etnikem Navahů, a na pozadí jejich původu popíše charakteristické rysy obou kultur. Ukáže, jaké byly vztahy těchto vedle sebe usazených etnických společenství a že jejich geografická blízkost vedla k intenzivní kulturní výměně.

Čtvrtá kapitola obsahuje samotnou komparaci mytologických motivů, jejich popis a analýzu. Na jejím základě potom porovná oba mýty a na závěr srovná, v jakých motivech a dalších rysech jsou si podobné a v čem se liší.

II. MÝTUS A JEHO STUDIUM

Tato kapitola představuje fenomén mýtu. Uvádí základní definice mýtu a mytologickou klasifikaci. Krátce hovoří o přístupech v mytologickém studiu a určuje přístup, jež jsem zvolila pro svou práci. Nakonec zmiňuje důležitost faktu, že mýty jsou předávány v tradičních společnostech vždy ústně, pro studium kulturní výměny v náboženských představách.

1. Definice mýtu

„Mýtus“ je v *Sociologickém pojmosloví* definován jako „zvláštní slovesný útvar, většinou příběh odpovídající skutečnosti, který skrývá významově symbolickou hodnotu.“⁹ Od jiných žánrů se odlišuje tím, že nemá autora, ale pouze vypravěče. Je předáván z generace na generaci a je tak více než jen vyprávěním, stává se poselstvím.¹⁰ Děj mýtu se odehrává v dávných, neurčených dobách, *in illo tempore*.¹¹ Neodvolává se na konkrétní historické situace, ale přesto prezentuje historická fakta, jejichž platnost je nadčasová a má sakrální hodnotu.¹²

William Bascom v eseji *„Formy folkloru: žánry lidové slovesnosti“*¹³ definuje mýtus jako jeden ze tří základních žánrů lidové tvorby, vedle legendy (pověsti) a pohádky. Všechny tři považuje za univerzální formy lidové slovesnosti.¹⁴ „Myths are prose narratives, which, in the society, in which they are told, are considered to be truthful accounts of what happened in the remote past. They are accepted on faith, they are told to be believed, (...) they are usually sacred (...). Their main characters are not usually human beings (...) Myths account for the origin of the world, of mankind (...). They may recount the activities of the deities (...).“¹⁵

Bascom rovněž uvádí vymezení mýtů, jak je chápou samotní indiáni: pro ně jsou to příběhy, odehrávající se v době, kdy svět ještě neměl svoji dnešní podobu a lidé byli neznalí

⁹ Soukup V.: *Sociální a kulturní antropologie*, Sociologické nakladatelství, Praha 2000, str. 156.

¹⁰ Soukup V.: *Sociální a kulturní antropologie*, Sociologické nakladatelství, Praha 2000, str. 156.

¹¹ Srov. Eliade, M.: *Mýtus o věčném návratu*. Oikúmené, Praha, 1993. Kapitola regenerace času, str. 38-64.

¹² Soukup V.: *Sociální a kulturní antropologie*, Sociologické nakladatelství, Praha 2000, str. 158.

¹³ Bascom, W.: *The Forms of Folklore: Prose Narratives*. In: Dundes, A.: *Sacred Narrative*. University of California Press, London 1984, str. 5-29.

¹⁴ Vzájemně se liší v několika kategoriích: jsou vnímány jako fakta/fikce; jejich děj se odehrává v dávné/nedávné/neurčené minulosti; na místě neurčeném/ mimo tento svět/v dnešním světě; postavy v nich jsou lidé/nadpřirozené bytosti; a konečně jsou považovány za posvátné/světské vyprávění.

¹⁵ Bascom, W.: *The Forms of Folklore: Prose Narratives*. In: Dundes, A.: *Sacred Narrative*. University of California Press, London 1984, str. 9.

svých dovedností a zvyků. Odlišují je od příběhů „našeho světa“, které se odehrály v historickém čase. Mýtus pro ně není fikcí, je pravdivým příběhem.¹⁶

V práci vycházím z definice mýtu **Bolleho, Smithe a Butona**, neboť vhodně shrnuje všechny důležité vlastnosti mýtu: Myth is „*a symbolic narrative, usually of unknown origin and at least partly traditional, that ostensibly relates actual events and that is especially associated with religious belief. It is distinguished from symbolic behavior (cult, ritual) and symbolic places or objects (temples, icons). Myths are specific accounts of gods or superhuman beings involved in extraordinary events or circumstances in a time that is unspecified but which is understood as existing apart from ordinary human experience.*“¹⁷

2. Klasifikace mýtů

“*Soubor mýtů určitého národa, kultury či etnické skupiny*“ označujeme jako **mytologii**.¹⁸ Mýty se tradují ve společnostech z generace na generaci, ale jsou často předávány i mezi společnostmi navzájem prostřednictvím jejich kontaktu. Díky tendenci k tradici není obsah vyprávění libovolný. Podle převažujících témat, jež se v nich objevují, můžeme mezi mýty rozlišovat jednotlivé typy.

V následující klasifikaci uvádím nejdůležitější z typů mýtů s jejich obsahovým vymezením. Mezi tyto typy patří i kosmogonický mýtus, na který se soustředím při komparaci mytologií etnik Zuniů a Navahů. Pro většinu mytologií je tento mýtus základem, na který se ostatní mýty odvolávají nebo jsou z něj přímo odvozeny.¹⁹

Budil²⁰ uvádí čtyři typy mýtu: Kosmogonický mýtus, jehož tématem je původ a vznik světa; Teogonický mýtus o původu a zrození bohů; Etiologický mýtus, který podává výklad o příčinách, původu a podstatě různých zvyků, předmětů a jevů; Heroický mýtus, jenž vypráví o původu a založení dané kultury.

¹⁶ Bascom, W.: *The Forms of Folklore: Prose Narratives*. In: Dundes, A.: *Sacred Narrative*. University of California Press, London 1984, str. 14.

¹⁷ Bolle, K.W., Smith J.Z., Buton R.G.A.: Heslo „*Myth*“. Encyklopædia Britannica. 2008. Encyklopædia Britannica Online. Dostupné z: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/400920/myth>>.

¹⁸ Tento termín také odkazuje k vědní disciplíně, „ *která se zabývá rozbořem, výkladem a srovnáváním mýtů.*“ „*Studuje povahu mýtů, jejich funkce a místo v sociálním životě lidí.*“ Soukup V.: *Sociální a kulturní antropologie*, Sociologické nakladatelství, Praha 2000, str. 158.

¹⁹ Bolle, K.W., Smith J.Z., Buton R.G.A.: Heslo „*Myth*“. Encyklopædia Britannica. 2008. Encyklopædia Britannica Online. Dostupné z: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/400920/myth>>. 13.09. 2008.

²⁰ Budil, I.T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Triton, Praha 1995, str. 184.

Bolle, Smith a Buton užívají detailnější klasifikaci a určují dvanáct hlavních typů mýtu.²¹ Mýtus o počátku (*Myths of origin*) je kosmogonický mýtus neboli mýtus o stvoření. Tyto mýty tematizují počátek světa (který se neděje vždy skrze stvořitele), a mnohdy také stvoření člověka, zvířat a rostlin, a původ institucí a pořádku věcí.

Mýtus o zániku neboli eschatologie je naproti kosmogonickému mýtu příběhem o původu smrti, ale především o konci světa.

Mýty o kulturních hrdinech či mýty o vykoupení se liší od kosmogonických mýtů tím, že hrdinové neodpovídají za stvoření světa, pouze za jeho dokončení, nastolení pořádku věcí, tedy nastolení kultury pro člověka. Tyto mýty se hojně vyskytují v preliterárních společnostech.

Mýty o čase a věčnosti pojednávají o vztahu času a věčnosti, či lépe o přerodu věčnosti v čas. V těchto mýtech se velice často vyskytuje motiv čísla čtyři – např. čtyři věky světa apod.

Mýty o prozřetelnosti a osudu se zabývají záhadou určení lidského osudu: děje se tak náhodou, prozřetelností nebo osudem? Na tuto otázku poskytují mýty různých tradic ty nejrozmanitější odpovědi.

Mýty o znovuzrození a obnově jsou spojeny s koncepcí cyklického času. Objevují se v něm témata obnovy vesmíru, znovuzrození, obnovy přírody apod. Motiv cyklické obnovy je přítomen ve všech společnostech.

Mýty o posvátných osobách či božstvech se vyskytují spíše v tradicích, kde nepřevládá monoteistická koncepce. Nejvyšší bytosti sídlí na nebesích, jsou jim připisovány různé vlastnosti včetně nesmrtelnosti, dobroty, všemoci, atd.

Mýty o transformaci vysvětlují příčiny existence zvláštních míst, vlastností zvířat a rostlin, hvězd nebo světa vůbec. Zvláštní skupinou jsou mýty, spojené se změnami či přechody v lidském životě. K těmto mýtům se vztahují rituály, jež opakují činnosti v nich popsané.²²

²¹ Bolle, K.W., Smith J.Z., Buton R.G.A.: Heslo „*Myth*“. Encyklopædia Britannica. 2008. Encyklopædia Britannica Online. Dostupné z: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/400920/myth>>.13.09. 2008.

²² Bolle, Smith a Buton dále uvádějí tyto typy:

Mesianistické mýty nabízejí naději na nový svět. Jsou často spojeny s kulty a či hnutími, jež hlásají blízký konec světa. Hovoří o návratu kulturních hrdinů a jejich pomoci věrným v bitvě proti zlu. Objevuje se v nich téma návratu mrtvých, destrukce tohoto světa a příchodu nového.

Velmi specifickými jsou mýty o zakladatelích náboženské tradice, prorocích a jiných náboženských postavách. Hrdinové těchto mýtů mohou být historickými osobami, ale obsah mýtů o nich zmiňuje události, jež nemohou být známy z přímého svědectví (např. akty, jež učinili v osamění).

Ve společnostech s tradicí posvátného královského postu existují mýty o králích a asketických svatých.

Dalším typem jsou vzpomínkové mýty. Tyto mýty vycházejí z představy ztracené, zapomenuté znalosti a vzpomínek z předchozích životů, které jsou přístupné jen vyvoleným osobám. In: Bolle, K.W., Smith J.Z.,

3. Studium mýtu²³

Nejen že můžeme mezi mýty rozlišit různé typy, ale můžeme je také různě chápat, rozdílně interpretovat a zvolit různé metody v závislosti na zvoleném přístupu k jejich studiu. V tomto oddíle naznačíme některé možné přístupy ke studiu mýtu a představím metodologii, již jsem zvolila pro svoji práci.

Studium mýtu se začalo více rozvíjet zhruba od 18. století, kdy se pozornost zaměřovala především na řecké a římské mýty a metody jejich interpretace. Zprvu bylo k mýtům přistupováno jako k **alegoriím**, které ukrývají hluboké významy, jež je nutno rozluštit. Ve skutečnosti byl tento přístup omezující, neboť hledal ve vyprávěních předem formulované kategorie.

Tuto racionalistickou tendenci vystřídala na konci 18. století vlna **romantismu**, která kladla důraz spíše na cit, než na rozum. Romantici v mýtu hledali přirozený výraz nejhlubších lidských otázek a odpovědí na ně.

V 19. století se začalo více dbát na metodologii studia mýtu, a zásadou se stal **komparativní přístup**, díky kterému bylo možné nahromadit data napříč společnostmi. Na jejich základě bylo lze hledat všeobecné zákonitosti.

Folkloristé díky takovému pečlivému sběru lidové slovesnosti položili pevný základ mytologickým studiím. Důležitým zlomem bylo vnímání mýtu v kontextu náboženství a kultury jako takové. Jmenujme alespoň německého folkloristu W. Mannhardta (1831-1880) nebo bratry Grimmovy (Jakob, 1785-1863; Wilhelm, 1786-1859), kteří zasvětili svoji akademickou práci kolekci lidové tvorby. Představitelem **folkloristického** přístupu je i **Stith Thompson**, který vytvořil klasifikaci lidové tvorby a je autorem rozsáhlého díla *Motif-Index of Folk Literature*²⁴.

Folkloristický přístup kombinuje analýzu obsahovou a strukturální. Je principiálně zaměřen na rozlišení typů mýtů (typologie), zkoumání mytologických motivů a témat, jejich výskyt napříč kulturními areály (geografické rozšíření mýtů), a mezižánrovou komparaci.²⁵

Buton R.G.A.: Heslo „Myth“. Encyklopædia Britannica. 2008. Encyklopædia Britannica Online. Dostupné z: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/400920/myth>>. 13.09. 2008.

²³ Tento oddíl vychází z příspěvku Bolle, K.W., Smith J.Z., Buton R.G.A.: Heslo „Myth“. Encyklopædia Britannica. 2008. Encyklopædia Britannica Online. Dostupné z: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/400920/myth>> 13.09. 2008., a z Dundes, A.: *Sacred Narrative*. University of California Press. London 1984. Introduction, str. 1-3.

²⁴ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington, Indiana USA. Centraltrykkeriet, Copenhagen 1955.

²⁵ Dundes, A.: *The Morphology of North American Folktales*. Academia Scientiarum Fennica. Suomalainen Tiedekatena. Helsinki 1964, str. 97.

Antropologové doplňují folkloristické bádání studiem vzájemného vztahu kultury a mýtu, tedy jednak otázky promítání kulturních vzorců do mýtu a jednak otázky vlivu mýtu na kulturu. Například Marcel Mauss považoval mýtus za jeden z „totálních sociálních faktů“²⁶. **Funkcionalistický** přístup k mýtu, zastoupený dále například Bronislawem Malinowskim či A.R. Radcliff-Brownem, klade větší důraz na to, jak kterýkoli sociální jev přispívá fungování společenského systému, spíše než na otázku po jeho vzniku.

Další školou s úplně jiným přístupem ke studiu mýtu byl **strukturalismus**. Ten vycházel z předpokladu, že mýtus je formován z určitých proti sobě stojících témat, stejně jako jazyk je strukturován opozicemi mezi fonémy apod. Strukturalisté, např. Lévi-Strauss, zdůrazňovali, že mýty po celém světě jsou budovány na stejných logických principech.

Vladimír Propp, ruský folklorista 20. století, se zaměřil na žánry lidové tvorby z hlediska jejich morfologie²⁷ a položil základ **formalistickému** přístupu. Členil texty na jednotlivé prvky a těmto prvkům připsal části děje, jež po sobě měly následovat vždy ve stejné sekvenci.

Tato bakalářská práce je komparativní studií zaměřenou na interetnické vztahy na úrovni lidové tvorby, konkrétně mýtů.²⁸ Vychází z folkloristického přístupu ke studiu mytologie. Jejím předmětem je výsledek interetnického přejímání, ale klade zároveň důraz na předpoklady kulturní asimilace (přejetí).²⁹

Při studiu vlivu zunijské mytologie na navažskou budu vycházet z folkloristické klasifikace lidové slovesnosti. Představitel folkloristického přístupu ke studiu mýtu, **Stith Thompson**, ve svém obsáhlém díle *Motif-Index of Folk-Literature*³⁰ zpracoval na základě analýzy nejrůznějších žánrů lidové tvorby v ústní i psané podobě: mýtů, legend, pověstí, pohádek, bajek, kázání, románů či pořekadel klasifikaci základních prvků – tzv. motivů či

²⁶ Marcel Mauss popsal tzv. „totální sociální fenomén“ ve studii *Esej o daru*. Soustředil se na systém výměny darů ve společnosti. Dary jsou podle jeho názoru transakcemi, jež jsou více než jen účelovou výměnou předmětů, jsou to symbolické akty, jež pomáhají udržovat celou společenskou strukturu koherentní a stabilní. Jinými slovy, „totální sociální fenomén“ je jev, který zasahuje do ekonomické, náboženské, sociální, právní i etické složky společnosti. Soukup V.: *Sociální a kulturní antropologie*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2000. Str. 129. Srov. Mauss, M.: *Esej o daru*. Sociologické nakladatelství, Praha 1999.

²⁷ M. Leščák označuje Proppa za jednoho ze zastánců **mytologické teorie**, jež studovala folklór a především žánr pohádky jako fragmenty nejstarších indoevropských mýtů. Propp se věnoval čarodějné pohádce a rozboru její struktury. Podle něho se do pohádky jako literární formy promítl systém předkřesťanských kultů a mýtu. Leščák, M.: *Folklór a folkloristika. O ľudovej slovesnosti*. Smena, Bratislava 1982, str. 56-57.

²⁸ Leščák, M.: *Folklór a folkloristika. O ľudovej slovesnosti*. Smena, Bratislava 1982, str. 58.

²⁹ Horálek, K.: *Folklór a světová literatura*. Academia, Praha 1979, str. 8.

³⁰ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955.

témat. Motivy byly klasifikovány jednoduchou metodou abstrahování témat, majících stejný předmět.³¹

Tento index mytologických motivů používám k rozboru problému difúze mezi zunijským a navažským kosmogonickým mýtem. S ohledem na zaměření na kosmogonický mýtus užívám k analýze především motivy, uvedené v kapitole o stvoření světa a lidí, povaze vesmíru, podobě této země, počátku života a stvoření a založení světa rostlin a zvířat.³²

Cílem bakalářské práce je za pomoci klasifikace mytologických motivů zanalyzovat motivy v kosmogonických mýtech zunijském a navažském. Abych dokázala zodpovědět otázku, nakolik zunijský kosmogonický mýtus ovlivnil navažský mýtus, rozeberu jednotlivé motivy v mýtu Zuniů. Ty porovnáám s analogickými motivy mýtu Navahů.

4. Kritika pramenů

Stěžejním pramenem kosmogonického mýtu pro etnikum Zuniů je pro mě titul *Zuni Origin Myths*, jehož autorkou je **Ruth L. Bunzelová**.³³ Tato verze vyšla v roce 1929-1930 jako součást roční zprávy Kanceláře americké etnologie. Předcházely jí již tři jiné verze. Cushing (1891) vydal *Outlines of Zuni Creation Myths*, Stevensonová (1923) se zmiňuje o zunijských mýtech ve své monografii a Parsonsová (1923) vystoupila s další verzí v časopise *Americký folklor*.³⁴ Tyto tři verze se nezanedbatelně liší.

Parsonsové verze je záznamem vyprávění kosmogonického mýtu, zachyceného skrze tlumočnicka, tak jak bylo vnímání dávné minulosti aktuální k danému datu. Verze Stevensonové je pokusem srozumitelně zachytit vztah zunijské mytologie a rituálů. Cushingova verze poněkud strádá tím, že je plná vlastních poznámek a dodatků, jež jsou osobní interpretací či vysvětleními základních prvků mytologie.³⁵

³¹ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press, Bloomington, Indiana, USA. Centraltrykkeriet, Copenhagen 1955, str. 7, 10.

³² Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press, Bloomington, Indiana, USA. Centraltrykkeriet, Copenhagen 1955, str. 20.

³³ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C. Rovněž dostupné z: <http://www.sacred-texts.com/nam/zuni/index.htm>, 13.09.2008.

³⁴ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 547.

³⁵ Přesto upozorňuje na důležitý fakt, že zunijská mytologie sestává spíše ze série mýtů, než z jednoho jediného mýtu o stvoření. Tyto mýty obsahují každý stejný koncept stvoření světa, ale k tomu navíc odůvodnění a ratifikaci jejich náboženské organizace a jejich rituálů. Každý tento mýtus je potom zachycen v podobě, v jaké je recitován během obřadů a mnohé jsou esoterickým věděním, vlastním právě jen vybrané náboženské společnosti. Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, the Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 547-548.

Zuni Origin Myths Ruth Bunzelové obsahuje verzi mýtu, která byla vyprávěna kněžími, tedy jeho esoterickou rituální podobu. Obsahuje základ kosmogonického mýtu, jenž je znám všem, bez ohledu na příslušnost k náboženské společnosti a jim vlastní esoterické znalosti (jeho vypravěč nebyl sám knězem, ale znal tento mýtus od svého strýce z matčiny strany, v jehož domě žil; byl ovšem členem společnosti Velkého ohně, a její formu mýtu odmítl poskytnout).³⁶

Je ovšem třeba mít na paměti, že mýty jsou vždy přednášeny vypravěči. Jejich podoba není nikde zachycena, a podání mýtu je vždy do velké míry závislé na vypravěčských schopnostech a na znalostech daného člověka. Hlavní obrysy kosmogonického mýtu jsou ale známy všem členům společnosti a jádro mýtu se nikdy nemění.

Pro etnikum Navahů vycházím primárně z pramene *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians* od **Aileen O'Bryanová**³⁷. Tato verze mýtu kmene Navahů byla publikována v roce 1956.

Alternativním pramenem kosmogonického mýtu Navahů je *Navajo texts*, jehož autorem je **Pliny Earle Goddard**.³⁸ I zde platí, že obsah mýtu je v obou pramenech shodný, ale mnou preferovaná verze je mírně obsáhlejší, a proto ji považuji za adekvátnější pramen pro tuto práci.

Pro srovnání je dostupná verze navažského mýtu i v českém jazyce, ovšem pouze ve zjednodušeném, převyprávěném podání. Je uvedena v kapitole Mýtus o stvoření světa – Dobyvatelé ztracených světů v knize *Dějiny Navahů* **Jean-Louise Rieuepeyrouta**.³⁹

Při volbě pramenů pro práci jsem volila vždy ten nejobsáhlejší a (jazykově) nejsrozumitelnější z dostupných zdrojů. Přesto se zdá navažský mýtus nepoměrně delší než zunijský.

Nedomnívám se ovšem, že je to způsobeno nekompletností zdroje zunijského mýtu (odvolávám se na tvrzení jejich autorů⁴⁰). Navažský mýtus je spíše detailnější a výřečnější.

³⁶ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, the Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 548.

³⁷ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution, 1956. Dostupné z: <http://www.sacred-texts.com/nam/nav/index.htm>, 13.09.2008.

³⁸ Goddard P.E.: *Navajo texts*. Anthropological papers of The American Museum of Natural History, Vol. XXXIV. Part I. NYC 1933.

³⁹ Rieuepeyrou, J-L.: *Dějiny Navahů: Indiánská sága 1540-1990*. Argo, Praha 2000, str. 10-22.

⁴⁰ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, the Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 548, 549.

Rozdílná délka se nicméně nezdá být překážkou komparace mýtů za účelem zodpovězení výzkumné otázky.

V příloze uvedené verze mýtů jsou autorkou převyprávěné a zkrácené texty, přeložené z titulů, uvedených jako prameny (viz Kapitola VII., 1. Kosmogonický mýtus Zuniů, str. 65, 2. Kosmogonický mýtus Navahů, str. 67).

5. Mýtus, předávání mýtu, difúze

Mýtus je posvátné vyprávění. Jako základ náboženské tradice jsou mýty předávány z generace na generaci jejich vypravěči. Ústní tradice je v preliterárních společnostech jediným prostředkem udržování víry, obřadů a vůbec dědictví dané společnosti. Fakt, že jsou mýty předávány ústně, v důsledku vede k tomu, že nejsou domorodá náboženství tak dogmatická, jako ta světová náboženství, která mají konkrétní zakladatele a závazné posvátné texty.

Åke Hultkrantz upozorňuje, že „severoamerická domorodá náboženství vznikají vzájemným působením dřívějších tradic a nových vizí“.⁴¹ Zejména v těch společnostech, kde vypravěč byl zároveň odpovědný za provádění obřadů, a při plnění svých závazků se obracel pro pomoc a ochranu k nadpřirozeným silám prostřednictvím vizí. Domnívá se, že právě to je příčinou poměrné otevřenosti domorodých náboženství a častého přebírání nových náboženských prvků, budí-li dojem větší moci či efektivnosti.⁴²

Nové prvky tedy nejsou výsledkem invence, ale mnohem častěji přicházejí do náboženských představ či náboženského života zvenčí, při kontaktu různých kulturních prostředí. Difúze se samozřejmě týká i oblasti náboženství.⁴³

Fenoménu difúze náboženských prvků a difusi folkloru se věnovala **Anna Birgitta Roothová**. Studovala folklor v Evropě i v Severní Americe. Její studie ale nebyly pouze regionální. Komparaci kosmogonických mýtů Indiánů Severní Ameriky shromáždila data, na jejichž základě popsala typologii mýtů o stvoření⁴⁴. Kromě toho dokázala vystopovat trasy

⁴¹ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 19.

⁴² V této souvislosti se zmiňuje Clyde Kluckhohn o bázni, kterou pociťovali Navahové ze složitých obřadů Pueblanů. Považovali je za mocné kouzelníky a obdivovali jejich rituálnost. In: Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 77.

⁴³ Výměnu znaků různých kultur v oblasti náboženství nebo mytologie nazýváme synkretismus. Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Sociologické nakladatelství. Praha 2006, str. 229.

⁴⁴ Jedná se o osm typů: The Earth-Diver myth; The World-Parent myth; The Emergence myth; The Spider myth; The Fighting or Robbery type; The Ymir myth; The Two Creators and their contests; The Blind Brother myth. Rooth, A.B.: *The Creation Myths of the North American Indians*. In: Dundes, A.: *Sacred Narrative*. University of California Press. London 1984, str. 166-181. Ad typy viz str. 168.

geografického šíření těchto typů a našla souvislosti mezi tradicemi Střední Ameriky, Pacifiku a východní a jižní Asie na jedné straně, a Severní Amerikou a severní a jižní Asií na straně druhé.⁴⁵ Mohla tak určit dva hlavní kanály kulturního kontaktu mezi Eurasií a Amerikou.

Jedním z typů kosmogonických mýtů, které A. B. Roothová popsala, je mýtus o vynoření. Hovoří o něm i Hultkrantz⁴⁶. Ten jej připisuje spíše společnostem se zemědělským náboženstvím. Tento typ ztvárňuje stvoření lidí jako výstup ze světů, položených jeden na druhém, na tuto zemi, odpovídajícímu klíčení plodin a rostlin.

Kosmogonický mýtus typu vynoření je vlastní i zemědělským Pueblanům. A právě tento mýtus převzali Navahové a zasadili jej do své mytologie.⁴⁷

⁴⁵ Georges, R.A., Jones, M.O.: *Folkloristics: An Introduction*. Indiana University Press, Bloomington 1995, str. 148.

⁴⁶ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 22.

⁴⁷ Underhill, R.: *Red man's religion*. University of Chicago Press 1965, str. 228, 236.

III. KULTURNÍ AREÁL JIHOZÁPADU SEVERNÍ AMERIKY

Každá situace geografické blízkosti je příležitostí ke kulturnímu kontaktu.⁴⁸ A jsou to příslušníci interagujících kultur, kteří hrají hlavní roli v kulturní transmisi mezi dvěma či více společnostmi. Ať už má kontakt se členy odlišné kultury jakoukoli podobu – kooperace, konflikt, migrace atd. – stává se podnětem k difuzi kulturních prvků a komplexů.

Přejímání kulturního prvku je složitý proces, který je třeba vidět v rámci okolností, které předchází a provází jeho výběr, přizpůsobení, akceptaci a integraci do kultury.⁴⁹ Vnímání fenoménu difuze v kontextu znamená vnímat jej na pozadí kultury, její podoby, jejího dosavadního vývoje a s ohledem na její konkrétní členy.

Abychom lépe porozuměli pozadí kontaktu zunijského a navažského etnika, považují za důležité představit nejprve Jihozápadní kulturní areál, oblast, kde Zuniové a Navahové žijí. Charakterizují areál Jihozápadu. Zmíním se krátce o jeho historii, o původu etnik a jejich charakteristickém způsobu života a nakonec především o jejich kontaktu, který i přes jazykovou různorodost zanechal významné stopy v jejich kulturách.

1. Kulturní oblasti na sever od Mexika

Za kulturní areál označujeme „zeměpisnou oblast, charakterizovanou kulturní podobností společností, jež do ní spadají. Tato podobnost vzniká důsledkem života ve společném prostředí a difuzí.“⁵⁰ Konečná podoba kultury není tedy pouze výsledkem mechanismu difuze, velký vliv na ni má fyziografie, podnebí a způsob získávání obživy. I životní prostředí je proto určujícím faktorem.

V Severní Americe na sever od Mexika rozlišujeme deset kulturních oblastí⁵¹: oblast Severovýchodu, Jihovýchodu, Jihozápadu, Kalifornie, Velkých plání, Náhorní plošiny Severozápadního pobřeží, Velkých plání, oblast Arktická a Subarktická.⁵² (Viz kapitolu VII.

⁴⁸ Kulturní kontakt je definován jako „vzájemná interakce mezi různými kulturami, která může vést k akulturaci. Při studiu kulturního kontaktu je možné vyčlenit komunikační, fyzické, psychické a ekologické složky interakčních procesů, které se podílejí na eventuální kulturní změně.“ Soukup V.: *Sociální a kulturní antropologie*, Sociologické nakladatelství, Praha 2000, str. 113.

⁴⁹ K problematice „přejímání“ viz. Pospíšil, L.: *Kultura*. In: *Český lid*, suplement 80/1993, 1993. Str. 372-374.

⁵⁰ Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Sociologické nakladatelství, Praha, 2006. Str. 228.

⁵¹ Canon, B. D.: *Culture Areas*. In Barrett, C. A.; Markowitz, H. J. (eds.): *American Indian culture*. Pasaden, Salem Press 2004, str. 192-202.

⁵² Tento dnes běžně užívaný model vychází z Wisslerova rozlišení devíti kulturních oblastí: oblast Východních lesů, Jihovýchodu, Jihozápadu, Kalifornie, Náhorních planin, Severozápadního pobřeží, Velkých plání, Eskymácká a Mackenzijská. Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Sociologické nakladatelství, Praha 2006, str. 203.

Přílohy, 5. Mapy a grafy: Obr. č.1., Mapa kulturních areálů Severní Ameriky.) Přestože v každé oblasti žije množství vzájemně odlišných etnik, mezi nimiž existují jazykové odlišnosti či různé stupně ekonomického rozvoje, má jejich život ve stejném životním prostředí a s ním spojený způsob subsistence vliv na podobnost jejich kultur. Tato podobnost kulturních rysů zakládá kulturní společenství, jež pro danou kulturní oblast popisujeme. Nyní si tedy představíme oblast Jihozápadu.

2. Oblast Jihozápadu

Oblast Jihozápadu se geograficky rozkládá na území dnešního Nového Mexika, Arizony a Texasu, zasahuje na západě na území Kalifornie a západní Nevady, na severu na území Utahu a na severozápadě na území Colorada.⁵³

Hornatou krajinu utváří náhorní plošiny, roviny podél řek a pouštní oblasti. Kolem velkých řek, jako je Colorado nebo Rio Grande, se táhnou hluboké, těžko přístupné kaňony. Půda (stepní a pouštní) v této oblasti není úrodná, naopak je náchylná k erozi a usazeninám v údolích.⁵⁴

Kontinentální podnebí a suché klima působí velké teplotní rozdíly mezi dnem a nocí. Určujícím faktorem, ovlivňujícím teploty i množství srážek, rostoucí vegetaci i délku vegetačního období, je spíše nadmořská výška než zeměpisná šířka.⁵⁵

Ačkoli krajinou protékají velké řeky, působí nepravidelný roční model srážek, že dobře zavlažené plochy jsou jen omezené. Poměrně vydatně prší nebo sněží jen v krátkých obdobích léta a zimy, mezi nimiž se opakují dlouhá období sucha.⁵⁶ Nepravidelnost příchodu i množství srážek zásadě ztěžuje dobu setí a nepříznivě ovlivňuje kvalitu sklizně.

V takovéto pouštní krajině je velký nedostatek dřevin. Divoce zde rostou kaktusy, pinie, smrk, dub, jedle, osika, jalovec, pelyňkový keř. Kolem vodních toků lze nalézt bavlnu. Dále zde rostou pouštní druhy divokých květin a některé druhy bylin.⁵⁷

Fauna v této oblasti je rovněž chudá. Z lovné zvěře se zde vyskytuje jelenec, zajáci, kočky divoké, horské kozy nebo antilopy, kojoti a bobři.⁵⁸ Z šelem se setkáme s medvědy a

⁵³ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 178.

⁵⁴ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 179.

⁵⁵ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 15.

⁵⁶ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 179.

⁵⁷ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 13.

⁵⁸ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 22, 31.

hojně jsou zde zastoupena menší zvířata, jako hadi, štíři, želvy apod. Teprve kolonisté sem přivezli koně, krávy, ovce a prasata.

V oblasti Jihozápadu se k obstarání obživy provozoval lov, sběr i zemědělství. Postupně se místní společnosti orientovaly převážně na zemědělství. Ze základních plodin byly pěstovány kukuřice, fazole a dýně, získané ze Střední Ameriky.⁵⁹ Z dalších plodin byl využíván i hrách a brambory, slunečnice i tabák, bavlna, druhy kořenné zeleniny a ovoce.

3. Historie oblasti Jihozápadu – prehistorie⁶⁰: období do 16. století

Archeologické nálezy vypovídají o tom, že lidé se usazovali v oblasti Jihozápadu už od dávných dob. (Viz kapitolu VII. Přílohy, 5. Mapy a grafy: Obr. č. 3. Diachronické schéma kulturních tradic Severní a Střední Ameriky.) První příchozí sem doputovali pravděpodobně už v jedné z vln migrace paleosibiřských lovců, kteří osidlovali kontinent Severní Ameriky. Toto období označujeme jako Tradici lovců velké zvěře a datujeme jej 40 tisíc let až 8 tisíc let před naším letopočtem.⁶¹

V celé oblasti Střední Ameriky, Velké pánve a Jihozápadu se od zhruba 9 tisíc let před naším letopočtem rozvíjí tzv. Pouštní kultura. Už v této době nacházíme důkazy košíkářství. Vedle ní se pozvolna rozvíjí tzv. archaická tradice, charakteristická větší rozmanitostí kultur a novými vynálezy.⁶²

Do oblasti Jihozápadu spadá západní archaická tradice. V období od asi 6 tisíc let do 1 tisíce let před naším letopočtem zde hovoříme o tzv. Cochiské kultuře. V této době došlo k zásadním změnám životního prostředí (postupné vysychání jezera Cochise) a místní obyvatelstvo se tak muselo adaptovat na náročnější podmínky.⁶³ V důsledku toho se rozvinul mechanismus sezónní migrace, který umožňoval kombinovat lov a sběr a vytvářet zásoby

⁵⁹ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 183.

⁶⁰ Prehistorie je doba „před psanými historickými záznamy, tedy kteréhokoli období, jehož znalost je založena především na archeologii. Z hlediska domorodých Severoameričanů [je to] kterákoli doba před příchodem bělochů.“ Zimmermann L.J.: *Indiáni Severní Ameriky*. Euromedia Group k.s. – Knížní klub. Praha 2003, str. 172.

⁶¹ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 456.

⁶² Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 456.

⁶³ Waldmann, C.: *Atlas of the North American Indians*. Facts on File, New York 1985, str. 5

potravy. Rovněž se rozšířila škála využívaných druhů rostlin. Plodiny ke kultivaci byly získány díky stykům s Mexikem.⁶⁴ V této době se zde začíná rozvíjet zemědělství.

Zemědělský způsob života s sebou přinesl nutnost usadit se a budovat vesnice, rostoucí v města. Sedentarizace byla důležitým krokem k tomu, aby se kultury Jihozápadu začaly vyhraňovat. Od 1000 let před naším letopočtem už hovoříme o formativní fázi, během níž se na území dnešního Nového Mexika rozvíjí kultura Mogollonská, na území Nového Mexika a Colorada kultura Anasazijská a na území Arizony a Mexika kultura Hohokamská. Kultura Anasazi se šířila do celé oblasti a postupně pohltila předchozí.⁶⁵ (Viz kapitulu VII. Přílohy, 5. Mapy a grafy: Obr. č. 3. Mapa (archeologického) areálu Jihozápadu Severní Ameriky a místních kulturních tradic.)

Dochází k šíření zemědělství, které si žádalo sedentarizace a přineslo s sebou domestikaci zvířat, především psů a kurů. Usedlý způsob života znamenal budování trvalých sídlišť a domů a také vytváření zásob, které si vynucovalo výrobu keramických nádob. Díky pěstování bavlny vznikla možnost tkaní a výroby oděvů. K lovu byl stále využíván luk a šípy.

Jihozápadní kulturní tradici přímo předchází období Anasazi, od 100 let před naším letopočtem. Do ní spadá už pueblanská fáze, jejíž konec datujeme prvním příchodem Španělů.⁶⁶ Pro ni jsou charakteristické nové typy staveb, tzv. puebla (španělský výraz pro „vesnici“), neboli patrovité domy – vesnice, z kamene či nepálených cihel. Domy neměly okna ani dveře, vstupovalo se do nich otvory ve stropě, po žebříku. Vznikala tak velká sídliště. Velké nároky na obživu si vyžádaly zavádění zavlažovacích systémů. Kromě toho tento způsob života přispěl k rozvoji velmi složitých sociálních uspořádání a sofistikovaných systémů víry.⁶⁷

Kmeny, žijící v těchto vesnicích či městech (španělsky pueblo), začaly být prvními španělskými přistěhovalci⁶⁸ nazýváni Pueblané.

⁶⁴ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 461.

⁶⁵ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 187.

⁶⁶ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 187.

⁶⁷ Souvislostí mezi zavlažováním a vznikem států se zabýval kulturní ekolog Steward. Vyslovil tzv. teorii multilineární evoluce. Ta tvrdí, že společenský systém je spoluvytvářen technologickými a environmentálními faktory. Jednou z cest, jimiž evoluce společenských systémů může proběhnout, je „zavlažovací stát“. Tzn., že v takových přírodních podmínkách, které si vynutí užívání závlahového zemědělství, v mnoha případech vznikly komplexní společnosti se státním zřízením. Je ovšem možné, aby stát vznikl i jinou cestou, než díky zavlažovacímu zemědělství. Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Sociologické nakladatelství, Praha 2006, str. 205-206.

⁶⁸ První kontakt pueblanů se španělskými kolonizátory byl v roce 1540. Swanton, J. R.: *The Indian Tribes of North America*. Smithsonian Institution Press, City of Washington 1979, str. 347.; Willey, G. R.: *An Introduction*

4. Zuniové

Pueblané se dělí na několik jazykových rodin: Uto-aztécká (například jazyk Hopi); dále je to Keresanská; Kajovsko-Tanoanská a konečně jazykový izolát, Zuni. (Viz kapitolu VII. Přílohy, 5. Mapy a grafy: Obr. č. 2. Mapa jazykových skupin Severní a Střední Ameriky.) Pueblané obývali celkem asi 25 puebel.⁶⁹ (Viz kapitolu VII. Přílohy, 5. Mapy a grafy: Obr. č. 4. Mapa rozmístění kmenů)

Jedním z kmenů Pueblanů jsou Zuniové, kteří obývali vesnice podél řeky Zuni na území Nového Mexika.⁷⁰ Sami sebe označovali jménem A'shiwi, znamenající „lidé“.⁷¹ Zuniové se jako všechny pueblanské kmeny jako zdroj subsistence plně spoléhali na zemědělství, lov a sběr byl pouze okrajový. Jejich pole ležela mimo vesnice, a byla obdělávána muži, neboť to v místních podmínkách byla velmi náročná práce. Pole bylo nutné zavlažovat, protože řek v okolí bylo málo a srážek velký nedostatek. Na polích pěstovali především kukuřici, fazole, dýně, bavlnu a tabák. Ženy se staraly o zahrádky se zeleninou a bylinkami.⁷²

Kromě polních prací se především ženy věnovaly domácím pracím, tkaní bavlněných oděvů, vyráběly keramiku s charakteristickými černobílými geometrickými vzory, a košíky.⁷³

V rámci vesnice byla společnost strukturována do matrilineárních klanů a jednotlivé rozšířené rodiny vždy tvořily domácnost. Na klanovou příslušnost byly vázány posty v jednotlivých náboženských společnostech, které měly kromě obřadních povinností také politickou zodpovědnost. Náboženské společnosti byla vázána vždy k některé kivě, tedy obřadní místnosti. Měla na starosti obřady na přivolání deště, léčení i válčení, ale také styk s ostatními kmeny, a tedy i s bílými přistěhovalci.⁷⁴

Jednotlivé kmeny Pueblanů nikdy nebyly zorganizovány do většího politického celku. Jedním z důvodů byla jazyková rozdílnost. Obtížné přírodní podmínky (zejména období sucha na konci 13. století) si vyžadovaly usídlování u větších vodních toků a podporovaly tak

to *American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 217.

⁶⁹ Waldmann, C.: *Atlas of the North American Indians*. Facts on File, New York 1985, str. 68-69.

⁷⁰ Swanton, J. R.: *The Indian Tribes of North America*. Smithsonian Institution Press, City of Washington 1979, str. 339-340.

⁷¹ Hodge F.W.: *Handbook of North American Indians North of Mexico*. Government Printing Office, Washington 1907, str. 1016.

⁷² Underhill, R.: *Red man's religion*. University of Chicago Press 1965, str. 203-204.

⁷³ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 211, 213, 215.

⁷⁴ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 219.

tendenci k vzájemné uzavřenosti. Ta jen posílila rozdíly mezi pueblanskými kmeny, především rozdíly v podobě obřadů a v náboženské organizaci.

5. Příchod Atabasků – rok 1300

Ovšem kmeny, žijící v pueblech a provozující zemědělství, nejsou jedinými etniky, která obývají nehostinnou krajinu Jihozápadu. Vedle nich se někdy kolem roku 1000 objevují cizinci, hovořící naprosto odlišným jazykem, jejichž kultura se nápadně liší od ostatních. Otázka původu těchto Indiánů znamenala pro vědce opravdovou výzvu.

Právě jazyk, který byl identifikován jako patřící k atabaské jazykové rodině⁷⁵, je přivedl na stopu, vedoucí až daleko na sever kontinentu, k Indiánům žijícím na Aljašce a ve vnitrozemí Kanady.⁷⁶ (Viz kapitolu VII. Přílohy, 5. Mapy a grafy: Obr. č. 2. Mapa jazykových skupin Severní Ameriky.)

Atabaskové Kanady a Aljašky patří k loveckým kmenům s jednoduchou společenskou organizací. Jedná se o lovce karibu, losů, medvědů a ryb. Obývali příbytky, stavěné ze dřeva, pokryté kůrou a zeminou. Jejich obřady nebyly uspořádány do pravidelného rytmu, omezovaly se na zvířecí ceremonialismus a individuální vize šamanů.⁷⁷ Žili nomádkým způsobem života. Byli to cestovatelé a kolonizátoři, jejichž dceřiné skupiny postupně osidlovali početné oblasti po celém kontinentu. A to především směrem na jih podél západního pobřeží. Mezi jejich potomky se řadí také například proslulí stavitelé totemů a plavci na kanoích Severozápadního pobřeží, Tlingité.

Archeologické nálezy, které by vypověděly více detailů o putování Atabasků směrem na jih, jsou velice chudé. O trase migrantů hovoří nálezy kožených oděvů a mokasínů, které tito nomádští lovci nosili. Lokální skupiny oblasti Jihozápadu nebo Kalifornie chodili bosí nebo si zhotovovali sandály. Rovněž nalézáme pozůstatky typického obydlí, jež známe už z lesů na severu, spíše kulatého tvaru, postaveného ze dřeva, většinou pokryté hlínou nebo kůrou, které nazýváme hogan.⁷⁸

⁷⁵ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966. Viz mapa str. 18.

⁷⁶ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 231.

⁷⁷ Underhill, R.: *The Navajos*. University of Oklahoma Press: Norman 1956, str. 5.

⁷⁸ Underhill, R.: *The Navajos*. University of Oklahoma Press: Norman 1956, str. 7.

Tyto stopy tedy vrhají více světla na původ kmenů, jež se na území dnešního Nového Mexika objevují někdy mezi roky 1000 až 1300 našeho letopočtu.⁷⁹ O jejich životě a podobě jejich kultury zde už toho známe více.

Migrující skupiny Atabasků nezůstaly nedotčené dlouhým obdobím putování ze severu. V každé oblasti přibírali nové znalosti a dovednosti. Dá se předpokládat, že když se usadili v oblasti Jihozápadu, měli už jisté základní znalosti zemědělství. Jejich náboženství ale nebylo ještě zdaleka tak komplexní, jako později, neznali košíkářství ani keramiku a stále žili v hoganech.⁸⁰ Jejich sociální organizace, stejně jako kdysi, je dělila na matrilokální rozšířené rodiny. Ty sídlily společně, společně vyrážely do války i slavily obřady.⁸¹

Život v sousedství zemědělských pueblanů, žijících ve vesnicích, s mnohem složitější a pevnější sociální i náboženskou organizací, měl ovšem přinést výrazné změny pro podobu kultury těchto nově příchozích kmenů.

6. Navahové

Nejzásadnější z těchto změn bylo převzetí zemědělství, které vedlo k trvalé sedentarizaci nomádských, původně loveckých kmenů. (Viz kapitolu VII. Přílohy, 5. Mapy a grafy: Obr. č. Mapa rozmístění kmenů.) Tehdy také získali jméno, pod kterým je známe až dodnes: Pueblané je začali označovat jako „Apaches de Nabahu“, což znamená „Cizinci, kteří obdělávají pole“. Označení „Apachu“ lze přeložit jako „cizinec“ či „nepřítel“ v jazyce kmenů Tewa nebo Zuni. Sami sebe ale tito cizinci označovali jako Dineh, nebo Dené. V jejich jazyce to znamená „Lidé této Země“.⁸²

Vedle pěstování kukuřice a fazolí začali Apači a Navahové po vzoru svých sousedů vyrábět a užívat keramické nádoby. Rovněž sociální organizace Pueblanů a jejich náboženství byly zdrojem inspirace, ale v žádném případě to neznamenalo zřeknutí se atabaského dědictví.⁸³

⁷⁹ Přesněji určit příchod těchto nomádských kmenů není možné. Někteří vědci hovoří o dřívějším datu, viz Kluckhohn 1947, str. 3; někteří o roce 1300, viz Underhill 1965, str. 225; někteří až o roce 1500, viz Willey 1966, str. 232.

⁸⁰ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge, 1947, str. 3-4.

⁸¹ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 234.

⁸² Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 4.

⁸³ Underhill, R.: *The Navajos*. University of Oklahoma Press: Norman 1956, str. 7-13.

Usazením v oblasti a převzetím zemědělství však akulturace Navahů zdaleka nebyla dokončena. Byl to příchod španělských kolonizátorů v 16. století⁸⁴, který měl pro jejich ekonomiku znamenat další zásadní zlom. A tím bylo získání stád ovcí a koz, ať už obchodem, krádeží nebo nepřímo přes Pueblany.⁸⁵

Navahové se tak stali rovněž pastevcí. To ale neznamenalo, že by se přeorientovali na kočovný způsob života. Stále budovali zásadně stálá sídliště, a důvodem stěhování byla pouze smrt a opuštění hoganu, nebo nutnost přesídlit se na zimní období z důvodu nedostatku topiva pro velké osady.⁸⁶

S chovem ovcí se pojilo zpracovávání vlny a Navahové začali vyrábět vlněné oděvy, pokrývky a koberce.⁸⁷ Ty se později staly vyhledávaným a oblíbeným obchodním artiklem.

Dalším velkým přelomem bylo získání koní. Díky nim se Navahové stali mobilnějšími, což jim otevřelo možnosti jak v obchodu, tak ve válce, či spíše kořistnických výpravách, které pro ně byly zdrojem potravy, žen, koní a předmětů, s nimiž mohli obchodovat. Větší mobilita také příznivě usnadnila komunikaci a setkávání skupin, ať už k obřadům, nebo k jiným politickým záležitostem.⁸⁸

Všechny tyto novinky přispěly k rostoucí prosperitě Navahů. Kumulace bohatství, jež bylo možno směňovat, vytvořila podmínky pro obchod, který přinášel další zboží a cenné předměty, včetně železných nástrojů a podobných výrobků od sousedních kmenů i od kolonizátorů. Kromě toho chov stád znamenal převrat v sociální organizaci, neboť vedl k změnám v distribuci prestiže, moci a sociální stratifikaci.⁸⁹

7. Navahové a Zuniové, sousedé

Představili jsme si historii oblasti, v níž Navahové a Zuniové spolu s dalšími sousedními kmeny žili. Známe jejich rozlišný původ a jejich rozdílný způsob života. Byly to přírodní podmínky, které ovlivnily způsob subsistence, dělbu práce, sociální stratifikaci a v neposlední řadě podobu jejich bydlišť.

⁸⁴ Navahové si podrželi lovecko-sběračský způsob života svých předků do doby, než získali ovce po příchodu Španělů. Zimmermann L. J.: *Indiáni Severní Ameriky*. Euromedia Group k.s. – Knižní klub, Praha 2003, str.55.

⁸⁵ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 5.

⁸⁶ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 8.

⁸⁷ Underhill, R.: *The Navajos*. University of Oklahoma Press: Norman 1956, str. 15.

⁸⁸ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 7-8.

⁸⁹ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 8.

Příběh Navahů nám ale ukázal, že vývoj jejich kultury do podoby, jak ji poznali první přistěhovalci, byl nikoli pouze výsledkem adaptace⁹⁰, ale roli hrála v pozoruhodné míře také akulturace⁹¹, probíhající po dlouhá staletí. Z původně nomádských lovců v lesích na severu kontinentu se stali usedlí zemědělci a pastevci v pouštní krajině na jihozápadu Severní Ameriky.

Podívejme se tedy na cesty, kterými difúze⁹² probíhala,⁹³ především mezi navažským etnikem, potomky Atabasků, a zunijským etnikem, jedním z pueblanských kmenů.

Již během putování na jih kmeny Atabasků zřejmě přebíraly některé základní znalosti zemědělství a snad i loveckých zbraní od kmenů Velkých plání, Velké pánve a Náhorní plošiny.⁹⁴

Dceřiné kmeny Navahů a Apačů se od subarktických Atabasků výrazně liší sociální organizací. Po vzoru Pueblanů již nebyla základní sociální jednotkou rozšířená matrilokální rodina, ale staly se jí matrilokální klany, které byly zároveň také základní sídelní jednotkou.⁹⁵

Již výše bylo zmíněno, že kontakt s Pueblany způsobil přeorientování Navahů na zemědělský způsob života. Sedentarizace v oblasti Jihozápadu je přivedla do kontaktu i s jinými zde žijícími kmeny. Geografická blízkost zde byla příležitostí pro kulturní kontakt⁹⁶. Zásadní roli v mezietských vztazích hrála jazyková bariéra. Přátelské vztahy panovaly především mezi Navahy a Apači, právě díky možnosti domluvit se a díky pocitu společného původu.⁹⁷

Na Pueblany Navahové pohlíželi s velikým respektem: vnímali je jako majetnou, sofistikovanou společnost, jejichž propracované obřady jim připadaly fascinující. Jejich úcta

⁹⁰ Kulturní adaptace je „specificky lidský způsob přetváření světa člověkem prostřednictvím výroby artefaktů, vytvářením sociokulturních regulativů a kulturních idejí. Soukup V.: *Sociální a kulturní antropologie*, Sociologické nakladatelství, Praha 2000, str. 199.

⁹¹ Akulturace je definována jako „kulturní změna způsobená přímým a dlouhotrvajícím stykem mezi společnostmi.“ Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Sociologické nakladatelství. Praha 2006, str. 227.

⁹² Difúze je definována jako „rozšiřování kulturních znaků mezi společnostmi.“ Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Sociologické nakladatelství. Praha 2006, str. 227.

⁹³ Kulturní difúze je jednou ze základních forem akulturace jako exogenní kulturní změny. Je to „proces šíření, rozptýlu a transmise kulturních prvků a jejich konfigurací z jedné společnosti do druhé.“ Přičemž platí, že „kulturní difúzi není možné redukovat na jednosměrný proces, neboť obvykle jde o vzájemnou interakci obou kultur.“ Soukup V.: *Sociální a kulturní antropologie*, Sociologické nakladatelství, Praha 2000, str. 109-110.

⁹⁴ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 4.

⁹⁵ Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 234.

⁹⁶ Kulturní kontakt je „vzájemná interakce mezi různými kulturami, která může vést k akulturaci.“ Má různé složky: „komunikační, fyzické, psychologické a ekologické“. Soukup V.: *Sociální a kulturní antropologie*, Sociologické nakladatelství, Praha 2000, str. 113.

⁹⁷ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 76.

k těmto „town-dwellers“ neboli těm, kteří sídlí ve městech, jim však nebránila v tom, aby Pueblany napadali, neboť je považovali za špatné bojovníky.⁹⁸

Důležitou roli v difúzi hrály kořistnické výpravy, které Navahové často podnikali. Ženy, zajaté při těchto výpravách, byly vynikajícími učitelkami dovedností např. tkaní, zpracování vlny, výroby keramiky, košíkářství a snad i zemědělských technik.⁹⁹ Ideologická difúze se mohla díť díky manželstvím, uzavíraným mezi příslušníky obou kmenů. Navahové od Pueblanů získali také konkrétní plodiny a chovná zvířata.

Inspiraci v sociálním životě, v technologii i hospodářství tedy Navahové čerpali ve všech formách kontaktů. Od Pueblanů dokonce „převzali“ mnohé obřady a rituály, a silně na ně zapůsobila jejich mytologie.¹⁰⁰

To znamenalo pro jejich náboženství nevídanou změnu.¹⁰¹ V žádném případě ale nesmíme tento přenos chápat jako slepé převzetí. Navahové se nikdy nezřekli svých vlastních rituálů, mýtů a jejich významů. Pouze vzali své příběhy o zvířecích hrdinech, předávané už od pradávna, doplnili je o legendy plné kouzel a zážitků ze všech regionů, jimiž po cestě ze severu prošli, a spojili je s Pueblanským mýtem o stvoření.¹⁰²

⁹⁸ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 77.

⁹⁹ Underhill, R.: *The Navajos*. University of Oklahoma Press: Norman 1956, str. 15-17.

¹⁰⁰ Kluckhohn, C.; Leighton, D.: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947, str. 76.

¹⁰¹ Underhill, R.: *Red man 's religion*. University of Chicago Press 1965, str. 235.

¹⁰² Underhill, R.: *Red man 's religion*. University of Chicago Press 1965, str. 236.

IV. KOMPARACE

V následující části se pokusím ukázat, jak se difúze mezi Zunii a Navahy promítla v ideologické rovině, a to na úrovni mýtů. Při komparaci mytologických motivů v zunijském a navažském mýtu se budu postupně věnovat následujícím motivům: MOTIV VYNOŘENÍ; MOTIV SLUNCE, OTCE, DĚTÍ SLUNCE; MOTIV BRATR; MOTIV KULTURNÍ HRDINA; MOTIV ŠIBAL; MOTIV ZKOUŠKA; MOTIV DAR, POMOC, RADA; MOTIV USTAVENÍ POŘÁDKU VĚCÍ; MOTIV PORUŠENÍ PRAVIDEL; MOTIV TREST; MOTIV OBR; MOTIV ZVÍŘE, ZVÍŘECÍ POMOCNÍK; MOTIV PAVOUK; MOTIV ČÍSLA; MOTIV BARVA; MOTIV HORA; MOTIV VODA; MOTIV BLESK; MOTIV MUŽSKOST, ŽENSKOST, MANŽELSTVÍ; MOTIV STŘED.

Analýza motivů vychází z díla *Motif-Index of Folk-Literature* Stitha Thompsona.¹⁰³ Nejprve u každého motivu představuji jeho definici, čerpanou právě z *Motif-Indexu*, aby bylo zjevné, v jakém kontextu se v mýtech objevuje. Motivy, jež spolu v mýtech významově a logicky těsně souvisí, jsou analyzovány zároveň. Pro každý motiv uvádím všechna místa, kde se v mýtu objevuje, a pro názornost a důslednost většinu cituji. Nejprve rozebírám vždy mýtus Zuniů, poté mýtus Navahů. Již z příkladů vyplyne, jaká podobnost mezi mýty panuje, ale zároveň jak jsou odlišné svým stylem, zacházením s motivy a intenzitou užití motivů.

Než čtenář přistoupí k četbě analýzy mytologických motivů, doporučuji, necht' se nejprve seznámí se zunijským a navažským mýtem, jejichž obsahy jsou stručně převyprávěny autorkou a uvedeny v příloze na str. 65 a str. 67.

1. Rozbor motivů

VYNOŘENÍ (Emergence, Ascent, Ascending)¹⁰⁴

MOTIV VYNOŘENÍ se podle *Motif-Index of Folk-Literature* objevuje zpravidla v následujících souvislostech: vynoření prvního člověka na zem; vynoření kmene z nižšího světa; vynoření lidského rodu z podzemí.

¹⁰³ Definice motivů je v tomto díle rozepsána v šestém svazku. Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 1-6.

¹⁰⁴ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6, str. 251, 34.

V zunijském mýtu se jedná o putování lidu ze tří nižších světů do čtvrtého světa pod vedením dvou synů Slunce. Dva bratři vedou lid postupně po žebřících, až dorazí do čtvrtého světa do slunečního světla.

„Passing through to another place, there the two set down their sacred things in a row, and there they set down. Having set down, the two set up a cottonwood tree as a ladder. (...)When their days were at an end (...) they arose. They came forth. Into the daylight of their sun father they came forth standing.”¹⁰⁵

V navažském mýtu se První muž společně s První ženou, Kojotem, který byl stvořen ve vodě a Kojotem Prvním nazlobeným a dalšími příslušníky prvního lidu vydávají pryč z prvního světa, kde jim bylo těsno. Společně překonávali překážky v cestě do druhého, třetího i čtvrtého světa. Každý svět skýtal jiné prostředí a mnohé příhody. Ale teprve když dorazili do Pátého světla, kde bylo sluneční světlo, mohli se z nich stát lidé a zvířata Země, nazývané Proměnlivá nebo Barevná.

„First Man and his people saw four dark clouds and four white clouds pass, and then they sent the badger up the reed. This time when the badger returned he said that he had come out on solid earth. So First Man and First Woman led the people to the Fifth World, which some call the Many Colored Earth and some the Changeable Earth. They emerged through a lake surrounded by four mountains.”¹⁰⁶

Motiv vynoření nalézáme v mýtu Zuniů i Navahů. Tento motiv se stal odlišujícím znakem pro samostatný typ kosmogonických mýtů, tedy mýtus o vynoření.¹⁰⁷ **Anna Birgitta Roothová** zjistila, že mýtus o vynoření jako typ kosmogonického mýtu se z hlediska geografického rozšíření omezuje na Jihozápad Severní Ameriky.¹⁰⁸ Potvrzuje to i názor **Åke Hultkrantz**: „*Mnoho pueblanských národů na jihu západě je přesvědčeno o existenci čtyř podzemních a čtyř nadzemních světů a jejich myšlenku čtyř na sebe naskládaných podzemních království převzali i Navahové.*“¹⁰⁹

Právě z důvodu, že je tento motiv zakládajícím pro samostatný typ mýtu, je pro nás velmi podstatný. V úvodu práce jsme představili problém ovlivnění Navahů náboženskými

¹⁰⁵ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 591.

¹⁰⁶ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 13.

¹⁰⁷ Hovoří o něm mj. **Hultkrantz** (In: Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, 1999. Str. 22) a **Rooth** (In: Rooth, A.B.: *The Creation Myths of the North American Indians*. In: Dundes, A.: *Sacred Narrative*. University of California Press. London 1984, str. 173).

¹⁰⁸ Rooth, A.B.: *The Creation Myths of the North American Indians*. In: Dundes, A.: *Sacred Narrative*. University of California Press. London 1984, str. 173.

¹⁰⁹ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 32-33.

představami Zuniů, které podle slov **Ruth Underhillové** proběhlo rámcovým převzetím pueblanské teologie a ceremonií.¹¹⁰ Na úrovni mýtu to byla inspirace celým pueblanským mýtem o stvoření.

Pueblanský mýtus lze typově určit právě jako mýtus o vynoření. Åke Hultkrantz tento typ dokonce označuje jako typický pro zemědělské kmeny jižní oblasti Severní Ameriky.¹¹¹

Jestliže nám příklady ukázaly, že tento motiv je v mírné obměně užit v obou mýtech, potvrzuje to výše uvedené, že k výměně na úrovni mýtu muselo dojít. Je totiž velmi nepravděpodobné, že by byl mýtus o vynoření původní u Atabasků, předků Navahů. Za prvé se tento typ mýtu v severních oblastech nevyskytuje. Za druhé lovečtí Atabaskové měli lovecké náboženství, jenž se vyznačuje zvířecím ceremonialismem a tématem nejvyšší bytosti/bytostí, kulturního hrdiny, šibala (a dualismem mezi nimi).¹¹²

Jak uvidíme dále, tyto prvky se v mýtu Navahů skutečně objevují (na rozdíl od mýtu Zuniů). Motiv vynoření ale nemůžeme považovat za původní u potomků loveckého kmene a musí se tedy jednat o motiv je u Navahů převzatý.

SLUNCE - STVOŘITEL, OTEC (Sun, Creator, Father); DĚTI SLUNCE (Sun's children)¹¹³

MOTIV SLUNCE jako takový nabývá poměrně rozmanitých podob. *Motif-Index* uvádí tyto jeho charakteristiky, jež nalézáme v zunijském a navažském mýtu: Slunce odpovídá na otázky; je nejjasnější, přináší světlo; je božstvem; je otcem; je slunečním bohem; jako stvořitel má lidskou manželku; je mu vlastní podivuhodné, zvláštní chování.

DĚTI SLUNCE, většinou synové, jsou ty nejjasnější hvězdy; mají zvláštní nadání a vlohy; čeká je cesta do paláce bohů nebo do domu, kde sídlí Slunce apod.

Význam MOTIVU STVOŘITELE je zřejmý. Objevuje se jako postava, jež je původcem života, lidí a věcí. MOTIV OTCE je pro nás důležitý především jako motiv otce kulturních hrdinů.

¹¹⁰ Underhill, R.: *Red man's religion*. University of Chicago Press 1965, str. 225.

¹¹¹ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 22.

¹¹² Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 21.

¹¹³ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen, 1955. Vol. 6, str. 766, 767.

V zunijském mýtu má Slunce velmi podstatnou, aktivní úlohu. Je stvořitelem. Je prvním, se kterým se ve světě setkáváme. Má dva syny. Zde je Slunce zároveň i bohem a otcem dětí slunce.

„In this world there was no one at all. Always the sun came up; always he went in. No one in the morning gave him sacred meal; no one gave him prayer sticks; it was very lonely. He said to his two children: “You will go into the forth womb. Your fathers, your mothers (...) you will bring out yonder into the light of your sun father.”¹¹⁴

Jak vidíme, je to teprve z iniciativy Slunce, stvořitele, který posílá své dva syny pro lid do čtvrté dělohy světa, aby jej přivedli na sluneční světlo.

Po celý průběh cesty lidu ovšem o Slunci není ani zmínka. Nezasahuje do tohoto dění a pouze zajišťuje sluneční světlo pro svět, do něhož lid dorazí a je rozlišen na lidi a zvířata. O lid se starají dva bratři, jeho synové.

Teprve když se objeví obryně domové hory a bratři se s ní neúspěšně utkají, obrací se na otce s prosbou o radu, jak obryni zabít.

„It seems we can not overcome her. So finally go up to where your father stays. Without doubt he knows.” A otec jim odpovídá: “For nothing are you men! She does not have her heart in her body. In vain have you struck her there. Her heart is in her rattle.” Thus he said. “This is for you and this is for your elder brother.” Thus he said and gave him two turquoise rabbit sticks.”¹¹⁵

Tento příběh je názornou ukázkou motivu Slunce-otce, jenž v kritický moment poskytne cennou radu svým synům, aby mohli překonat překážku, častokrát právě neporazitelného obra. Slunce také propůjčuje synům své zázračné zbraně, které, až splní svůj účel, si opět vezme nazpět.

V navažském mýtu je tento motiv složitější. Motiv Slunce se zde objevuje jako otec, ale nikoli jako stvořitel. Slunce se stává manželem Dívky Bílé perly, která s ním počne dvojčata-syny. Jejich děti ovšem nejsou obyčejní smrtelníci a už jejich početí proběhne za zvláštních okolností. Jejich matka je porodí již po devíti dnech a již po patnácti dnech jsou z nich mladíci.

„The maiden went down the mesa as fast as she could and was soon busy gathering seeds from the grass. All of a sudden she heard something behind her. Looking around she saw a great white horse with black eyes. He had a long white mane, and he pranced above the ground, not on the earth itself. She saw that the bridle was white too, and the saddle was white. And there was a

¹¹⁴ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 584.

¹¹⁵ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 599, 600.

young man sitting on the horse. The young man's moccasins and leggings and clothing were all white. All was as for a bride.

The holy rider spoke: "You lay toward me each morning until noon. I am he whom you faced. When I am half way to the center of the earth you go to the spring. Your wish could not have two meanings."

(...) Now after the maiden was visited the fourth time by the Holy Being she lived with her foster parents for 4 days as they had always lived. But at the end of the fourth day the young woman said: "Mother, something moves within me." First Woman answered: "Daughter, that must be your baby moving." After 5 more days had passed twin boys were born to the White Bead Woman.¹¹⁶

Brzy vyjde najevo, že jsou velmi nadaní a čeká je velký úkol. Synové Slunce v navažském mýtu jsou zároveň kulturními hrdiny (hrdinskými dvojčaty). K tomuto motivu se vrátíme později, viz Motiv kulturní hrdina.

Motiv Slunce se v obou mýtech mírně liší. Jeho užití nám o převzetí zunijského mýtu Navahy mnoho nevyovídá. Nicméně rozdíl v uplatnění motivu je zajímavý.

V zunijském mýtu je postava Slunce, otce, zároveň stvořitelem, tedy Nejvyšší bytostí. Jeho aktivita je stěžejní v této roli. V průběhu celého mýtu se nemění.

Naproti tomu v navažském mýtu je Slunce především otcem dvojčat a jeho aktivní role se projevuje právě vůči jeho dvěma synům, kteří jsou kulturními hrdiny. Ti se narodí ze sňatku mezi Sluncem, nebeským božstvem, a dívkou Bílou perlou, posvátnou osobou, nicméně pouhou dívkou, žijící na zemi.

BRATŘI, DVOJČATA (Brother/s, Twins)¹¹⁷

MOTIV BRATRŮ se podle *Motif-Index* vyskytuje jako: bratři stvořitelé; bratři jako kulturní hrdinové; kulturní hrdinové jsou často bratři.

Jak už bylo zmíněno výše, vyprávění o stvoření v zunijském mýtu je příběhem lidu, vedeného dvěma bratry, syny Slunce, až na místo ve středu světa, kde se usadí. Slunce vyše své dva syny pro lid do čtvrté dělohy světa, aby jej vyvedli na sluneční světlo a provedli jej všemi překážkami na cestě.

"He said to his two children: You will go into the forth womb. Your fathers, your mothers (...) you will bring out yonder into the light of your sun father."¹¹⁸

¹¹⁶ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 77, 78.

¹¹⁷ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen, 1955. Vol. 6., str. 100, 822.

Potíže ale s příchodem do světa slunečního světla nekončí. Jakmile byl lid rozdělen na lidi a živočichy a poté, co bylo zvířatům určeno, která budou noční a která denní, začali všichni žít sobě vlastním způsobem života. Tehdy se dvojčata musela utkat s obryní domové hory, a aby uspěla, získat od svého otce radu a zbraň, díky které dokázala ochránit lid a splnit tak svůj úkol. Tento příběh jsme uvedli výše u motivu Slunce (viz str. 31).

Naproti tomu v navažském mýtu je příběh o dvojčatech - bratrech v rámci kosmogonického mýtu samostatným příběhem. Podrobně je popsáno setkání jejich matky Bílé perly se Sluncem, jejich otcem, okolnosti jejich zázračného početí a narození a jejich dospění během patnácti dnů. To, že je jejich původ předurčuje k neobyčejnému osudu, dokazuje i další pokračování událostí.

“Now the boys were afraid to go toward the south, west and north. The only safe place was the east, so they ran eastward chasing chickadees. And someone came to them and said: “Grandchildren, what are you doing?” This was Dotso, the All-Wise Fly, who had spoken. He continued: “My Grandchildren, your father is the Sun.” He told them to ask their mother who was their father.

(...) So when the boys asked the questions and received the answers that Dotso, the Great Fly, told them that they would receive, they spoke up and said that they knew that the Sun was their father.

This surprised the three older ones. They were speechless when the two boys said that they intended to go to the home of their father.”¹¹⁹

Tak se také stalo a bratři se vydali za Sluncem, aby mu dokázali, že jsou jeho syny a získali od něj pomocné dary. Ty budou později potřebovat, neboť jejich příběh má totiž pokračovat, jak uvidíme dále.

Mezi mýty v tomto případě existuje rozdíl pouze v umístění příběhu o bratrech v rámci mýtu. Obsahově je tento motiv téměř identický.

Více o možnosti přejmutí tohoto motivu se zmíníme v následujícím motivu kulturních hrdinů.

¹¹⁸ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 584.

¹¹⁹ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 79.

KULTURNÍ HRDINA/HRDINOVÉ (Culture hero)¹²⁰

MOTIV KULTURNÍHO HRDINY či HRDINŮ je důležitým mytologickým motivem a vyskytuje se jak u Zuniů, tak u Navahů. Motiv „kulturní hrdina“ je obecně charakteristický rolí ustanovitele řádu a zákonů a stvořitele zvířat.

Mytologickými kulturními hrdiny jsou u Zuniů dvojčata, která jsou zároveň dětmi Slunce. Kromě jejich úkolu vyvedení lidu na povrch Země a překonání všech možných nebezpečí, včetně obryně domové hory, které vyprávění popisuje a o kterých jsme již hovořili, je v mýtu důležitá jejich role, již hrají při ustavení řádu pro lid.

Mýtus nám předkládá tento příběh: Lid konečně přichází do světa slunečního světla. Teprve zde si ale jeho příslušníci uvědomí, jaká je jejich podoba. Byli zmatení, protože nedokázali rozpoznat sebe navzájem. Právě tehdy se dvojčata rozhodla zajít za starým mužem z klanu Dogwood, který už je na radu Pavoučí ženy očekával. Ten měl rozeznat od sebe příslušníky lidu. Následně jej požádali, aby jim určil měsíční cyklus. S pomocí pavoučí ženy tak také starý muž učinil a oni mu na oplátku věnovali dar, slunce, jako posvátný předmět.

“...near by an old man of the Dogwood clan lived alone. Spider said to him, “Put on water. When it gets hot, wash your hair.” (...) “Our fathers, our mothers (...) into the daylight of their sun father have come forth standing. They cannot tell which is which. You will make this plain to them.” Thus she said. (...) “Nevertheless it will be all right. You will not be alone (...).”

(...) Meanwhile, while he was washing his hair, the two said, “Come let us go to meet our father, the old man of the Dogwood clan. I think he knows in his thoughts (...).” (...) “They are coming.” Thus Spider said to him. She climbed up his body from his tow. She clung behind his ear. The two entered.

(...) “Even though our fathers, our mothers (...) have come out standing into the daylight of their sun father, it is not plain which of these is which. Therefore we have sent for you.” (...) “Haiyi. Well, let me try.” Thus he said. Where they lay in a row he stood beside them. Spider said to him, “Here, the one that lies here at the end is ...” (...) Thus he said.

(...) “Thank you. Our father, you shall not be poor. (...)” They gave him the sun. “This shall be your sacred possession.” Thus they said. When this had happened thus they lived.”¹²¹

Je důležité povšimnout si, že dvojčata zde nejsou těmi, kdo rozlišují jednotlivé příslušníky lidu a určují řád věcí. Nejdůležitější postavou zde je právě Pavoučí žena, která radí starému muži klanu Dogwood, a diktuje mu, co říkat. Vidíme, že v kosmogonickém mýtu Zuniů se vyskytuje kromě dvojčat-synů Slunce v roli kulturního hrdiny rovněž Pavoučí žena.

¹²⁰ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen, 1955. Vol. 6., str. 183.

¹²¹ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 591-592.

Postava Pavoučí ženy se v zunijském mýtu objevuje ještě na jiném místě, rovněž v roli rádce a pomocníka, a proto se k ní vrátíme později při analýze motivu Pavoučí ženy.

V mýtu Navahů můžeme vystopovat motiv Kulturního hrdiny na více místech. Na počátku mýtu v příběhu o vynoření lidu z Prvního do Pátého světa se hovoří o stvoření Prvního muže a První ženy. První muž byl stvořen na Východě Prvního světa, a reprezentoval Úsvit a byl to Životodárce. První žena byla stvořena na Západě Prvního světa, a reprezentovala temnotu a smrt.

V příběhu je tato dvojice, která vytvoří pár, hlavními charaktery příběhu. Společně s Kojotem, který byl stvořen ve vodě a Kojotem Prvním nazlobeným tvoří čtveřici posvátných osob, jež se postará o lid, jeho putování a naplánování všech věcí.

První muž je nejdůležitější postavou mezi všemi. Rozhoduje o osudu ostatních. Ve třetím světě, když přijde čas zasít, svolá lid a zaseje bílou kukuřici, jež byla stvořena spolu s ním, a žlutou kukuřici, jež byla stvořena s První ženou. Jejich úroda byla bohatá a sklizeň dobrá. Nicméně brzy nato dochází k nevěře První ženy s Tyrkysovým chlapcem z Východu. První muž je nucen učinit rozhodnutí, neboť byl hlavou ostatních a jeho jednání pro ně mělo být vzorem. Proto na radu Kojota, který byl stvořen ve vodě, spolu se všemi muži odchází žít na druhý břeh řeky, odděleně od žen. Díky tomu si obě strany uvědomí, jak důležité je pro ně být spolu, spolupracovat a dodržovat pravidla. Tak tedy První muž zavedl zákaz nevěry a smilnění.

“Now we can see for ourselves what comes from our wrong doing,” he said. “We will know how to act in the future.” The three other chiefs of the animals agreed with him, so First Man told them to go and bring the women. (...) Then all the male and female beings came and lived with each other again.”¹²²

Brzy ale dojde k událostem, jež přivodí na lid trest v podobě potopy. První muž se musí postarat o záchranu lidu a vede jej do čtvrtého světa, aby unikl záhubě. Sám posbíral do svého medicínového vaku zeminu ze šesti posvátných hor a semena všech plodin. A s pomocí tohoto vaku, svých kouzel, modliteb a zvířecích pomocníků z lidu dovedl svůj lid až do Pátého světa.

Na Zemi už První muž s První ženou rozdělili lid a určili všem zvířatům jejich způsob života.

“Now after all the people had emerged from the lower worlds First Man and First Woman (...) divided the people into two groups. The first group was told to choose whichever chief they wished. (...) And these people who had the Mountain Lion for their chief turned out to be the

¹²² O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 9.

people of the Earth. They were to plant the seeds and harvest corn. The followers of the Wolf chief became the animals and birds; they turned into all the creatures that fly and crawl and run and swim.

And after all the beings were divided, and each had his own form, they went their ways.”¹²³

Tehdy přišel také čas, aby První muž ustanovil plán žití. Věnoval tomuto plánování mnoho péče a času. Měl ku pomoci První ženu a Kojota, který byl stvořen ve vodě. Ale do všech plánů také nepříjemně zasahoval Kojot První nazlobený.

Nejprve naplánovali Slunce, Měsíc, a den a noc, a určili jim jejich místo a řád. Také naplánovali dvanáct měsíců roku a jejich podobu, trvání a střídání a rozlišili roční období.

Dále přišla na řadu podoba Země. První muž s První ženou utvořili šest posvátných hor za pomoci zeminy, již První muž uschoval ve svém vaku. Každé z nich určili podobu a strážce. Země byla poté roztažena do čtyř stran a upevněna, aby bylo dost místa pro všechny. Jakmile bylo hotovo, Země byla barevná a krásná.

Nyní bylo třeba naplánovat příchod smrti a nemocí, staroby a dalších jevů lidského života, např. žárlivosti či lásky. První muž rovněž naplánoval způsob života každého druhu zvířat a udělil jim jméno. Potom všechny rozeslal, aby vedli svůj život na zemi.

Po čase se První muž, společně s První ženou, Sluncem a ženou Bílou perlou, rozhodl stvořit lidské bytosti za pomoci fetišů od Slunce, ženy Bílé perly a klasů bílé a žluté kukuřice.

“After the bow and arrows of lightning were returned to the Sun, (the two brothers) came to First Man and First Woman and asked them what they thought about all that had happened. “What will take place now will be your plan,” they said. “Yes,” answered First Man and First Woman, “now it must be our plan. We will think about it.”¹²⁴

“The fetishes and the ears of corn moved but they were not able to rise. So word was sent to all the Holy Beings and to Upper World where the Five Chiefs of the Wind dwelt. Gifts were offered to the Winds and they accepted them. They sent the Little Breeze down, and it entered the bodies of the two fetishes and the two ears of corn. Little, fine hairs appeared over the bodies, for it is through these that air comes out of the body. It was after that, that the four, the two fetishes and the two ears of corn, became human beings.”¹²⁵

Takto mýtus popisuje stvoření lidu kmene Diné a následně jeho klanů, které bylo posledním aktem Prvního muže a vůbec posvátných bytostí mezi lidmi.

¹²³ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution, 1956, str. 13.

¹²⁴ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution, 1956, str. 103.

¹²⁵ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution, 1956, str. 104.

Motiv kulturního hrdiny v navažském mýtu není postavou Prvního muže vyčerpán. Při analýze motivu Slunce a Děti Slunce a motivu Bratrů už jsme narazili na příběh o dvojčatech. Jde o specifický případ, kdy jsou kulturními hrdiny zároveň dvojčata, která jsou zároveň syny Slunce. Takový případ zakládá samotný typ mýtu¹²⁶ vedle např. typu mýtu o vynoření. Už u zunijského mýtu jsme upozornili, že tyto dva typy kombinuje. V mýtu Navahů je tomu podobně, ale zde se oba typy nepřekrývají. Příběh o hrdinských dvojčatech je k příběhu o vynoření prostě přidán.

Příběh hrdinských dvojčat jsme sledovali od okolností jejich početí až po moment, kdy jim bylo prozrazeno, kdo je jejich otcem. Bratři se vydali na cestu do domu Slunce, aby mu dokázali, že jsou jeho syny.

Po cestě na východ potkali starého muže, červa s ostrým ocasem, jenž jim daroval látku proti tabáku, jímž se je jejich otec bude snažit otrávit. Po dalších těžkostech potkali starou ženu, matku Slunce, a ta je poté, co zjistila, že jsou jejími vnuky, ukryla v domě svého syna a rovněž je obdarovala pery na ochranu proti otcovské zkoušce. Slunce se vrátil domů na svém velkém tyrkysovém koni, a vyžadoval vidět ty, kteří vstoupili do jeho domu a nyní se skrývají. Dvojčata tak stanula tváří v tvář svému otci a pověděla mu, že od něj přišli vyžádat pomoc.

*“After passing many difficulties the Twins found themselves way, way, way east standing at the door of a great turquoise house. An old woman asked them where they were going. The boys said that they were going to see their father. She said: “Well, then you are my grandchildren. Come with me.” She was the mother of the Sun. She took them to a room, and she wrapped them in the four coverings of the Sky, the dawn, the daylight, the twilight, and the darkness. (...) When the Sun entered the house (...) the grandmother brought the Twins out to their father. The Little Breeze sat behind the boys’ ears and told them what to say. They spoke up: “Father, we have come a long way to get help from you.”*¹²⁷

Slunce je poté vystavil zkouškám, ale bratři v nich za pomoci svých darů obstáli. Slunce uznal, že jsou jeho syny a obdaroval je svým lukem a šípy, tedy blesky (rozuměj elektřinou), aby mohli bránit jeho lidi proti obludám a obrům. Tyto dary mu měly být vráceny, až bude jejich úkol splněn. A tak tomu také bylo. Mýtus hovoří o mnoha příhodách, kdy dvojčata zasáhnou proti nebezpečným obrům a v těžkých situacích.

„The Sun then knew for certain that they were his sons. He took them inside his house, and calling his daughter, said: “These are your brothers, wash them.”

¹²⁶ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 20.

¹²⁷ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution, 1956, str. 81.

(...) Now on the wall of the Sun's house there hung a weapon. The Twins pointed to this weapon and said that that was what they had come for. The weapon looked like a bow and arrows, but in reality it was the lightning. The Sun asked them what they would do with this weapon. The boys told their father of the suffering on earth, and how men were eaten every day by monsters. They named the monsters, one by one, and they said: "Father, if they eat all the people on the earth, and themselves last, for whom will you travel? What will you receive as a gift for the price of your journey?"

(...) The Sun explained to the Twins that it was not safe for the people on the earth to possess this weapon they asked for. He said that the boys could use the weapon for a little while, but that he would have to reclaim it when they were through with it. (...) He handed the Elder Brother his weapon, which is the lightning, and to the Younger Brother he also handed his weapon, which is also the lightning. (...) They were then lowered with their weapons to the center of the world."¹²⁸

Motiv kulturního hrdiny je v mýtech velice obsáhlý a podstatný. Rozdíly po obsahové stránce mezi zunijským a navažským mýtem nejsou velké. Zajímavé je ale právě umístění příběhu o dvojčatech – kulturních hrdinech.

Zunijský mýtus kulturní hrdiny provázal do vyprávění o vynoření. Pro stejné vyprávění Navahů ale dvojčata-synové Slunce nehrají žádnou roli a za kulturního hrdinu v této části mýtu jsme označili Prvního muže (s První ženou). Ten byl stvořen, nicméně byl prvním mezi všemi a plnil roli doprovodu a ustanovitele řádu věcí. Následující příběh o dvojčatech zakládá celé nové období pro lid, jenž musí být chráněn od nebezpečných obrů, ale jen do doby, než je stvořen samotný lid Díné.

K tomuto tématu podotýká Hultkrantz: „... *téma mytických dvojčat (je) spojeno s dvojčaty-kulturními hrdiny – jeden utváří krajinu a zakládá instituce, druhý ničivé a nepřátelské stvoření. Tento cyklus příběhů bývá přítomen zejména v jistých zemědělských oblastech, jako jsou např. puebla na jihozápadě(...). Dále se také rozšířil k sousedním nezemědělským národům, jako jsou Navahové.*“¹²⁹

Je tedy zřejmé, že můžeme tento motiv považovat za Navahy převzatý. Nicméně je možné, že v jejich původní mytologii existovala jiná forma dualismu mezi jinými dvěma postavami.

¹²⁸ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution, 1956, str. 80-83.

¹²⁹ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 22.

ŠIBAL (Trickster)¹³⁰

ŠIBAL je velice zajímavou postavou. Tento motiv se nevyskytuje ve všech mýtech. Šibal se podobá kulturnímu hrdinovi, ale liší se od něj v důsledcích svých činů. Jeho snahy jsou míněny v dobrém, ale často působí katastrofy či nežádoucí účinky. Má k dispozici kouzla či nadlidské schopnosti, ale ty neslouží nutně k dobru lidí. Jeho nápady jsou nevinné, ale pro lidi jsou zdrojem nepříjemností. Obecně se tento motiv objevuje v následujících souvislostech: vybírá si svůj dar; zahání potopu; způsobí vzájemnou nedůvěru mezi dvěma přáteli; má neblahý vliv na ženy; je kulturním hrdinou atd.

V zunijském mýtu motiv šibala chybí.

V mýtu Navahů je šibalem Kojot zvaný První nazlobený. Již v Prvním světě přichází k Prvnímu muži a První ženě, kteří byli nejprve stvořeni, a ke vševědoucímu Kojotu, který byl stvořen ve vodě, s tvrzením, že on je první ze všech, neboť byl stvořen nejdříve.

“The three began to plan what was to come to pass; and while they were thus occupied another being came to them. He also had the form of a man, but he wore a hairy coat, lined with white fur, that fell to his knees and was belted in at the waist. His name was Atse’hashke’, First Angry or Coyote. He said to the three: “You believe that you were the first persons. You are mistaken. I was living when you were formed.”¹³¹

Od té doby byl Kojot První Nazlobený stále zvědavý na jejich plány a snažil se do nich zasahovat. Byl to také on, jenž unesl dvě krásné děti vodního býka a způsobil tak jeho zlobu. Na lid ve třetím světě byla poslána potopa a všichni byli nuceni nalézt cestu ze světa ven. Teprve poté, co se vše prozradilo, navrátil býčí matce syna nazpět, ponechal si dívku, která reprezentovala slabý déšť a blahodárné mrholení, a hrozba potopy opadla.

Přesto mu to První muž, První žena a Kojot, který byl stvořen ve vodě nezapomněli a když přišlo na plánování řádu věcí, snažili se před ním vše utajit, aby nepřinesl neštěstí. Nicméně Kojot První nazlobený brzy přišel na to, co se děje. Nazlobilo ho, že mu všichni zatajili tak důležitou věc, a způsobil, aby měsíce byly nestejně dlouhé, aby roční období přicházela nepravidelně, učinil, aby lidé někdy umírali, i když se někdy uzdraví, a mnoho dalších podobných změn, které působí lidem nepříjemný a těžký život.

“It had been First Man’s and First Woman’s plan to have everyone live forever. There was to have been no death. (...) First Man and First Woman got a piece of hard, black wood. They

¹³⁰ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen, 1955. Vol. 6., str. 817.

¹³¹ O’Byran A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 3.

made a smooth pole of it, and pointed it, as an arrow is pointed. (...) After this pole was fashioned they dressed it; and they carried it on their shoulders to a lake. It was their plan to cast it into the water, and if the pole floated to the shore there would be no death; but if it sank down into the water, then death would remain. Now just as they raised it to cast it into the water the Coyote came to them. They saw that he carried a big stone ax. As they cast the pole into the water he threw the stone ax saying: "Unless this stone ax returns to the surface there will be death." Now the stone ax remained in the lake, but the pole which First Man and First Woman had shaped and dressed returned to the shore. So it was decided that, although there would be death among the people of the earth, sometimes the very ill would recover because the log had floated back to the shore."¹³²

O motivu Šibala se u Hultkrantzeho dovídáme, že se jedná o kulturního hrdinu, jehož vliv ovšem není blahodárný, ale spíše dvojznačný. Šibal je komická a zároveň egoistická a nemravná postava.¹³³ Vedle něj ale existuje i další postava kulturního hrdiny, který plní a má na starosti hlavní a důležité úkoly (např. stvoření apod.).¹³⁴ Vzhledem k tomu, že zunijský mýtus tuto postavu nezná, můžeme považovat motiv šibala za původní, ale musíme brát v úvahu i možnost, že byl tento motiv přejat z jiných mýtů Zuniů.

ZKOUŠKA, TEST (Test)¹³⁵

MOTIV ZKOUŠKY se v mýtech vyskytuje v těchto významech: zkouška hrdiny před cestou do jiných světů; zvíře pomáhá obstát ve zkoušce; test jako ověření otcovství, legitimacy potomků. Motiv zkoušky se mýtech vyskytuje v nejrůznějších podobách a je samozřejmě velice důležitý, neboť slouží jako příklad a vzor pro mnohé rituály a jeho cílem je demonstrovat následky činů a hodnotu vlastností, jako je statečnost či poslušnost.

S motivem zkoušky se v zunijském mýtu setkáváme v případě zápasu o právo tvorů na život ve slunečním světle. Lid, rozdělený na dvě skupiny, soutěží o míč, jehož vlastnictví ve chvíli východu slunce zajistí možnost žít a lovit ve dne. Do hry samozřejmě zasahují kouzla, ale o výsledku hry rozhodne rada a pomoc Pavoučí ženy.

"... the two said, (...) "Now my children, you will contest together for your sun father's daylight. Whichever side has the ball, when the sun rises, they shall win their sun father's daylight." (...) They threw up the ball. It fell on the side of the beasts. They hid it. After they had

¹³² O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 31-32.

¹³³ Detailněji k problematice šibala viz Radin, T.: *Tricster. Mýtus o šibalovi*. Dobra, Praha 2005.

¹³⁴ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 21.

¹³⁵ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen, 1955. Vol. 6., str. 785.

*hidden it, the birds came one by one but they could not take it. (...) "Alas, my boy, you go." "Oh, no, I don't feel like it." (...) Spider said to him, "Next time they come, agree to go." (...) As he arose Spider said to him, "Take that stick.""*¹³⁶

Příběh pokračuje a dramaticky popisuje průběh zápasu o míč. Pavoučí žena chlapci poradila, kde míč najde a jak jej získat. Poté míč sama uchvátila a zajistila jej svou sítí, takže když slunce vyšlo, byl míč právě u té skupiny zvířat, která měla žít ve dne.

Navazský mýtus užívá motivu zkoušky v příběhu o dvojčatech, synech Slunce, v uvedeném smyslu testu ověření legitimacy potomků. Bratři se dozví, kdo je jejich otcem a vydají se na cestu do domu Slunce. Už po cestě potkávají bytosti, jenž je obdarují předměty na ochranu proti zkouškám jejich otce.

Slunce je vystaví několika náročným úkolům a testům, ale bratři v nich díky kouzelným darům obstojí.

*"He reached up and took down his turquoise pipe. He brought out a sack of tobacco and filling his pipe, he lighted the tobacco and handed the pipe to the boys. They smoked the pipe until all the tobacco was burned. They shook out the ashes. The Sun filled the pipe again and the boys smoked it a second time. He asked how they felt, and they said they felt well. Then their father filled it a third time, and he filled it a fourth time, and they had their fourth smoke. He asked them how they felt, and they answered: "We feel well." The Sun said: "I see you are my sons." He received them as his sons. But still he was not sure that they were his children. He said: "I will take you outside now.""*¹³⁷

Dokážou tak otci, že jsou jeho syny a následně, když jej požádají o zbraň k ochraně jeho lidí, dokážou překonat i úskočné nabídky jiných, lákavých darů, a dosáhnou tak toho cíle, jakého měli. Tak splní svůj úkol, jenž jim jako kulturním hrdinům připadal, získat dar z jiného světa pro ochranu lidu na zemi.

Užití tohoto motivu v mýtech se zdá primárně spíše demonstrativní a lze uvažovat nad jeho užitím v kosmogonickém mýtu za výchovným účelem. Motiv zkoušky pravděpodobně nebyl přejat samostatně, ale jelikož se váže k motivu Synů Slunce či kulturního hrdiny vůbec, je možné, že difúze těchto motivů spolu souvisí.

¹³⁶ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 598-599.

¹³⁷ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution, 1956., str. 81.

DAR, POMOC NADPŘIROZENÝCH BYTOSTÍ, RADA, ZBRAŇ (Gift, Advice)¹³⁸

MOTIVY DARU, POMOCI OD NADPŘIROZENÝCH BYTOSTÍ, MOTIVY RADY a ZBRANĚ jsou velmi silně provázány a jejich umístění v mýtu mají mnoho společného, a proto si je představíme zároveň.

Tyto motivy se podobají: motiv daru jako daru od boha, např. oheň; darem od boha/ů může být zbraň, např. blesk (viz „Motiv blesk“ níže), který udeří v případě závažného porušení pravidel. Rada je zprostředkovávána skrze zvířata. Zvířecí postava je velice často pomocníkem nebo rádcem (viz „Motiv Zvířecí pomocník, zvíře“ níže); pomáhá uprchlíkům nebo hrdinům v úkolech. Šibal jako pomocník; nevlastní otec/matka jako pomocník. Pomocnou postavou ale může být i jiný přírodní jev, včetně větru nebo rostliny, např. rákosu.

Ani motiv daru či pomoci od posvátných osob či zvířecích rádců není v zunijském mýtu příliš častý. Důležitým je charakter Pavoučí ženy, jenž zasahuje do podstatných událostí a svojí radou a pomocí zajišťuje žádoucí výsledek (viz motiv Pavoučí žena).

Pomoc poslů – zvířat či rostlin – při výstupu skrze světy či při hledání středu světa budeme považovat za motiv Zvířecí pomocník, Zvíře (viz níže). Tam si je více rozepíšeme.

V navažském příběhu o dvojčatech, synech Slunce, je motivu daru užito pěknými příklady pomoci, již poskytnou bratrům nadpřirozené bytosti; rady, jak je uplatnit a jak se postavit nástrahám, jež je čekají; aktivní pomoci v případě potřeby; konečně daru zbraně, tedy blesku, kterého se bratrům dostane od vlastního otce.

“They found an old man there who asked them if they were the two boys whom he had heard were on the way to see their father. They told him, yes. The old man said: “My grandchildren, your father is fierce. He kills with many weapons. He will harm you if you are not careful. “This old man was Au sayk’giddie, the worm with the sharp tail. He vomited and said: “My grandchildren, take this. You must use it when your father tries you with his tobacco.” They took what the old man had given them and continued their journey.”¹³⁹

“The Sun prepared a sweat house for the two boys and he placed two big heated flint stones inside it. The grandmother gave the Twins four feathers,” and said: “Your father has not much mercy on you. Put these feathers under each arm when you enter the sweat house.” They stripped and went into the sweat house. They sang four sections of a chant. And then they heard someone calling: “Are you warm by now?” They answered: “No, we are not warm yet.” The question was

¹³⁸ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6., str. 331, 12, 378.

¹³⁹ O’Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 80.

asked a second, third, and fourth time. After the fourth time the boys said: "Yes, we are warm now." The Sun turned water on the stones which exploded the sweat house; but the boys, with the help of the feathers, landed to the side. The Sun then knew for certain that they were his sons."¹⁴⁰

Motivy daru, rady a pomoci nadpřirozených bytostí i motiv zbraně se v mýtech vyskytují ve velmi podobných významech, ale jsou spíše doprovodné, i když neméně důležité. Dar, rada, či pomoc od nadpřirozených bytostí či daru zbraně od bohů jsou v obou mýtech užity stejným způsobem, ale to není zřejmě důsledkem difúze. Jejich převzetí může souviset jedině s převzetím jiných motivů (např. kulturního hrdiny nebo synů Slunce), ale stejně tak může být jejich výskyt v obou mýtech původní.

USTAVENÍ POŘÁDKU VĚCÍ, ZAVEDENÍ PRAVIDEL (Order, Establishment)¹⁴¹

Mýty stvoření zákonitě vždy hovoří o zavedení pravidel a ustanovení pořádku. Tento MOTIV USTAVENÍ POŘÁDKU VĚCÍ je, jak už jsme si uvedli, spojen s motivem kulturního hrdiny. *Motif-Index* jej uvádí v těchto případech: zavedení pravidel a řádu věcí kulturním hrdinou; zavedení přírodních zákonů; rozhodnutí o způsobu života zvířat/rostlin; zavedení pravidel pro lidi.

U motivu kulturního hrdiny výše jsme si uvedli, že v zunijském mýtu nacházíme postavu Pavoučí ženy jako charakteru, který rozeznává a určuje jednotlivé druhy zvířat při jejich rozeznávání. Rovněž určuje, jaký bude cyklus měsíců pro lidi i zvířata na zemi. Pavoučí žena participuje i v zápase tvorů o právo na denní světlo, kdy zajistí, aby vyhráli tvorové, jež mají žít a lovit ve dne.¹⁴² (Více viz „motiv Pavoučí žena“)

O stanovení pravidel pro lidský rod zunijský mýtus nehovoří.

Úkol ustanovení pravidel pro život lidí a všech tvorů připadá v navažském mýtu na Prvního muže a První ženu. I zde se motiv kulturního hrdiny prolíná s motivem ustavení pořádku věcí. V motivu „kulturní hrdina“ jsme si podrobně rozepsali, jak obsáhlý tento motiv je. Omezíme se zde tedy na zopakování, že První muž spolu s První ženou a Kojotem, který

¹⁴⁰ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 81.

¹⁴¹ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen, 1955. Vol. 6., str. 558, 257.

¹⁴² Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 591, 592.

byl stvořen ve vodě rozhodnou o existenci Slunce a Měsíce, dne a noci, měsíců a jejich podobě, o způsobu života nejen zvířat, ale především lidí.¹⁴³ O pravidlech pro život ve společnosti se navažský mýtus zmiňuje podstatně podrobněji, než mýtus Zuniů.

Motiv Ustavení pořádku věcí je velmi provázán s motivem Kulturního hrdiny, případně stvořitele. Tento motiv nacházíme jak v mýtu zunijském, tak navažském. Motiv ustanovení základních tabu, řádu pro život lidí a pravidel pro jejich společnost, i všechny tvory na zemi se ale zdá zásadní pro každý kosmogonický mýtus a jejich výskyt se neomezuje jen na mýtus o vynoření. Proto lze uvažovat o difúzi tohoto motivu spíše jen v rovině obsahové.

PORUŠENÍ PRAVIDEL, TABU: INCEST, POHLAVNÍ STYK, NEVĚRA (Incest, Sexual intercourse, Unfaithful, Adultery)¹⁴⁴

Mnohokrát se v mýtech setkáváme s uvedením událostí, které popisují porušení nějakých pravidel a jeho následky. Častokrát se jedná právě o velmi závažná společenská pravidla, včetně incestního tabu, manželské nevěry nebo cizoložství. Mnohdy podobné události a jejich negativní následky iniciují formulaci pravidel či obeznámení se s nimi.

MOTIV INCESTU: je trestán; je to tabu; mezi bratrem a sestrou; stvoření zvířat jako trest za incest; potopa jako potrestání incestu; hmyzí potomci incestu mezi sourozenci.

MOTIV POHLAVNÍHO STYKU: se zvířaty; je zakázán; početí jako důsledek pohlavního styku; pohlavní styk ve spánku; tabu týkající se pohlavního styku; šibal nabádá k pohlavnímu styku.

MOTIV NEVĚRY: manžel obviňuje manželku z nevěry. Smilnění mezi bohy, které je tabu, je trestáno.

V mýtu Zuniů shledáváme motiv Pohlavního styku. Jedná se zároveň o incest mezi bratrem a sestrou.

“...he (...) came down. Meanwhile his sister had scooped out the sand. She rested against the side of the hill. As she lay sleeping the wind came and raised her apron of grass. It blew up

¹⁴³ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 15-27, 30-35.

¹⁴⁴ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6., str. 417, 691, 828, 11.

and she lay with her vulva exposed. As he came down he saw her. He desired her. He lay down upon his sister and copulated with her. His sister awoke. (...) He sat up. With his foot he drew a line. It became a stream of water. The two went about talking. The brother talked like Koyemci¹⁴⁵. His sister talked like Komakatsik. The people came. "Oh alas, alas! Our children have become different beings."¹⁴⁶

Tento příběh ukazuje, že porušení tabu působí negativní důsledky, a jaké obtíže plynou při snaze o jeho napravení.

V mýtu Navahů se objevuje motiv nevěry mezi První ženou a Tyrkysovým chlapcem, posvátnými bytostmi. Tento příběh je citován již výše v motivu Kulturní hrdina (str. . Nevěra První ženy nezůstane utajena. První muž zvolí trest, jímž poučí všechen lid o tom, že toto zlé jednání je zakázáno. Motiv nežádoucího pohlavního styku je tu v podobě snah žen i mužů uspokojit své touhy jinde, když jsou od sebe odloučeni. Ty vyústí v nestvůrné a obří potomky a smrt bleskem, čímž je opět ukázána špatnost takového chování.¹⁴⁷

Motivů incestu, nedovoleného pohlavního styku či nevěry a smilnění je v kosmogonických mýtech užito za účelem demonstrace negativních důsledků porušení pravidel a pořádku věcí. Obsah se mírně liší, nicméně stejně jako jsme zhodnotili u motivu Ustanovení pořádku věcí, zavedení pravidel je součástí příběhu o stvoření a proto tento motiv pravděpodobně není přejatý. Možná je jen inspirace na obsahové rovině motivu.

TREST: POTOPA, NESTVŮRNÍ POTOMCI (Flood, viz Incest)¹⁴⁸

MOTIV POTOPY: objevuje se jako trest za porušení tabu; jako potrestání. MOTIV TRESTU úzce souvisí s pravidly a s jejich porušováním, kterými jsme se zabývali v předchozím motivu. Porušení pravidel nás odkazuje k motivu blesku, neboť ten často figuruje také jako trest.

¹⁴⁵ Kojemši jsou kačínoví klauni, jedni z kačínových kněží. Na rituální úrovni zastupovali *kojemši* mytologickou postavu šibala. Mluvili nesrozumitelným jazykem. Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 159-160, 184. In. Heřmanský, M.: *Přechodové rituály původních obyvatel Severní Ameriky. Komparace rituálů přechodu k dospělosti v lovecké a zemědělské společnosti*. Bakalářská práce. FHS UK, Praha 2001, str. 55.

¹⁴⁶ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 595.

¹⁴⁷ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 7-10.

¹⁴⁸ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6., str. 298, 417.

Právě motiv incestu a nepovoleného pohlavního styku hovořil o tom, že výsledkem zakázaných svazků jsou často nestvůrní potomci jako trest za porušení tohoto zákazu. Často jsou těmito potomky obří, se kterými se poté lidé musejí potýkat, viz dále.

Mýtus Zuniů užívá motivu trestu k demonstraci pravidel, která se nesmí porušovat. Porušení tabu vede k trestu, a zde jde o případ incestu mezi bratrem a sestrou. Trestem jsou nestvůrní potomci. Tento příběh je citován v motivu Incestu, viz výše.

Mýtus popisuje vyřešení této katastrofy. Poučením je, že napříště si lidé musejí takového jednání vyvarovat, nechtějí-li být opět potrestáni.

Podobný příklad najdeme i v mýtu Navahů. Poté, co se muži a ženy oddělí a žijí na odlišných březích řeky, mnozí z nich porušují pravidla, týkající se věrnosti a smilnění.

“First Woman made a plan. As the women had no way to satisfy their passions, some fashioned long narrow rocks, some used the feathers of the turkey, and some used strange plants. First Woman told them to use these things. One woman brought forth a big stone. This stone-child later the Great Stone that rolled over the earth killing men. Another woman brought forth the Big Birds of Tsa bida’hi; and others gave birth to the giants and monsters who later destroyed many people.

On the opposite side of the river the same condition existed. The men, wishing to satisfy their passions, killed the females of mountain sheep, lion and antelope. Lightning struck these men. When First Man learned of this he warned his men that they would all be killed. He told them that they were indulging in a dangerous practice. Then the second chief spoke: he said that life was hard and that it was a pity to see women drowned. He asked why they should not bring the women across the river and all live together again.

“Now we can see for ourselves what comes from our wrong doing.” He said. “We will know how to act in the future.” The three other chiefs of the animals agreed with him, so First Man told them to go and bring the women.”¹⁴⁹

Uvést můžeme i motiv trestu jako potopy. Tento trest se seslál rozzuřenou matkou Vodním býkem, které byly ukradeny dvě krásné děti. Lid žil klidně ve třetím světě, ale První ženu začala nudit jednotvárnost dní a zosnovala únos s Kojotem Prvním nazlobeným. O únosu nikdo jiný nevěděl, ale jakmile začala voda stoupat a blížit se ze všech světových stran, byli všichni nuceni utéct, aby si zachránili život. Našli únik do čtvrtého světa, ale rozzuřená matka se řítila za nimi, a jakmile prostrčila otvorem hlavu, z jejích rohů vyšlehly blesky. Tehdy musela První žena a Kojot První nazlobený prozradit, co provedli, a zjednat rychle

¹⁴⁹ O’Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 9.

nápravu. Kojot tak připravil obětní košík, matce vrátil chlapce, reprezentujícího bouřku a silný déšť. Matka s ním odešla a potopa opadla.¹⁵⁰

Motiv trestu je spojen s motivem porušení pravidel, a zároveň s motivem jejich ustanovení. Trest slouží v mýtu o stvoření jako názorný a varovný příklad. Je pozoruhodné, že oba mýty, zunijský i navažský, používají stejné podoby trestu – potopy a nestvůrných potomků, případně blesku. O převzetí motivu trestu ale můžeme jen spekulovat.

OBRA, OBLUDA (Ogre, Monster)¹⁵¹

MOTIV OBRA se objevuje jako negativní jev a to v následujících souvislostech: ničí; úkolem hrdiny je porazit obra; kulturní hrdina se utkává s obry; dívka se vdává za obra.

V motivem obryně se v zunijském mýtu setkáváme v příběhu o kulturních hrdinech, bratrech, kteří ji zničí a pomohou tak lidu. Tento příběh jsme si uvedli výše u motivu Slunce – Otce, Děti Slunce. Souboj s obryně je úspěšný jen díky radě a pomoci Otce, Slunce.

“Now, what did he tell you?” “Indeed, it is so. In vain do we shoot at her body. Not there is her heart; but in her rattle is her heart. With these shall we destroy her.” Thus he said, and gave his brother one of the rabbit sticks. When he had given his brother rabbit stick, “Now go ahead, you.” Thus he said. The younger brother went about to the right. He threw it and missed. Whiz! The rabbit stick went up to the sun. As the rabbit stick came up the sun took it. “Now go ahead, you try.” Thus he said. The elder brother went around to the left. He threw it. As he threw it, zip! His rabbit stick struck his rattle. Tu-n! They ran away. As they started to run away, their giant died.”¹⁵²

V navažském mýtu nacházíme motiv obra ve dvou případech: jako důsledek nežádoucího pohlavního styku (tento příklad jsme si popsali u předchozího motivu), a jako výzva bratrům-kulturním hrdinům, jenž se mu musejí postavit.

“Yeitso, the Giant, lived at Tqo’sedo, Hot Springs, and the Twins went there and waited for him to come for water. They saw him coming over the hill from the south. (...) The Giant went down to the spring and drank four times. (...) When their turn came there was a great, blinding flash of lightning and it struck the giant, but he stood there. The Twins aimed the first knife, the black knife, at the Giant. They threw it, but he stood there as before. They aimed and threw the

¹⁵⁰ O’Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 9, 10.

¹⁵¹ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen, 1955. Vol. 6., str. 328, 551,

¹⁵² Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 600.

Giant's own blue knife at him. It struck him, but still he stood up. The third knife was yellow, and they hit the Giant with it, but it did not harm him. But when they hit him with the last weapon, the great white knife, he commenced to fall with terrible noise."¹⁵³

Užití motivu obra je v obou mýtech naprosto identické. Souvisí s motivem hrdinských dvojčat. Patrně byl tedy přejat společně s motivem dvojčat, resp. motivem bratrů.

ZVÍŘECÍ POMOCNÍK, ZVÍŘE (Animal, Helper)¹⁵⁴

MOTIV ZVÍŘETE nabývá v mýtech neuvěřitelného rozsahu. Jako hrdinové se zde objevují nejrůznější druhy zvířat a tyto charaktery mají mnohdy velmi důležité role, díky svým schopnostem a kouzlům. Vystupují jako POMOCNÍCI, bez kterých by se hrdinové neobešli a jejichž zásahy znamenají pozitivní zvraty v ději.

Zvíře se mýtech vyskytuje v následujících možných kontextech: jako švagr; jako společník stvořitele; pomáhající zvíře; zvířecí manžel; posel; zprostředkovatel vynoření z nižšího světa; stvoření zvířat a jejich způsobu života; zvíře pomáhá uprchlíkům; hrdina následuje zvíře do jiného světa; zvířecí potomstvo jako výsledek manželského svazku mezi člověkem a zvířetem.

Pomocníkem může být zvíře, ale i šibal či nevlastní rodiče a jiné spřízněné osoby hrdiny. V mýtech Zuniů a Navahů se vyskytují například cvrček, kolibřík, medvěd, býk, pavouk, rákos apod. (viz dále).

V zunijském příběhu o vynoření lidu ze čtvrté dělohy světa na zemi se objevuje hned několik zvířecích postav. Dva bratři se na přání svého slunečního otce vydali pro lid, aby jej vyvedli na sluneční světlo. Poté, co vstoupili do jejich temného světa, vydali se do světových stran, aby oznámili účel jejich návštěvy. Snažili se najít posla, který by se vydal na cestu hledat východ z tohoto čtvrtého světa. Ale žádný z tvorů neuspěl, neboť nic nebylo vidět. Teprve cvrček dolétl až na okraj prvního světa, ale jeho síly nestačily. Proto bratři požádali Mladý rákos, aby se vydal stejnou cestou a pokusil se proletět všemi čtyřmi světy. On své poslání splnil a našel cestu, kterou se potom lid vydal po žebřících. V každém světě bylo vždy trochu více viditelnosti. Až nakonec stanuli na místě, které nazvali Svět křídel, neboť mohli vidět křídla svého otce Slunce.¹⁵⁵

¹⁵³ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 84.

¹⁵⁴ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen, 1955. Vol. 6., str. 20, 378

¹⁵⁵ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 584-591.

Při dalším putování lidu za místem středu světa je pomocníkem vodní brouk. Roztáhl své dlouhé nohy a lid po nich sestoupil jako po žebříku přesně na místo, kde se usadil.¹⁵⁶

V navažském mýtu se motiv Zvířat a Zvířecích pomocníků vyskytuje v podobných příkladech, jako v mýtu zunijském. Zvířata pomáhají Prvnímu muži, když se lid nachází ve třetím světě a je třeba zasít. Každé zvíře se postaralo o některou z plodin, a společně zaseli a jejich úroda byla bohatá.¹⁵⁷ Důležitá byla ale role rákosu, který sloužil jako tunel mezi světy, aby lid mohl projít výše.

“When they had all arrived it was found that the Turquoise Boy had brought with him the bog Male Reed; and the White Shell Girl had brought with her the big Female Reed. (...) First Man planted the big Male Reed. All the people blew on it, and it grew and grew until it reached the canopy of the sky. They tried to blow inside the reed, but it was solid. They asked the woodpecker to drill out the hard heart. Soon they were able to peek through the opening, but they had to blow and blow before it was large enough to climb through. They climbed up inside the big male reed, and after them the water continued to rise.”¹⁵⁸

Tak tomu bylo po cestě do čtvrtého světa. Po cestě do pátého světa se postup opakoval, ale jezevec, jenž byl vyslán první, se vrátil s nepořízenou, neboť vstup do pátého světa byl zahrazen vodou. Teprve cvrček, který byl statečný a porazil čtyři potápky, jenž se mu v jezeře snažili zabránit ve vstupu, dokázal tento svět lidu zpřístupnit, neboť voda ustoupila. Vrátil se, aby pověděl Prvnímu muži, jak Pátý svět vypadá. Ten vyslal modlitby k pěti Pánům větrů, aby vysušili blátivou zemi, a lid se mohl vydat do Krásné země, zvané také Proměnlivá.¹⁵⁹

Motiv Zvíře a Zvířecí pomocník ve svém významu úzce souvisí se samotným motivem vynoření. Zvířecí postavy jsou zde posly a hledači cesty. Ve významu zvířete jako rádce ve zkouškách je užití motivu v lidové tvorbě dosti běžné, ačkoli v tomto případě se můžeme s velkou jistotou domnívat, že převzetí tohoto motivu souvisí s převzetím motivu vynoření.

¹⁵⁶ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 601-602.

¹⁵⁷ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 7.

¹⁵⁸ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 10-11.

¹⁵⁹ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 11-12.

PAVOUK, PAVOUČÍ ŽENA (Spider)¹⁶⁰

MOTIV PAVOUKA či PAVOUČÍ ŽENY figuruje v mýtech podle *Motif-Index* (mimo jiné) jako kulturní hrdina.

Viděli jsme v analýze motivu kulturního hrdiny, že v zunijském mýtu je postavou, jež ustavuje pořádek a pravidla věcí, pavoučí žena. Tyto charakteristiky odkazují právě na roli, již má kulturní hrdina. U Zuniů Pavoučí žena tajně radí starému muži, jak rozeznat příslušníky prvního lidu a jak určit cyklus měsíců, když mu sedí za uchem. Tento příběh už známe, ale role Pavoučí ženy jako kulturního hrdiny tím nekončí.

Lidé, vedeni bratry-dvojčaty, byli na cestě, hledajíc střed světa, kde by se usadili. Po cestě došli na místo, kde mělo dojít k zápasu o právo na denní světlo Otce-Slunce. Shromáždili se zde příslušníci lidu: všichni tvorové, jak ti okřídlení v čele s veverkou, tak dravci a šelmy v čele se sovou.

“Now my children, you will contest together for your sun father’s daylight. Whichever side has the ball, when the sun rises, they shall win their sun father’s daylight.” Thus the two said.¹⁶¹

Tak začal závod o právo na život v denním světle. Mezi oběma skupinami se vedl tuhý boj a jeden po druhém se každý snažil míč získat, ovšem neúspěšně. Těsně před východem slunce přistoupila k chlapci Pavoučí žena, a poradila mu, co má říct a co má udělat, aby zjistil, kde je míč a mohl jej získat. Chlapec poslechl, míč od šelem a dravců, kteří jej schovali, vzal, a pavoučí žena jej omotala svou sítí, takže žádné zvíře se jej nedokázalo zmocnit. Slunce vyšlo, a zápas skončil. Tak tvorové, kteří prohráli, byli odsouzeni k životu v noci a k dennímu spánku. A ptáci a ostatní zvířata, jež patřili k vítězné skupině, dostali právo na život ve dne při slunečním světle.

“Now the Spider is speaking: “No one who is sitting here has it. That one who goes about dancing, he is holding it.” Thus she said. He went. He took up the hollow sticks and took them away with him. Now the birds hid the ball. Spider came down. Over all the sticks she spun her web. She fastened the ball with her web. (...) The sun rose. (...) Then the two came. They said, “Now, all my children, you have won your sun father’s daylight, and you, beasts, have lost your sun father’s daylight. All day you will sleep. After sunset, at night, you will go about hunting.” (...) Thus they said. They stayed there overnight. The animals scattered.”¹⁶²

¹⁶⁰ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6., str. 737.

¹⁶¹ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 508.

¹⁶² Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 599.

Pavoučí žena v tomto příběhu jasně hraje roli toho, kdo zajistil, aby právo na denní světlo vyhráli ti správní tvorové. Rovněž v tomto vyprávění zastává roli kulturního hrdiny, jenž má na zodpovědnost ustanovení pořádku a řádu věcí.

V navažském mýtu se motiv Pavouka či Pavoučí ženy nevyskytuje, ale roli kulturního hrdiny zde zastává První muž a Dvojčata-Synové Slunce.

Motiv Pavoučí ženy je jediným motivem, který se neobjevuje zároveň v navažském mýtu, tzn. zcela jistě nebyl přejat.

ČÍSLA: 4, 2, 5, 6, 12, 11¹⁶³

Mytologický MOTIV ČÍSLA se podle *Motif-Indexu* objevuje v symbolickém významu. Setkat se můžeme snad se všemi číslicemi nebo jejich násobky. Uveďme si ty nejdůležitější s ohledem na analyzované mýty:

Číslo ČTYŘI: čtyři věky světa; čtyři zemské ráje; čtyři nebe; čtyři jako magické číslo; čtyři hory podepírající oblohu; čtyři osoby přeživší potopu; čtyři řeky v ráji; čtyři sloupy podepírající nebe; čtyři světové systémy; čtyři barvy odpovídající čtyřem částem světa; země se čtyřmi částmi; země rozprášená do kruhu nebo do čtyř směrů po prvotní vodě; člověk stvořen ze země ze čtyř míst.

Číslo PĚT: pět nebes; jako kouzelné číslo; jako zaklínací číslovka.

V zunijském mýtu se setkáváme s naprostou převahou s číslovkou čtyři. Tohoto čísla je zde užíváno neustále a jiný násobek ani jiný počet se zde nenachází, kromě čísla dvě jako dvou bratrů-synů Slunce.

Nejdůležitější je počet světů, z nichž se lid vynořuje. Na počátku posílá Slunce své dva syny, aby přivedli lid ze čtvrté dělohy světa na sluneční světlo. Každý krok na cestě lidu v čele s dvojčaty trvá čtyři dny, tzn. čtyři roky. A každý pokus je úspěšný teprve a jediné napočtvrté, případně úspěšný je teprve, kdo se pokouší jako čtvrtý.

“... locust rose right up. He goes. He went through into another world. And again he goes right up. He went through into another world. And again he goes right up. Again he went through

¹⁶³ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen, 1955. Vol. 6., str. 545. (Jednotlivá čísla viz str. 312, 313, 250, 821, 822, 294)

to another world. He goes right up. When he has just gone a little way his strength gave out, he came back to where kā-eto'we were staying and said, "Three times I went through and the fourth time my strength gave out." (...) When he had gone the two thought. "Come let us speak with our grandson, Reed Youth. (...) "In order that our fathers (...) may go forth standing into the daylight of their sun father, we have summoned you." Thus they said. (...) he went out. Where Locust had gone out he went out. The first time he passed through, the second time he passed through, the third time he passed through. Having passed the fourth time and come forth standing into the daylight of his sun father, he went back in. (...) "There it is as you wanted it. As you wished of me, I went forth standing into the daylight of my sun father now." ..."¹⁶⁴

Viděli jsme na tomto krátkém příkladu, jak teprve čtvrtý posel dokázal napočtvrté proletět do čtvrtého světa a najít tak cestu do světa slunečního světla po všechen lid. V každém světě se vždy zastavili na čtyři dny, tedy roky, než pokračovali po žebříku zase dále.

Navazský mýtus se od zunijského odlišuje v rozsahu i způsobu užití motivu čísla, jak si ukážeme na podrobných příkladech. Nejdůležitějšími symbolickými čísly, které v mýtu jsou, je číslo 2, 4, 5, 6 (méně podstatná a častá jsou 11 a 12).

Světů, z nichž se lid vynořil, je v navazském mýtu o stvoření pět. V prvních čtyřech není žádná viditelnost, až v pátém světě září sluneční světlo.

*"Here are the stories of the Four Worlds that had no sun, and of the Fifth, the world we live in, which some call the Changeable world."*¹⁶⁵

Číslo pět je užito ještě ve spojitosti s Páný větrů. Když cvrček nalezne a ubrání cestu do pátého světa, prozradí Prvnímu muži, že tento svět je příliš blátivý po ustoupeném jezeře. Tehdy První muž obětuje pěti Pánům větrů, jež poslali své větry, aby pátý svět vysušili.

*"First Man gathered chips of turquoise which he offered to the five Chiefs of the inds who lived in the uppermost world of all. They were please with the gift, and they sent down the winds and dried the Fifth World."*¹⁶⁶

Ve třetím světě protékaly dvě řeky a nacházelo se zde šest posvátných hor. Jedna z řek byla Mužská, jedna Ženská, a protínaly se v místě Setkání řek. Hory měly každá svoje jméno, a ze zeminy, odebrané z těchto hor, byly vytvořeny hory v pátém světě, když První muž a První žena formovaly jeho podobu.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 588, 589.

¹⁶⁵ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 2.

¹⁶⁶ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 13.

¹⁶⁷ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 5, 6.

I v navažském mýtu se naprosto převážně užívá čísla čtyři a násobku čtyřikrát. V prvním světě se vznášejí čtyři mračna, jež zakrývají čtyři kouty světa. Každé je jiné barvy.¹⁶⁸

Jakmile cvrček dosáhne pruníkem do pátého světa, ocitne se ve vodě a musí se potýkat postupně se čtyřmi potápkami, každou přicházející z jedné strany. Když je pomocí svých kouzel přelstí, potápky s sebou vezmou vodu zpět na sever, jih, východ i západ. Tak se cvrček ocitne na suché zemi.¹⁶⁹

V Prvním světě jsou stvořeny čtyři posvátné osoby, První muž, První žena, Kojot, který byl stvořen ve vodě a Kojot První nazlobený. Tato čtveřice se stará o ostatní tvory a vede lid skrze světy na zemi. Ale počet dalších osob či tvorů, kteří postupně přicházeli, se rovněž rovná čtyřem.¹⁷⁰

I v příběhu o hrdinských dvojčatech jsme viděli, že je každý pokus opakován čtyřikrát, než může být úspěšný. Jako příklad si uveďme výše citovaný příběh zkoušky tabákem, jímž otec Slunce testuje pravdivost slov svých synů.¹⁷¹

Převzetí mýtu o vynošení Navahy neznamenalo doslovné okopírování; jak jsme viděli, už počet světů se liší.¹⁷² V obou mýtech jsme se setkali s intenzivním výskytem čísla čtyři. Číslo čtyři je považováno za posvátné u mnoha kmenů indiánů Severní Ameriky.¹⁷³ V porovnání vůči zunijskému mýtu navažský mýtus využívá mnohem více a častěji číselné, ale i barevné symboliky, jak uvidíme dále.

BARVY: BÍLÁ, MODRÁ, ŽLUTÁ, ČERNÁ, TYRKYSOVÁ¹⁷⁴

MOTIV BAREV se objevuje v mýtech podobně jako čísla v symbolickém významu. Kromě toho je definován také: každý ze světů koresponduje s jinou barvou. Například

¹⁶⁸ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 2, 3.

¹⁶⁹ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 12.

¹⁷⁰ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 4, 6.

¹⁷¹ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 81.

¹⁷² Více k příběhům o vynošení ze čtyř světů u severoamerických Indiánů viz. Zimmermann L. J.: *Indiáni Severní Ameriky*. Euromedia Group k.s. – Knižní klub, Praha 2003, str. 116-119.

¹⁷³ K této problematice více viz. Buckland, A.W.: *Four, as a sacred number*. The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol. 25. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland 1896, str. 96-102. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/2842386>>. 11.11. 2008 a viz. Eels, W.C.: *Number Systems of the North American Indians*. The American Mathematical Monthly, Vol. 20, No. 10. Mathematical Association of America 1913, str. 293-299, 296. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/2972526>>. 11.11.2008.

¹⁷⁴ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6., str. 154.

tyrkysová barva se objevuje ve spojitosti se zázračnou rychlostí nebo jako barva domu (Slunce).

Zunijský mýtus neužívá symboliky barev a motiv barvy zde nenalezneme, ačkoli v jejich rituálech je užití barevné symboliky běžné.¹⁷⁵

V navažském mýtu má naopak motiv barvy poměrně četný výskyt. První čtyři světy mají každý svoji barvu – První svět je černý a v jeho čtyřech koutech se vznášejí čtyři mraky, obsahující čtyři elementy.

“The First World (...) was black as black wool. It had four corners, Andover these appeared four clouds. These four clouds contained within themselves the elements of the First World. They were in color, black, white, blue and yellow.

The Black Cloud represented the Female Being or Substance. For as a child sleeps when being nursed, so life slept in the darkness of the Female Being. The White Cloud represented the Male Being or Substance. He was the Dawn, the Light-That-Awakens, of the First World.”¹⁷⁶

První muž byl stvořen na východě, a spolu s ním byla zformována bílá kukuřice. S První ženou na západě byla stvořena žlutá kukuřice, také bílá mušle a tyrkys. Když První muž zažehl svůj krystal, symbolizovalo to probuzení mysli. První žena rozžala svůj tyrkysový krystal. Muž díky jejímu světlu napočtvrté našel její příbytek, ale navrátil se nazpět. Teprve, když se První žena vydala hledat zdroj mužova světla, našla místo, kde bydlel, a usadila se tam spolu s ním.¹⁷⁷

Tyrkysové barvy je užito ještě v případě Tyrkysového chlapce, hermafrodita, jenž patří mezi čtyři posvátné osoby. Zde se ale barva nezdá mít žádnou symbolickou hodnotu. Teprve hovoří-li mýtus o Slunce, jeho domu, jeho koni, či jiném majetku, připisuje všemu tyrkysovou barvu. Tento fakt má snad i logickou spojitost s barvou oblohy, ale nacházíme v něm rovněž rys motivu Tyrkysové barvy.

Symbolika barev se u Navahů neomezuje jen na mytologické motivy v mýtech. Je jí, stejně jako u Zuniů, hojně využíváno i v rituálech, například při výrobě tzv. sandpaintings. Barvy jsou tradičně spojovány s dalšími vlastnostmi a jsou v párech: mužský a ženský, starší

¹⁷⁵ Zuniové v rituálech užívali barevné kukuřičné mouky a fazolí, přičemž různým barvám odpovídaly konkrétní světové strany. Více viz Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 118. In. Heřmanský, M.: *Přechodové rituály původních obyvatel Severní Ameriky. Komparace rituálů přechodu k dospělosti v lovecké a zemědělské společnosti*. Bakalářská práce. FHS UK, Praha 2001, str. 29.

¹⁷⁶ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 2.

¹⁷⁷ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 3.

a mladší atd.. S východem je obvykle spojována bílá, jihem žlutá, západem modrá, severem černá.¹⁷⁸ V navažském mýtu je barev užito zásadně jako symbolu. Tento motiv můžeme považovat za Navahům vlastní, ale je také možné, že se v barevné symbolice inspirovali zunijskými rituály.

HORA (Mountain)¹⁷⁹

MOTIV HORY: hora na úpatí jiné hory, jako hranice; hora ve středu světa.

Motiv hory nehraje v zunijském mýtu žádnou roli.

V navažském mýtu je šest posvátných hor, které spolu se dvěma řekami utvářejí podobu třetího světa.

*“There was no sun in this land, only the two rivers and the six mountains. And these rivers and mountains were not in their present form, but rather the substance of mountains and rivers as were First Man, First Woman, and others.”*¹⁸⁰

Ve třetím světě ale dochází k potopě a lid je nucen uprchnout a najít cestu z tohoto světa ven. Voda stoupala, ale První muž ještě stihl do svého medicínového vaku posbírat zem ze všech šesti posvátných hor a semena plodin. Když nakonec všichni dorazili do pátého světa, První muž a První žena zformovali šest posvátných hor právě ze zeminy, přinesené z třetího světa. Umístili je na Zemi a poté je podle jejich pozice ozdobili a určili posvátným bytostem, která bude sídlit ve které hoře.

“First Man and First Woman formed six sacred mountains from the soil that First Man had gathered from the mountains in the Third World and kept in his medicine bag. As before they placed Sis na'jin in the East, Tso dzil in the South, Dook oslid in the West, and Debe'tsa in the North. They placed a sacred mountain, which they called Chol'i'i, on the earth` and they made the mountain, Dzil na'odili, around which the people were to travel.

*(...) After the Holy Beings had entered the Sacred Mountains, First Man and First Woman dressed them according to their positions on the earth.”*¹⁸¹

Když nakonec byl stvořen lid Diné, Dívka Bílá perla jej poslala do Země lidí. Dvě posvátné bytosti lid doprovodili na cestě podél čtyř hor. Dále pokračovali lidé sami až k hoře Navahů. Ta označila cestu k místu, kde se měli usadit, aby pěstovali svoji kukuřici.

¹⁷⁸ Underhill, R.: *Red man's religion*. University of Chicago Press 1965, str. 232.

¹⁷⁹ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6., str. 523.

¹⁸⁰ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 6.

¹⁸¹ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 24.

Vzhledem k tomu, že u Zuniů není užito motivu hory, nemůžeme uvažovat o převzetí tohoto motivu Navahy.

VODA; ŘEKA, JEZERO (Water, River, Lake)¹⁸²

Tyto motivy vodního živlu, MOTIV VODY, MOTIVY ŘEKY ČI JEZERA, jsou definovány pro tyto případy: Voda je bariérou vstupu do jiného světa. Jezero je vstupem/výstupem do/z jiného světa; lidský rod se vynoří skrze jezero. Řeka je bariérou mezi světy; je nepřekročitelná, pokud je to zakázáno; je chráněna kouzly.

Motiv řeky se v zunijském mýtu objevuje v souvislosti s incestem mezi bratrem a sestrou, ke kterému došlo při putování lidu za hledáním středu. Bratr vyryl v zemi rýhu a z ní vytryskl pramen řeky. Poté přišli lidé a zděsili se, neboť z dětí se staly jiné bytosti. Tehdy bratr řekl, ať překročí řeku, neboť díky tomu se z dětí stanou opět lidé. Oni tak učinili, a nakonec se všichni dostali na druhý břeh a mohli pokračovat v cestě.

Brzy nato přišli k jezeru Kačina. Dva bratři vstoupili do něj, aby zjistili, že je plné tančících zemřelých přátel a rodinných členů. A oni poslali vzkaz ostatním, ať se nebojí, neboť oni nezmizeli, ale zůstávají v jezeře, aby mohli žít navěky. A poradili jim, jak se modlit o déšť, když budou potřebovat vláhu pro svá pole.¹⁸³

V navažském mýtu se s motivem vody setkáváme především ve významu nepřekročitelné bariéry, jedná-li se o řeku, nebo místa vstupu a výstupu z jednoho světa do druhého, je-li to jezero.

Třetím světem protékaly dvě řeky. Mužská řeka protékala z východu na západ. Ženská řeka protékala od severu na jih. Když došlo k nevěře První ženy s Tyrkysovým chlapcem, byl První muž nucen rozhodnout, že muži překročí řeku a budou žít odděleně od žen. Pro ženy byla řeka nepřekročitelná. Po čase bylo zjevné, že muži a ženy nemohou žít bez sebe, neboť potřebují spolupracovat a žít v párech.¹⁸⁴ Řeka jako nepřekročitelná bariéra je poučila o tom, že nevěra a smilnění jsou zlé, a vzejdou z nich jen špatné důsledky.

¹⁸² Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6., str. 849, 652, 450.

¹⁸³ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 596, 597.

¹⁸⁴ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 8, 9.

Motiv vody, ať už v podobě řeky či v podobě jezera, je užit v obou mýtech v souvislosti s pravidly, jejich ustanovením, nebo jejich porušením a trestem za něj. Je tedy možné, že mezi zunijským a navažským mýtem existuje podoba z důvodu převzetí, ale opět jediné v souvislosti s motivem ustavení řádu, motivem porušení pravidel a motivem trestu.

BLESK (Lightning)¹⁸⁵

MOTIV BLESKU může mít následující význam: zabíjí obra; je zbraní bohů, od bohů; udeří v případě porušení posvátných pravidel; udeří jako trest; blesk jako zbraň hrdiny; zbraň boha.

V zunijském mýtu není motiv blesku jako zbraně bohů explicitně zmíněn.

V navažském mýtu je blesk jako zbraň či jako nástroj trestu použit na třech místech. Muže, kteří se pokoušeli nalézt uspokojení u zvířat v době odloučení od žen, udeřil blesk a zabil.¹⁸⁶

Druhým případem je příběh o útěku lidu před potopou do čtvrtého světa. Rozzuřená matka Vodní býk se hnala za nimi a když prostrčila hlavu skrze otvor mezi světy, z jejích dvou rohů vystřelily blesky. Její zloba plynula z toho, že její děti byly uneseny.¹⁸⁷ Motiv blesku zde vyjadřuje hrozbu, nebude-li krádež dětí napravena.

Blesku jako zbraně boha a jako dar od boha si všimneme v příběhu dvojčat a jejich otce Slunce. Jakmile bratři obstojí ve zkouškách a dokážou, že jsou dětmi Slunce, žádají svého otce o dar v podobě zbraně. Vědí, že ji budou potřebovat při boji proti obrům. A je to právě luk a šíp, které představují blesk, kterými Slunce nakonec své syny obdaruje.¹⁸⁸

Motiv blesku jako takový nepovažujeme za převzatý, neboť v zunijském mýtu ho nenalezneme. Přesto zde opět nacházíme souvislost s motivem trestu, motivem porušení pravidel a motivem daru od boha, s nimiž mohla difúze motivu blesku souviset.

¹⁸⁵ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6., str. 465.

¹⁸⁶ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 9.

¹⁸⁷ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 11.

¹⁸⁸ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 82.

MUŽSKÝ A ŽENSKÝ ELEMENT, MANŽELSTVÍ (Male, Female, Marriage)¹⁸⁹

MOTIV MUŽSKÝ ELEMENT se vyskytuje v protikladu k MOTIVU ŽENSKÉHO ELEMENTU: případ mužského a ženského stvořitele; mužské a ženské vody; mužský mrak na mužské hoře, klanící se ženské hoře.

Jejich výskyt je propojen s výskytem MOTIVU MANŽELSTVÍ: manželství nebe a země; manželství mezi rovnými a mezi nerovnými; svazek člověka a zvířete; slunce manželem ženě.

Motivu mužskosti a ženskosti zunijský mýtus nepoužívá. Jev manželství není v celém příběhu zmíněn.

V navažském mýtu se symbolika mužskosti a ženskosti objevuje v součinnosti s elementem mužskosti a ženskosti.

“The Black Cloud represented the Female Being or Substance. For as a child sleeps when being nursed, so life slept in the darkness of the Female Being. The White Cloud represented the Male Being or Substance. He was the Dawn, the Light-That-Awakens, of the First World.”¹⁹⁰

“A great river crossed this land from north to south. It was the Female River. There was another river crossing it from east to west, it was the Male River. This Male River flowed through the Female River and on; and the name of this place is (...) the Crossing of the waters.”¹⁹¹

Manželství je v příběhu o stvoření zmíněno implicitně mezi Prvním mužem a První ženou, kteří vytvoří pár. První žena nalezne obydlí Prvního muže díky rozžatému krystalu a usídli se u něj. Dá tak příklad zvyku, že novomanželka přichází do manželova domu, ačkoli, jak mýtus tvrdí, Navahové dodržují zvyk opačný.¹⁹²

Motiv mužského a ženského elementu i motiv manželství je užit jen v navažském mýtu a není přejat ze zunijského mýtu.

¹⁸⁹ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6., str. 487, 280, 492.

¹⁹⁰ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 3.

¹⁹¹ O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 5.

¹⁹² O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution 1956, str. 4.

STŘED (Center)¹⁹³

MOTIV STŘEDU zde chápeme jako motiv středu světa. Je definován takto: určení středu světa; hora ve středu světa.

V samém závěru zunijského mýtu se hovoří o středu světa jako cíli, ke kterému směřuje lid na své cestě ve čtvrtém světě, světě slunečního světla, neboť se tu má usadit. Předvolali proto vodního brouka, aby pro ně našel místo, kde se střed světa nachází. On roztáhl své dlouhé nohy a oni po nich na to místo sestoupili, a tam spočinuli.

“They summoned their grandchild, water bug. He came. (...) “Our fathers, our mothers (...) having issued forth into the daylight, go about seeking the middle. You will look for the middle for them. (...)” Thus they said. He sat down facing the east. To the left he stretched out his arm. To the right he stretched out his arm, but it was a little bent. He sat down facing the north. He stretched out his arms on both sides. They were just the same. Both arms touched the horizon. “Come, let us cross over to the north. For on this side my right arm is a little bent.” Thus he said. They crossed (the river). They rested. He sat down. To all directions he stretched out his arms. Everywhere it was the same. “Right here is the middle.” Thus he said. There his fathers, his mothers (...) and all their children came to rest.

Thus it happened long ago.”¹⁹⁴

U Navahů motiv středu není.

Pro Navahy je v mýtu důležitější symbolika světových stran, kdežto v zunijském kosmogonickém mýtu je důležitější symbolika středu. Tento motiv tedy nepovažujeme za přejatý.

2. Shrnutí

V úvodu této práce jsem již naznačila vliv, jež má podoba kultury na povahu náboženství etnika, tj. vazbu mezi přírodním prostředím a na ně vázaným způsobem subsistence na jedné straně a mezi modelem náboženství na straně druhé. Touto vazbou se zabýval Åke Hultkrantz, který rozlišil dva základní modely náboženství indiánů Severní Ameriky, a to lovecký a zemědělský.

¹⁹³ Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955. Vol. 6., str. 125.

¹⁹⁴ Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, Smithsonian Institution, Washington D.C., str. 601-602.

Díky ke svému původu zdělili Navahové náboženství **lovecké**, neboť se jedná o dceřiný kmen Atabasků ze severovýchodu kontinentu, kde byl základním zdrojem subsistence lov. Teprve během svého putování směrem na jih podél pobřeží začalo do jejich kulturního života pronikat mnoho prvků od sousedních kmenů a to včetně oblasti náboženství.

Zásadní změnou bylo, jak jsme již zmínili, přejmutí zemědělského způsobu života, spojeného se sedentarizací v oblasti Jihozápadu Severní Ameriky, neboť díky němu se ocitli Navahové v sousedství kmenů, jejichž kultury byly poměrně hodně rozvinuté. Prostředí Jihozápadu je nehostinné a náročné na adaptaci. Usazení se v této oblasti tedy vyžadovalo a podporovalo přejímání těch dovedností a znalostí, které usnadňovaly přežití kmene. Nejsilněji probíhala difúze mezi Navahy a pueblanskými kmeny, kteří se plně spoléhali na závlahové zemědělství. Náboženství pueblanů, mezi které patří i kmen Zuniů, řadíme k **zemědělskému** modelu. Právě od nich Navahové převzali nejen plodiny k pěstování a znalosti, potřebné k jejich kultivaci. Vzájemný kontakt kultur je ovlivnil rovněž v ideologické rovině.

V této práci jsem se zabývala především difúzí v oblasti mytologie a soustředila jsem se na samotný základ systému mýtů, na kosmogonický mýtus. Pro zemědělská náboženství je totiž velmi typický mýtus o vynoření, specifický typ mýtu, v němž se lid vynoří z podzemních světů podobně jako rostlina vyrostle ze semene v hlíně. To platí i pro zemědělské Zunie. Jejich kosmogonický mýtus je příběhem o vynoření lidu ze čtvrté dělohy světa. Navahové tento mýtus převzali a zasadili jej do své vlastní mytologie. Přijali tak za své vyprávění o vynoření a přizpůsobili si jej do příběhu o cestě lidu z prvního do pátého světa.

V komparaci kosmogonických mýtů Zuniů a Navahů jsem se pokusila ukázat, nakolik jsou tyto mýty vzájemně podobné a v čem se liší. Uvedla jsem nejdůležitější z mytologických motivů, s nimiž jsme se v mýtech mohli setkat a porovnála na příkladech, zda a jak je jich užito v zunijském a v navažském mýtu o stvoření.

U některých motivů jsme mohli konstatovat, že jsou jistě převzaté. Jednalo se o zvláště důležitý MOTIV VYNOŘENÍ (Viz kapitolu VII. Přílohy, 4. Tabulka motivů.), o kterém již víme, že je rozlišujícím znakem pro typ kosmogonického mýtu, tj. mýtu o vynoření.

Mezi další, velmi důležité motivy patřily MOTIV KULTURNÍHO HRDINY a MOTIV BRATRŮ, kteří často jako synové Slunce mají roli právě kulturních hrdinů. Je s nimi spojený MOTIV OBRA, neboť příběh o dvojčatech jako kulturních hrdinech, kteří čelí obrům a nepřátelům ve jménu ochrany lidu, je dalším typem mýtu vedle mýtu o vynoření. Nazýváme jej mýtem o hrdinských dvojčatech. Můžeme se domnívat, že alespoň v obsahové rovině byly tyto motivy Navahy převzaty (Viz kapitolu VII. Přílohy, 4. Tabulka motivů.), neboť podle

Hultkrantzeho je typ mýtu o hrdinských dvojčatech typický spíše pro etnika zemědělských oblastí, především pro puebla na Jihozápadě.¹⁹⁵

S motivem bratrů samozřejmě souvisí MOTIV SLUNCE, OTCE A DĚTÍ SLUNCE. Slunce může zastávat rovněž roli stvořitele, o jeho přejmutí jsme ale uvažovali ve spojitosti s motivem kulturních hrdinů vzhledem k jeho roli otce a označili jsme difúzi tohoto motivu tedy jako velmi pravděpodobnou (Viz kapitolu VII. Přílohy, 4. Tabulka motivů.).

S motivem o vynoření je nutně spojen MOTIV ZVÍŘAT A ZVÍŘECÍCH POMOCNÍKŮ. Protože bez jejich asistence by se lid ve svém putování neobešel, považujeme motiv zvířat, v té podobě, v jaké je užit v obou mýtech, za pravděpodobně přejatý společně s motivem o vynoření (Viz kapitolu VII. Přílohy, 4. Tabulka motivů.).

V obou mýtech jsme upozornili na hojný výskyt MOTIVU ČÍSLA čtyři, které má důležitou symbolickou hodnotu. U většiny kmenů je číslo čtyři považováno za posvátné. Uvažujeme-li o něm ale jako o mytologickém motivu, existuje zde možnost, že byl motiv čtyř Navahy přejat (Viz kapitolu VII. Přílohy, 4. Tabulka motivů.). Kromě čísel mohou mýty využít MOTIVU BAREV jako symbolu. Především navažský mýtus kombinuje symboly barev, čísel a světových stran s lidskými či jinými vlastnostmi. V zunijském mýtu motiv barev nenacházíme a Navahové jej tedy od nich nepřevzali (Viz kapitolu VII. Přílohy, 4. Tabulka motivů.). Přesto i zunijský mýtus užívá symboliky, symboliky středu.

Mezi mýty existuje podobnost u MOTIVŮ VODY, ať už se jedná o řeku či jezero. Motiv vody v obou mýtech hraje roli jako prostředek, pomocí kterého má být zjednána náprava porušení pravidel nebo díky kterému jsou pravidla ustanovena. V těchto případech tedy souvisí s MOTIVEM PORUŠENÍ PRAVIDEL týkající se nepovoleného pohlavního styku, MOTIVEM INCESTU a MOTIVEM USTANOVENÍ PRAVIDEL. Proto považujeme přejmutí motivu vody za možné v souvislosti s přejmutím těchto motivů (Viz kapitolu VII. Přílohy, 4. Tabulka motivů.).

Navažský mýtus obsahuje téměř všechny motivy, které jsme našli u Zunů, kromě MOTIVU PAVOUČÍ ŽENY a MOTIVU STŘEDU. Oproti zunijskému mýtu ale má i některé motivy navíc: motiv čísel a motiv barev, MOTIV HORY, MOTIV BLESKU a MOTIV MUŽSKOSTI, ŽENSKOSTI A MANŽELSTVÍ (Viz kapitolu VII. Přílohy, 4. Tabulka motivů.).

¹⁹⁵ Hultkrantz, Å.: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999, str. 20.

V. ZÁVĚR

Tématem této bakalářské práce je mytologie Zuniů a Navahů, se zaměřením na komparaci jejich mýtů o stvoření. Představila jsem kulturní areál Jihozápadu Severní Ameriky, a to jak z hlediska přírodního prostředí, tak s ohledem na historii a původ zde žijících etnik. Stručně jsem zmínila kulturní život Navahů i Zuniů, včetně jejich náboženského života.

Cílem mé bakalářské práce bylo poukázat na souvislosti mezi kulturami kmene Zuniů a kmene Navahů, mezi modelem jejich náboženství a mezi výsledky vzájemného kontaktu; a popsat vliv změny, kterou měla na kulturu Navahů, konkrétně na jejich mytologii, sedentarizace a orientace na zemědělský způsob života.

V práci jsem porovnávala jejich kosmogonický mýtus s mýtem Zuniů. Ze samotných příkladů analyzovaných motivů vyplynuly podobnosti a rozdílnosti mezi zunijským a navažským kosmogonickým mýtem. Mytologické motivy byly vybrány pro komparaci z hlediska důležitosti a schopnosti ukázat stopy převzetí kosmogonického mýtu Navahy a samozřejmě nebyly popsány všechny motivy obou mýtů. Na základě této komparace jsem ukázala zřejmou inspiraci ze strany Navahů.

Inspirace Navahů zunijským mýtem probíhala v kontextu kulturní výměny vůbec. Kulture obou kmenů na sebe vzájemně dlouhodobě působily a tato práce sledovala difúzi mezi nimi na úrovni mýtu. Navahové převzali od Zuniů mýtus o stvoření, v rozsahu, v jakém ukázala komparace. Přijali za svůj mýtus o vynoření a doplnili jej o další, sobě vlastní motivy.

Abychom hlouběji pronikli do problematiky difúze mezi etniky oblasti Jihozápadu, museli bychom popsat původní mytologii předků Navahů, tzn. vypátrat mýty atabaskických kmenů. Teprve tehdy bychom mohli přesně rozhodnout, které motivy jsou v navažské mytologii nové, případně do jaké míry byly upraveny, a které naopak nenacházíme u Zuniů.

Studium kulturní výměny v rovině lidové tvorby není na úrovni mýtu příliš běžné. Přesto je jistě velice důležité, neboť může podpořit studium jak jednotlivých společností, tak lidské kultury vůbec. Díky zkoumání vztahů mezi různými kulturami lze pomoci prohloubit porozumění kultuře a jejímu významu pro člověka. Ambicí této práce je být příspěvkem pro obory mytologie (jako studia mýtu), folkloristiky a antropologie.

VI. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

BUNZEL R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930. Smithsonian Institution, Washington D.C.

GODDARD P.E.: *Navajo texts*. Anthropological papers of the American Museum of Natural History, Vol. XXXIV. Part I. NYC 1933.

O'BRYAN A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution, 1956.

LITERATURA

BARRETT, Carole A., MARKOVITZ, Harvey J.: *American Indian culture. Volume one*. Salem Press. Pasadena, California 2004.

BASCOM, William: *The Forms of Folklore: Prose Narratives*. In: DUNDES, Alan: *Sacred Narrative*. University of California Press. London, 1984.

BUCKLAND, A.W.: *Four, as a sacred number*. The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol. 25. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland 1896, str. 96-102. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/2842386>>. 11.11.2008.

BUDIL, Ivo T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Triton, Praha 1995.

DUNDES, Alan: *The Morphology of North American Indian Folktales*. Academia Scientiarum Fennica. Suomalainen Tiedekatimia. Helsinki, 1994.

EELS, W.C.: *Number Systems of the North American Indians*. The American Mathematical Monthly, Vol. 20, No. 10. Mathematical Association of America Stable 1913, str. 293-299 Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/2972526>>. 11.11.2008.

ELIADE, Mircea: *Mýtus o věčném návratu*. Oikúmené, Praha 1993.

ELIADE, Mircea; CULIANU Ivan P.: *Slovník náboženství*. Český spisovatel, Praha 1993.

GEORGES, Robert A., JONES, M.O.: *Folkloristics: An Introduction*. Indiana University Press, Bloomington. 1995.

HEŘMANSKÝ, Martin: *Přechodové rituály původních obyvatel Severní Ameriky. Komparace rituálů přechodu k dospělosti v lovecké a zemědělské společnosti*. Bakalářská práce. FHS UK, Praha 2001.

HODGE F.W.: *Handbook of North American Indians North of Mexico*. Government Printing Office, Washington 1907.

HORÁLEK, Karel: *Folklór a světová literatura*. Academia, Praha 1979.

- HULTKRANTZ, Åke: *Domorodá náboženství Severní Ameriky*. Prostor, Praha 1999.
- KLUCKHOHN, Clyde; LEIGHTON, Dorothea: *The Navaho*. Harvard University Press, Cambridge 1947.
- LAWLESS, Robert: *Co je to kultura*. Votobia, Olomouc 1996.
- LEŠČÁK, Milan: *Folklór a folkloristika. O ľudovej slovenosti*. Smena, Bratislava 1982.
- MAUSS, Marcel: *Esej o daru*. Sociologické nakladatelství, Praha 1999.
- MURPHY, Robert F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Sociologické nakladatelství, Praha 2006.
- POSPÍŠIL, Leopold: *Kultura*. In: *Český lid*, suplement 80/1993, 1993.
- RADIN, Paul: *Tricster. Mýtus o šibalovi*. Dobra, Praha 2005.
- RIEUPEYROUT, Jean-Louis: *Dějiny Navahů: Indiánská sága 1540-1990*. Argo, Praha 2000.
- ROOTH, Anna Birgitta: *The Creation Myths of the North American Indians*. In: DUNDES, Alan: *Sacred Narrative*. University of California Press. London 1984.
- SOUKUP, Václav: *Přehled antropologických teorií kultury*. Portál, Praha 2000.
- SOUKUP, Václav; VODÁKOVÁ Alena; VODÁKOVÁ Olga: *Sociální a kulturní antropologie. Sociologické pojmosloví*. Sociologické nakladatelství, Praha 2000.
- SWANTON, John R.: *The Indian Tribes of North America*. Smithsonian Institution Press, City of Washington 1979.
- THOMPSON, Stith: *Motif-Index of Folk-Literature*. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen 1955.
- UNDERHILL, Ruth: *Red man's religion*. University of Chicago Press 1965.
- UNDERHILL, Ruth.: *The Navajos*. University of Oklahoma Press: Norman 1956.
- WALDMAN, Carl: *Atlas of the North American Indians*. Facts on File, New York 1985.
- WILLEY, Gordon R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966.
- ZIMMERMANN Larry J.: *Indiáni Severní Ameriky*. Euromedia Group k.s. – Knižní klub. Praha 2003.

INTERNETOVÉ ZDROJE

BOLLE Kees W., SMITH Jonathan Z., BUXTON Richard G.A.: Heslo „*Myth*“. Encyklopædia Britannica. 2008. Encyklopædia Britannica Online. 13.09. 2008. Dostupné z: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/400920/myth>>.

<<http://www.sacred-texts.com/nam/nav/index.htm>>, 13.09.2008.

<<http://www.sacred-texts.com/nam/zuni/index.htm>>, 13.09.2008.

VII. PŘÍLOHY

1. Kosmogonický mýtus Zuniů¹⁹⁶

„Vyprávění o prvním počátku“ začíná popisem světa, ve kterém nežil nikdo, jen Slunce a jeho dvě děti. Slunce sice každé ráno vyšel a večer zašel, ale nebyl, kdo by mu obětoval jídlo ani modlitby. Proto poslal své dva syny do čtvrté dělohy světa, aby navštívili tam žijící lid a přivedli jej do světa, v němž je sluneční světlo.

Synové poslechli a vstoupili do světa, kde byla jen tma. Vydali se na západ, až narazili na zdejší obyvatele. Rozdělali oheň, a spatřili lidi, jak sedí všichni pospolu. Stěžovali si, že je jim těsno a nevidí ani sebe navzájem. Dva bratři jim sdělili účel své návštěvy.

Lid souhlasil s cestou a poslal bratry na sever, aby zavolali severního kněze. Vyslali posla, aby našel cestu ven z onoho čtvrtého světa. Ten ale nic neviděl a nenašel ji. Ve všech stranách světa hledali posly, kteří by mohli najít cestu ven, ale žádnému tvorů se to nepovedlo. Teprve Cvrček vzlétl a dolétl až do dalšího světa. Tak prolétl postupně ještě dva světy, ale když dosáhl světa čtvrtého, došly mu síly a musel se vrátit.

Bratři proto požádali Rákos, aby pomohl. Dosáhl místa, kde došly Cvrčkovi síly a prolétl až do čtvrtého světa, kde stanul v slunečním světle. Vrátil se nazpět a oznámil svůj úspěch bratrům.

Lid se tedy vydal na cestu vzhůru a vylezl po žebříku nejprve do prvního světa, kde strávil čtyři roky, a tak postupně až do čtvrtého světa, kde už byla plná viditelnost, neboť zde svítalo Slunce. Zde teprve uviděli svoji podobu.

Poblíž žil starý muž z Psiho klanu. Přišla k němu Pavoučí žena a doporučila mu, aby ohřál vodu a umyl si vlasy. Lid k němu totiž měl poslat, aby je od sebe rozeznal a řekl jim, kdo je kdo. Pavoučí žena si vylezla za mužovo ucho a slíbila, že mu poradí. Mezitím dva bratři přišli k jeho domu a vešli. Požádali starého muže, aby od sebe rozeznal jednotlivé tvory přichozícího lidu, kteří ač byli ve světě slunečního světa, nebylo možné je od sebe rozpoznat.

Pavoučí žena starému muži poradila, jak slíbila, a on od sebe oddělil jednotlivé druhy. Poté jim určil jejich měsíční cyklus. Oni mu na oplátku věnovali slunce jako posvátný předmět.

¹⁹⁶ Přeloženo a převyprávěno autorkou podle: Bunzel R.L.: *Zuni Origin Myths*. The Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1929-1930, the Smithsonian Institution, Washington D.C. Rovněž dostupné z: <http://www.sacred-texts.com/nam/zuni/index.htm>, 13.09.2008.

Přestože žili poklidně, po čtyřech letech se začala chvět země. Dva bratři se vydali k místu, kudy vešli do světa, aby zjistili, jestli někdo nezůstal pozadu a opravdu narazili na pozůstalé lidi. Ti jim věnovali kukuřici, neboť přestože lid žil ve slunečním světle, živil se dosud jen divokými rostlinami.

Lid se opět vydal na cestu. Prošli čtyřmi místy, na každém sídlili čtyři roky, a teprve poté jim začala růst kukuřice, které nebyla hořká a tvrdá. Stále ale hledali místo, kde by mohli zůstat natrvalo.

Došli na místo, kde měla stát vesnice Kačina. Putovali spolu sestra s bratrem, ale dívka se po cestě unavila a zdřímala si, zatímco bratr hledal směr, kterým budou pokračovat. Když spatřil svoji sestru ve spánku, zatoužil po ní a kopuloval s ní. Poté, když spolu rozmlouvali, změnila se jejich podoba a když je uviděli jejich lidé, nepoznali je.

Lid se rozhodl přejít řeku, ale podařilo se to jen starým lidem. Jejich děti se proměnily ve vodní zvířata a popadaly do vody. Nakonec se jim ale podařilo je z vody vytáhnout. Na břehu se z nich opět stali ti tvorové, kterými byli předtím.

Na cestě za hledáním středu, kde by se mohli usadit, přišli k jezeru a vstoupili do něj. Potkali zde tančící kačiny. Dostali od nich modlitební předměty, které přivolávají déšť. Pověděli jim, aby se o ně nebáli, neboť ačkoli už nejsou mezi živými, zůstávají v jezeře, kde můžou žít stále.

Dalšího dne se lid vydal opět na cestu. Přišli na místo, kde jim bylo řečeno, že se musí rozdělit na dvě poloviny a zápasit o právo na denní světlo. Tvorové spolu tedy zápasili, a díky pomoci Pavoučí ženy vyhráli právo na život ve dne opeřenci, kdežto lovit v noci zbylo nočním zvířatům. Zvířata se poté rozešla žít každé svým způsobem života.

Ostatní šli dále, ale cestu k Domové hoře jim zatarasil obr. Dva bratři se ho snažili zabít, ale neúspěšně. Šli se proto poradit k otci, jak ho mají zabít. Ten jim prozradil, že srdce tohoto obra není v jeho těle, ale v jeho ocase, a že tedy musí mířit své šipy na něj. Teprve poté byl obr poražen a všichni mohli projít do vesnice, kde žila stará žena, chlapec a dívka. Lidé si je zvolili za svého otce a matku. Poté se všichni pustili do práce, aby se zbavili nepříjemného zápachu ve vesnici. Rozdělili se na klan Žluté kukuřice a klan Černé kukuřice.

Když konečně našli vodního brouka, požádali ho, aby jim pomohl najít střed, kde by se mohli usadit. On souhlasil: posadil se směrem k severu, roztáhl své dlouhé nohy směrem na východ a na západ, takže se dotýkal horizontu. Lidé se po jeho nohách vydali jako po mostě a sestoupili přesně uprostřed světa. Tam se usadili.

2. Kosmogonický mýtus Navahů¹⁹⁷

Existovalo pět světů, z nichž v prvních čtyřech nesvítilo slunce a pátý byl Svět změn, ve kterém žijeme dnes.

První svět byl černý a měl čtyři kouty, na nimiž se vznášely mraky – černý, bílý, modrý a žlutý. Tyto mraky představovaly základní živly tohoto světa. Černý mrak byl ženskou substancí, a v jeho temnotě dřímал život. Bílý mrak reprezentoval mužskou substanci, a byl to úsvit, neboli „Světlo, které probouzí“.

Bílý a černý mrak se setkaly na Východě, a byl stvořen První muž a spolu s ním bílá kukuřice.

Na Západě se setkal modrý a žlutý mrak, a byla stvořena První žena a spolu s ní žlutá kukuřice. S První ženou byly stvořeny také bílé škeble, tyrkys a yucca.

První svět byl ale malý, jako ostrov, na kterém rostla borovice. A lidé, kteří byli stvořeni, neměli žádnou formu. Měli se teprve změnit v lidi a tvory tohoto světa.

První muž zůstal na východní straně, představujíc Úsvit. Byl to Životadárce. První žena zůstala naproti, na západní straně. Reprezentovala Temnotu a Smrt.

První muž zažehl svůj krystal, což symbolizovalo probuzení mysli. První žena zažehla svůj tyrkysový krystal. Černý a bílý mrak se zdvihl a muž spatřil v dálce světlo. Vydal se hledat zdroj tyrkysové záře. Hledal marně, nicméně na počtvrté se mu podařilo najít místo, odkud světlo zářilo, a řekl: „Zde je ten domov, který jsem hledal!“ Žena odpověděla: „Viděla jsem tě chodit kolem a říkala jsem si, proč nepřijdeš!“

Stejně tak se stalo, když se zdvihl modrý a žlutý mrak. Žena se vydala putovat za zdrojem bílé záře a povedlo se jí ho nalézt až na počtvrté. Viděla, že mužův krystal září mnohem silněji než její. Muž jí mezitím pověděl: „Přijď se svým světlem a budeme žít společně.“ Žena souhlasila a tak byl ustanoven zvyk, že žena přichází do manželova domu.

V tu dobu byl stvořen další tvor, zvaný „Velký kojot, jež byl stvořen ve vodě“, a když přišel ke dvojici, řekl jim, že přišel z vejce. Znal vše, co bylo pod vodou i na nebi, a muž ho pověřil vedením všech věcí. Všichni tři se dali do plánování pořádků, když k nim přišel další tvor. Byl to Kojot, zvaný „První nazlobený“. Ten zvolal: „Vy si myslíte, že jste první tvorové, ale mýlíte se. Já jsem už byl, když jste byli stvořeni!“

¹⁹⁷ Přeloženo a převyprávěno autorkou podle: O'Bryan A.: *The Diné: Origin Myths of the Navaho Indians*. Bulletin 163 of the Bureau of American Ethnology of the Smithsonian Institution, 1956. Dostupné z: <http://www.sacred-texts.com/nam/nav/index.htm>, 13.09.2008.

Dále přišli čtyři žlutá stvoření, a byli to hmyzí lidé. Byli velmi mocní, neboť znali tajemství střílení a uměli ubližovat ostatním.

K těmto osmi tvorům přišli další čtyři, kteří byli velmi malí, červení s černýma očima. Byli to pavoučí mravenci, rovněž velcí tvorové, neboť uměli štípat.

Po nich dorazil celý zástup tmavě zbarvených tvorů s velkými rty a černýma očima. Byli to černí mravenci. Rovněž znali tajemství střílení a byli mocní, ale také se zabíjeli navzájem.

Připutoval zástup neškodných malých stvoření, kteří ale vydávali velice nepříjemný zápach. Po nich došli ještě brouci, vážky, netopýři, Pavoučí muž a žena a Solný muž a žena i jiní, bezejmenní tvorové. A protože byl první svět malý, začalo být všemu lidu těsno a docházelo k hádkám a rvačkám.

Lid v čele s Prvními čtyřmi – Prvním mužem a ženou, Velkým kojotem, jež byl stvořen ve vodě a kojotem Prvním nazlobeným – vydal se z Prvního, temného světa do Druhého, modrého světa.

Nalezli zde už žijící modré tvory: ptáky, jestřáby, sojky, volavky a další zvířata s modrým peřím. Žili zde také Vlaštovčí lidé. Mezi nimi a lidmi z prvního světa nebyl pokoj a proto se vydali dále na cestu, do Třetího, žlutého světa.

Do třetího světa vlétl nejprve Modrý pták, po něm První čtyři, a po nich zbytek lidu Prvního světa. Zemí protínala od severu na jih Ženská řeka. Z východu na západ tekla zase Mužská řeka. Místo, kde protékala Ženskou řekou, se nazývalo Setkání řek.

Kromě dvou řek se ve třetím světě nacházelo šest posvátných Hor: Na východě „Hora Bílá mušle“; na jihu „Tyrkysová hora“; na západě „Hora škeble“; na severu „Hora mnoha ovcí“; dále Vyšší hora, považovaná za místo středu, nazývaná „Páskovaná hora“; a ještě jedna, také posvátná hora.

Tak jako první tvorové, ani tyto řeky a hory neměly žádnou pevnou formu, byly to spíše první podstaty řek a hor. V tomto světě nebylo slunce.

Za východní horou žil Tyrkysový chlapec, hermafrodit. Poblíž rostl Mužský rákos. Dál na východ žili Achátoví lidé. Ještě dál žilo dvanáct Hrbatých lidí a o kus dál čtyři další: Posvátný muž, Posvátná žena, Posvátný chlapec a dívka.

Na západě přebývala Dívka Bílá mušle, hermafrodit. Poblíž rostl u vody Ženský rákos. Dál směrem na západ sídlili Kamenní lidé. Kus dál od nich žilo dvanáct ženských stvoření a blízko nich čtyři posvátné osoby.

Ve třetím světě žili předci Pueblanů. Bydleli na posvátných horách v jeskynních. Kromě nich zde žili také zvířecí tvorové, jako veverky, myši a krysy, krocani, jeleni, kočky, pavouci,

ještěrky a hadi, bobři u řek, želvy a žáby a podvodní živočichové. Stále to ještě nebyla zvířata, jak je známe v dnešní podobě, ale bylo je možné poznat podle jejich vlastností.

Přišel čas zaset.

Lidé v čele s Prvním mužem se sešli a zaseli společně různé druhy kukuřice, ale i jiné druhy plodin. Jejich sklizeň byla velmi bohatá.

Po sklizni ale Tyrkysový chlapec z východu vyšel a navštívil První ženu. První muž je při návratu domů přistihl pospolu. Rozhodl se uchýlit do samoty a očistit se, aby se rozhodl, co dělat dál.

Velký kojot, který byl stvořen ve vodě, poradil Prvnímu muži, aby vzal všechny muže svého lidu a překročil řeku a ponechal ženy, ať se starají o sebe. Tak se také stalo.

Ženám zpočátku nevadilo, že žijí samotné. Staraly se o své zahrádky a vařily si. Po čase jim ale začaly docházet potraviny. Některé se dokonce snažily překročit řeku ke svým mužům, ale utopily se.

Ženy se snažili nalézt způsoby, jak uspokojit své touhy, ale z takových pokusů vzešlo jen zrození různých příšer. Muži, kteří hledali uspokojení, byli potrestáni úderem blesku. Nakonec se muži rozhodli vrátit se k ženám, které se už poučili o tom, jaké hrozné následky má nedodržování pravidel. Obřadně se očistili, aby spolu mohli zase žít.

První žena ale po čase začala opět kout pikle. Zašla tajně za kojotem Prvním nazlobeným, a poručila mu, aby ukradl dvě krásné děti Vodního buvola, chlapce a dívku. Kojot poslechl a děti ukryl ve svém kožichu.

Lid si všiml, že ze všech světových stran se na ně valí bílá stěna vody. Blížila se potopa. O krádeži dětí ale nikdo kromě První ženy a kojota Prvního nazlobeného nevěděl.

První muž se pokusil zachránit lid a poručil, aby shromáždili semena rostlin a trochu země z šesti posvátných hor a uložili je do jeho Medicínového vaku. Hladina vody stoupala, lid prchal, když si První muž uvědomil, že zapomněl svůj vak. To bylo velké neštěstí, neboť jeho vak byl třeba i k přivolávání deště a modlitbám za růst plodin. Nezbyvalo, než se pro něj vrátit. K záchraně přispěl také Ledňáček. První muž pak velice děkoval svému lidu za pomoc.

Tyrkysový chlapec a Dívka Bílá mušle s sebou na útěku nesli mužský a ženský rákos. Zasadili je, a foukali, a rákos nakonec narostl do dostatečné výšky. Datel jej potom vydlabal, aby se lid mohl vyšplhat do čtvrtého světa.

Ve čtvrtém neboli bílém světě lid zjistil, že ani zde není mnoho místa. Když všichni prolezli otvorem, vřítel se za nimi vodní buvol a z jeho rohů vyšlehly blesky.

První muž se ptal, proč na ně byla poslána povodeň. Buvolí matka ale neodpověděla. Teprve poté vystoupil kojot a vytáhl z kožichu dvě ukradené děti.

Tyrkysový chlapec připravil obětní koš. Kojot prohlásil, že jej dává Vodnímu buvolu i s chlapcem, jež dostal jméno Černý mrak, přinášející blesky a hromy. Dívku, jménem Bílý, žlutý a modrý mrak, si ponechá. Vodní buvol poté zmizel i s dítětem, a potopa opadla.

Ani ve čtvrtém světě se lidu nelíbilo. Potopa odplavila všechnu zeminu a nemohli si pěstovat potraviny. Znovu zasadili Ženský rákos, a ten dorostl do nejvyššího světa. V tu chvíli přišel Cvrček, a nabídl se Prvnímu muži, že pomůže a vyšplhá se po rákosu.

Vyrobil si posvátnou čelenku, do které zasadil dva šípy se žlutými pery. S pomocí Posvátných osob vyšplhal do Pátého světa. Když se prokopal skrze bláto do vody, uviděl Potápku se dvěma šípy na zádech, jak plave k němu.

Dali se do boje. Cvrček musel čelit několika potápkám ze všech světových stran. Snažili se mu zabránit ve vstupu do země. On ale s pomocí svých kouzel všechny porazil, a oni se vrátili, odkud přišli, voda ustoupila, a cvrček se ocitl na zemi.

Sestoupil nazpět a vypověděl lidu, jakým těžkostem musel čelit. Lid vyslal jezevce nahoru po rákosu, ale on se vrátil celý od bláta. První muž proto obětoval pěti Pánům větrů, aby vysušili nejvyšší svět.

První muž a První žena dovedli lid do Pátého světa, jemuž se říká Barevná Země nebo také Proměnlivá Země. Vystoupili skrze jezero, kolem nějž byli čtyři hory.

Lid byl rozdělen Prvním mužem a První ženou na dvě skupiny, a každá dostala svého vůdce. Ti, kteří následovali Horského lva, stali se lidmi Země a pěstovali kukuřici. Ti, kteří se vydali za Vlkem, stali se zvířaty a ptáky, tvory, kteří plavou, běhají a plazí se. Tak všichni nabyli svou podobu a vydali se žít svým způsobem života.

V této části mýtu se vypráví o vybudování prvního hoganu. Zde žil První muž s První ženou společně s Tyrkysovým chlapcem a Dívkou Bílá mušle.

První muž s První ženou a s Kojotem, jenž byl stvořen ve vodě, začali společně plánovat řád věcí. Děti jejich plánům nerozuměly, neboť o nich hovořili šeptem. Plán měl pomoci řešit problémy, které přijdou později. Rozhodli o existenci slunce, dne a noci. Také rozdělili rok na dvanáct měsíců a čtyři roční období.

Do plánů se připlétl kojot První nazlobený a pojal podezření o tom, co si spolu ostatní tři šeptají. Nechtěli mu svůj plán prozradit. Když ho přece jen vyzvěděl, rozzlobil se, a učinil, že některé měsíce mají více dní než jiné, a že někdy přijdou mrazy dříve, jindy později a že to bude trápit rostliny i zvířata. Poté odešel.

První muž, První žena a Kojot, který byl stvořen ve vodě, umístili nad zemi modrou oblohu a pevně ji ukotvili ve všech světových stranách. Na nebe potom umístili Slunce i Měsíc a Souhvězdí.

Ze zeminy, kterou První muž přinesl v medicínovém vaku z předchozího světa, uplácali šest posvátných hor a dali jim jména.

Země už byla pevná, tekly po ní řeky a kolem rostly stromy a na úpatí hor kvetly květiny. Bylo to velmi krásné místo.

Tehdy lidé poprvé poznali smrt. Byla to cena, kterou si vyžádalo Slunce za svoje světlo. Lidé se ptali: Kam odcházejí mrtví? Existuje jiná země?

Vydali se je hledat. Došli až k místu, kterým kdysi prošli ze čtvrtého světa, a nahlédli do něj – zde spatřili ducha právě zemřelého člověka a báli se. Vrátili se, aby vypověděli, co viděli. Varovali všechny, aby se nevraceli tam, odkud přišli.

První muž a První žena se velice divili, neboť jejich plán nezahrnoval konec života. Lidé měli žít věčně. Proto vzali fetiš z tvrdého dřeva a hodili jej do vody. Pokud by se potopil, smrt zůstane. Pokud by plaval, lidé by neumírali. V tom okamžiku ovšem přišel Kojot a hodil do vody také svoji sekeru, volajíc, že nevyplave-li sekera na hladinu, smrt zůstane.

Sekera se potopila, ale fetiš Prvního muže a ženy vyplaval na hladinu. Proto lidé umírají, ale těžce nemocní lidé se někdy uzdraví.

Podobně bylo také ustanoveno stáří lidí, nemoci a menstruace žen. Bylo rozhodnuto, že ženy nebudou tak silné jako muži. Mezi muži a ženami měla panovat láska, ale často také žárlivost. Mužům a ženám byly odlišeny pohlavní orgány.

Také ostatním tvorům bylo určeno, jaké budou mít jméno a jaký bude jejich způsob života.

Tak byl ustanoven řád věcí na Zemi a lidé žili v míru. Ale První muž na čas odešel.

Lidé žili ve velkých domech z kamene a bylo jich stále více. Někteří z nich začali provozovat černou magii, cestovat v podobě zvířat a také se vzájemně v proměněných podobách zabíjet. Šířilo se mezi nimi zlo a dokonce osnovali vraždu Prvního muže.

Tehdy se naučili stavět kivy, okrouhlé ceremoniální místnosti s otvorem ve stropě, kde pronášeli modlitby, aby byli zbaveni zla a zlých lidí. Jejich modlitby a oběti byly vyslyšeny. Na čas zase žili v míru.

Poté se lid dozvěděl, že přišly na svět zrudné obří děti. Rostly velice rychle a živily se lidskými oběťmi. Podobaly se ptákům. Jiné zase kamenům. Rodily se různým matkám. Vyšlo najevo, že otci těchto dětí jsou kameny, rostliny nebo pera, jichž užívaly k uspokojení ženy, když byly odděleny od svých mužů a tyto děti byly tedy trestem za jejich prohřešky. Obří se usadili na jedné hoře na východě.

Po nějaký čas byl opět klid.

U malého kopce žila sestra s dvanácti bratry, a vždy, když odešli na lov, zůstala sama doma. Přišel Kojot, a oznámil bratrům, že si chce vzít jejich sestru za ženu. Oni mu odpověděli, že jedině ten, kdo zabije obra, může si vzít jejich sestru za manželku.

Kojot se vydal k obrovi, přelstil ho, ale sestře to nestačilo. Dříve než se za něj vdá, zabije ho a teprve když dokáže obživnout, provdá se za něj.

Kojot opět využil svých kouzelných schopností a vždy, když ho sestra zabila, jeho tělo zase přišlo k životu. Sestra se tedy stala jeho ženou. On ji potom naučil všemu, co uměl.

Když se bratři vrátili z lovu, dvojice se polekala a skryla. Bratři hledali svou sestru, a teprve tehdy objevili i Kojota a zjistili, že je jejich švagrem. Velice je to rozesmutnilo a odešli z domu.

Na druhý den se vydali na lov, a rozhodli se, že přece jen vezmou švagra s sebou. Museli ho ale hlídat, aby něco neprovedl. Ulovili ovci a poslali Kojota domů s masem, aby sestra mohla připravit jídlo. Kojot ale při cestě přes kaňon uviděl Pavoučí lidi. Posmíval se jim a urážel je. Vyběhli za ním. Kojotovi se nepodařilo utéct a byl zabit.

Bratři se večer vrátili domů a sestra se velmi divila, že s nimi nejde její manžel. Domnívala se, že to její bratři jsou zodpovědní za jeho smrt. Bratři se obhajovali, ale marně. Vydala se Kojota hledat a teprve podle stop zjistila, že Kojot byl opravdu zabit Pavoučími lidmi. Rozhodla se vrátit domů a připravit se na pomstu.

Každou noc poté se přeměnila v medvěda a v té podobě chodila zabíjet Pavoučí lidi. Vždy, když se vrátila ke svým bratrům, byla už opět ve své lidské podobě. Brzy ovšem začala vycházet zabíjet i ve dne. Lid i bratři se snažili chránit a zabránit sestře v dalším zabíjení. Nastražili jí past, ale přece při souboji jedenáct bratrů padlo. Teprve nejmladší bratr, který unikl, uspěl a za pomoci Vánku se mu podařilo Sestru, která se proměnila v medvěda, zabít. Na čas byl tedy opět klid, ale obři stále žili na své hoře a ještě mnohokrát jim museli lidé čelit.

První muž a První žena žili mezitím spolu na své hoře, která byla často skryta v mracích. Jednoho dne řekl První muž První ženě: „Celý den byl vrchol hory skryt v mlze, a nyní tam je vidět oheň. Někdo tam musí být. Půjdu a najdu ho.“ Vydal se tedy na cestu, ale marně. Tři dny takto vycházel a nikoho nenašel. Teprve poté dorazil až na vrchol v husté mlze, a tam uviděl malé děvčátko, z jehož kolébky šlehaly blesky.

Donesl dítě domů. Vtom uslyšeli kroky a do domu vstoupili dva muži. Prozradili jim, že to celé byl jejich plán. Poradili jim, jak dítě rozvázat z jeho kolébky a jak je v ní nosit. Poté odešli, a První muž a žena prohlásili děvčátko za svoji dceru.

Dívka měla jméno Bílá perla (později také nazývána Proměnlivá žena). Velice rychle rostla, třetího dne už seděla a čtvrtého dne začala chodit. Třináctého dne dostala první

menstruaci. Proto byla uspořádána ceremonie, a dívka Bílá perla se stala ženou. Brzy na to se dívka začala modlit o manžela. Každého rána si lehla na slunce, tak, že její hlava směřovala na západ a její nohy na východ.

Jednoho dne se První žena s nevlastní dcerou vydali na sběr semen. Matka se ale brzy vylekala. Bála se oblud, které se toulaly po kraji, a vrátila se do hoganu. Dcera se ale nebála a zůstala, aby nasbírala semena. Při práci za sebou uslyšela dusot kopyt a když se ohlédla, spatřila velkého bílého koně, na kterém seděl mladík, celý v bílém. Posvátný jezdec na ni promluvil: „Každé ráno až do poledne si lehni tváří ke mně, tak jako jsi to dělala doposud. To o mě jsi se modlila. Když budu přesně nad zemským středem, vydej se k prameni.“

Dal jí také pokyny pro jejího otce, který měl postavit hogan, ve kterém ho měla počkat a připravit mu jídlo. Dívka se svěřila rodičům a všichni poslechli pokynů. Té noci dívka přespala v novém příbytku a ráno našla stopy návštěvníka. Tak se to opakovalo po čtyři noci. Poté se dívka nastěhovala zpět k rodičům a čtyři dny žili opět stejně, jako předtím. Čtvrtého dne ucítila pohyby v břiše. Po dalších pěti dnech porodila dvojčata.

Dvojčata velice rychle rostla a patnáctého dne už z nich byli mladíci. První muž pro své vnuky vyrobil luky a šípy. Chodili na lov, ale když se vydali na západ, vylekal je zvěd. Stejně tak se stalo, když šli na sever nebo na jih. Proto se poté vydali na východ, když je opět vyděsil podivný tvor. Prozradil jim, že jejich otcem je Slunce. Vrátili se nazpět a všechno pověděli matce i prarodičům. Prozradili jim, že se chtějí vydat do domu svého otce.

Vydali se na východ a po dlouhém putování dorazili do krajiny, kde nebylo nic než písek. Našli starého muže, který je poznal. Byl to jejich dědeček. Varoval je, neboť jejich otec je velice silný a ovládá mnoho zbraní, proto musejí být opatrní. Dal jim dar, s nímž měli přestát zkoušky svého otce.

Dvojčata prošla mnohými nástrahami, než konečně dorazila do tyrkysového domu daleko na východě. Otevřela jim stará žena, jejich babička. Pustila je dál, a ukryla je ve čtyřech rouškách oblohy: úsvitu, denního světla, soumraku a temnoty. Byla to matka Slunce.

Po chvíli se vrátil Slunce, na velkém tyrkysovém koni.

Vešel a zeptal se matky: „Viděl jsem poblíž dva lidi. Kde jsou?“ V tom vešla jeho manželka a začala ho hubovat: „Vždy jsi tvrdil, že jsi věrný na svých cestách! To jsou tvé dvě děti, co přišly.“

Dvojčata předstoupila před Otce a pověděla mu, co jim poradil Vánek: „Otče, přišli jsme požádat o Tvou pomoc.“ Museli to opakovat čtyřikrát, ale Slunce neodpověděl. Vyndal svoji dýmku a nabídl svým synům. Byla to zkouška. Dvojčata, díky daru od starého muže, obstála a Slunce uznal, že jsou to jeho synové.

Dvojčata požádala svého otce o zbraně, které visely venku na jeho hoganu. Slunce se zdráhal, ale dvojčata nechtěla ustoupit. I tentokrát uspěla ve zkoušce svého otce a Slunce jim daroval své dvě zbraně: blesky, které udeří nakřivo a blesky, které udeří rovně.

Díky těmto zbraním potom dvojčata byla schopna porazit obry a pomáhat tak lidem. Všechny obludy byly nakonec poraženy.

Jejich matka, Bílá perla, se usadila na západě, na hoře, kde byla nalezena jako dítě. Zde stvořila svoje lidi - kmen, který se nazval Diné a který ji považuje za svoji matku:

Obě zbraně blesků, které dvojčata získala, byla navracena Slunci. Nyní bylo na Prvním muži a První ženě, aby rozhodli, jaký bude další plán věcí.

Slunce přinesl Bílé perle tyrkysový mužský fetiš. Ona vyrobila ženský fetiš z namletých bílých perel. Poté položili oba vedle sebe. Vedle mužského fetiše položili bílou kukuřici, přinesenou z jednoho z temných světů. Vedle ženského fetiše položili žlutou kukuřici, přinesenou z jednoho z temných světů.

Oba fetiše i oba klasy kukuřice byly zahaleny čtyřmi mraky a čtyřmi mlhami. Bylo proneseno mnoho zpěvů. Poté se fetiše i klasy začaly hýbat jako těla.

V tom okamžiku opět přišel Kojot. Přiskočil k tělům a foukl nejprve do jedné nosní dírky a poté do druhé. Řekl: „Toto vás ochrání. Toto bude vaše obrana.“ První byla lež, druhá byla lež. A to proto, že někdy i lež a lež mohou člověku posloužit.

Přestože se těla hýbala, nemohla ještě vstát. Až když byly proneseny modlitby k Pánům větrů, teprve tehdy byli stvořeni lidé.

Když byli stvořeni, bylo to 126 mužů a 6 žen. Tito utvořili šest klanů kmene Diné. Každý z nich se usadil na jiném místě. Nedlouho poté byl stvořen pes, podobným postupem, jako byli stvořeni lidé.

Lidem byly dány zpěvy a tance, které musejí být vykonávány, aby měli úrodu, déšť a byla jim dána pravidla, umění lovu, i podoba masek a čelenek ke správnému provedení tanců.

Poté, co bylo o vše postaráno, a plán ustanoven, nastal čas odchodu Prvního muže, První ženy, Kojota, který by stvořen ve vodě i Kojota Prvního nazlobeného. Odešli daleko na východ až za hranici východu slunce. I ostatní posvátní lidé odešli, a všichni vzali s sebou svá kouzla. Nakonec přišel čas pro odchod Bílé perly. I ona vzala s sebou svá kouzla a ponechala svůj lid, aby žil mezi šesti posvátnými horami. Proto lidé musejí nyní pracovat, aby si obstarali živobytí.

(Příběh kmene Diné a jeho klanů v mýtu pokračuje. Objasňuje znalosti budování obydlí, pěstování různých plodin, znalost technik lovu, získání koní. Nakonec hovoří o tom, proč se lid Diné rozdělil na Apače a Navahy.)

3. Rejstřík použitých mytologických motivů

Uvádím zde seznam použitých či souvisejících motivů v abecedním pořadí. Čerpáno z: Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Vol. 6. Indiana University Press. Bloomington. Indiana USA. Centraltrykkeriet. Copenhagen, 1955. Pro možnost dohledání detailního popisu uvádím u každého motivu číslo strany, na které se v titulu nachází.

1. Barva (154)	24. Obr (551)
2. Blesk (465)	25. Pavouk (737)
3. Bratr (100,101)	26. Pět (294)
4. Buvol (102,103)	27. Pohlavní styk (691)
5. Cvrček (472)	28. Pomocník (378)
6. Číslo (545)	29. Potopa (298)
7. Čtyři (312)	30. Rada (12)
8. Čtyřikrát (313)	31. Rákos (634)
9. Dar (331)	32. Řeka (652-653)
10. Děti Slunce (767)	33. Slunce (766)
11. Dva (822)	34. Smilnění (11)
12. Dvanáct (821)	35. Střed (125)
13. Dvojčata (822)	36. Světlo (464-465)
14. Hora (523)	37. Šibal (817)
15. Incest (417)	38. Řád (558)
16. Jedenáct (250)	39. Tyrkys (820)
17. Jezero (450)	40. Ustanovení (řádu) (257)
18. Jezevec (44)	41. Vítr (869)
19. Kulturní hrdina (183)	42. Voda (849)
20. Manželství (492)	43. Vynoření (34, 251)
21. Medvěd (53)	44. Zkouška (785)
22. Mužskost (487)	45. Zvíře (20)
23. Nevěra (828)	46. Ženskost (280)

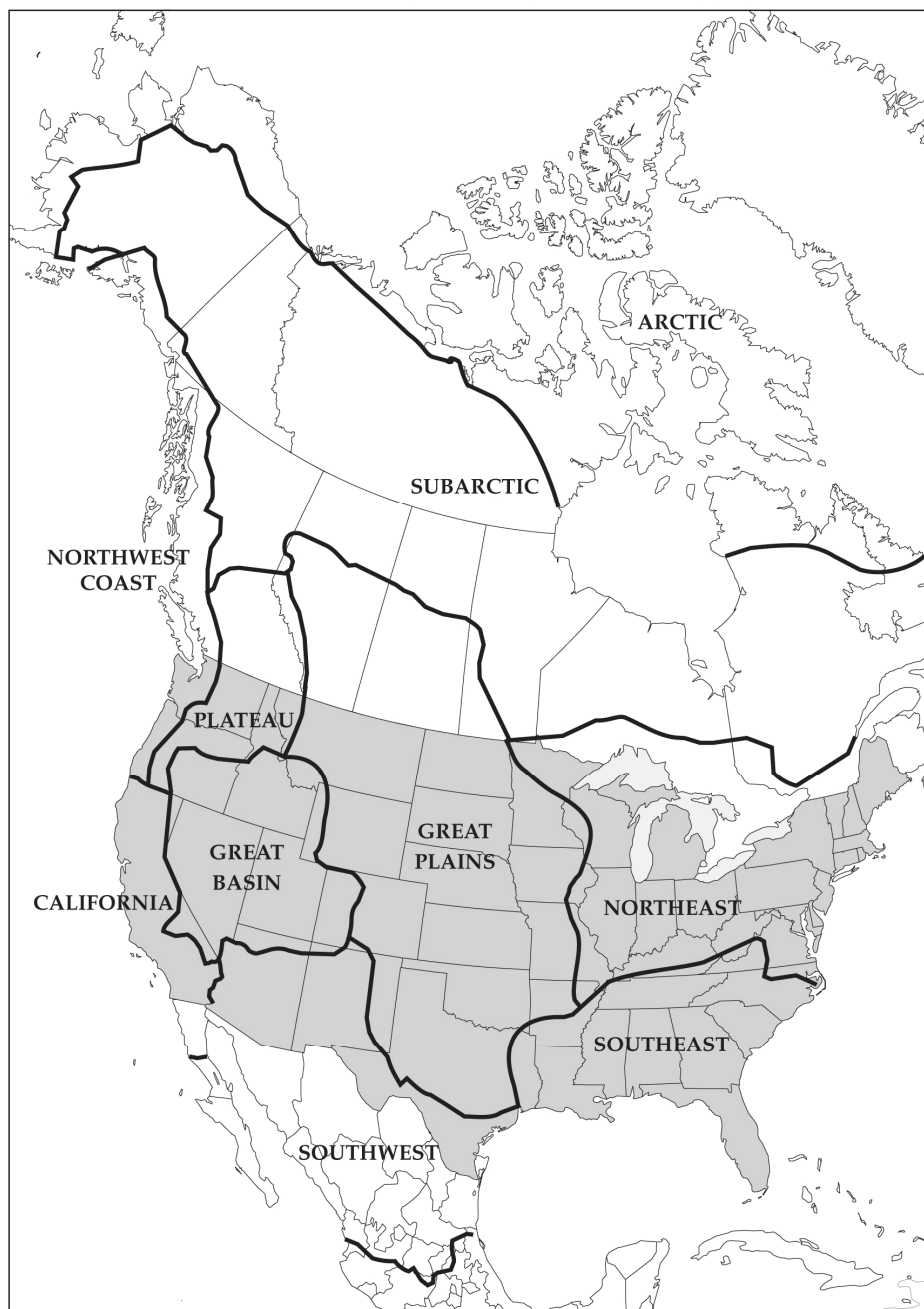
4. Tabulka motivů

MOTIV	ZUNIOVÉ	NAVAHOVÉ	PŘEVZETÍ
VYNOŘENÍ	ANO	ANO	ANO
SLUNCE, OTEC, DĚTI SLUNCE	ANO	ANO	PRAVDĚPODOBNÉ
BRATR, BRATŘI	ANO	ANO	PRAVDĚPODOBNÉ
KULTURNÍ HRDINA	ANO	ANO	PRAVDĚPODOBNÉ
ŠIBAL	NE	ANO	NE
ZKOUŠKA	ANO	ANO	NE
DAR, POMOC, RADA	ANO	ANO	SPÍŠE NE
USTAVENÍ POŘÁDKU VĚCÍ	ANO	ANO	SPÍŠE NE
PORUŠENÍ PRAVIDEL	ANO	ANO	SPÍŠE NE
TREST	ANO	ANO	MOŽNÉ
OBR	ANO	ANO	ANO
ZVÍŘE	ANO	ANO	PRAVDĚPODOBNÉ
PAVOUK	ANO	NE	NE
ČÍSLO	ANO	ANO	MOŽNÉ
BARVA	NE	ANO	NE ¹⁹⁸
HORA	NE	ANO	NE
VODA	ANO	ANO	MOŽNÉ
BLESK	NE	ANO	NE
MUŽSKOST, ŽENSKOST, MANŽELSTVÍ	NE	ANO	NE
STŘED	ANO	NE	NE

¹⁹⁸ Je možné, že se Navahové v barevné symbolice inspirovali zunijskými rituály, které barev jako symbolických významů využívají.

5. Mapy a grafy

Culture Areas of North America

Obrázek č. 1.: Mapa kulturních areálů Severní Ameriky¹⁹⁹

¹⁹⁹ Carole A. Barrett, Harvey J. Markowitz , ed.: *American Indian culture. Volume one.* Salem Press. Pasadena, California. c2004, s. 194

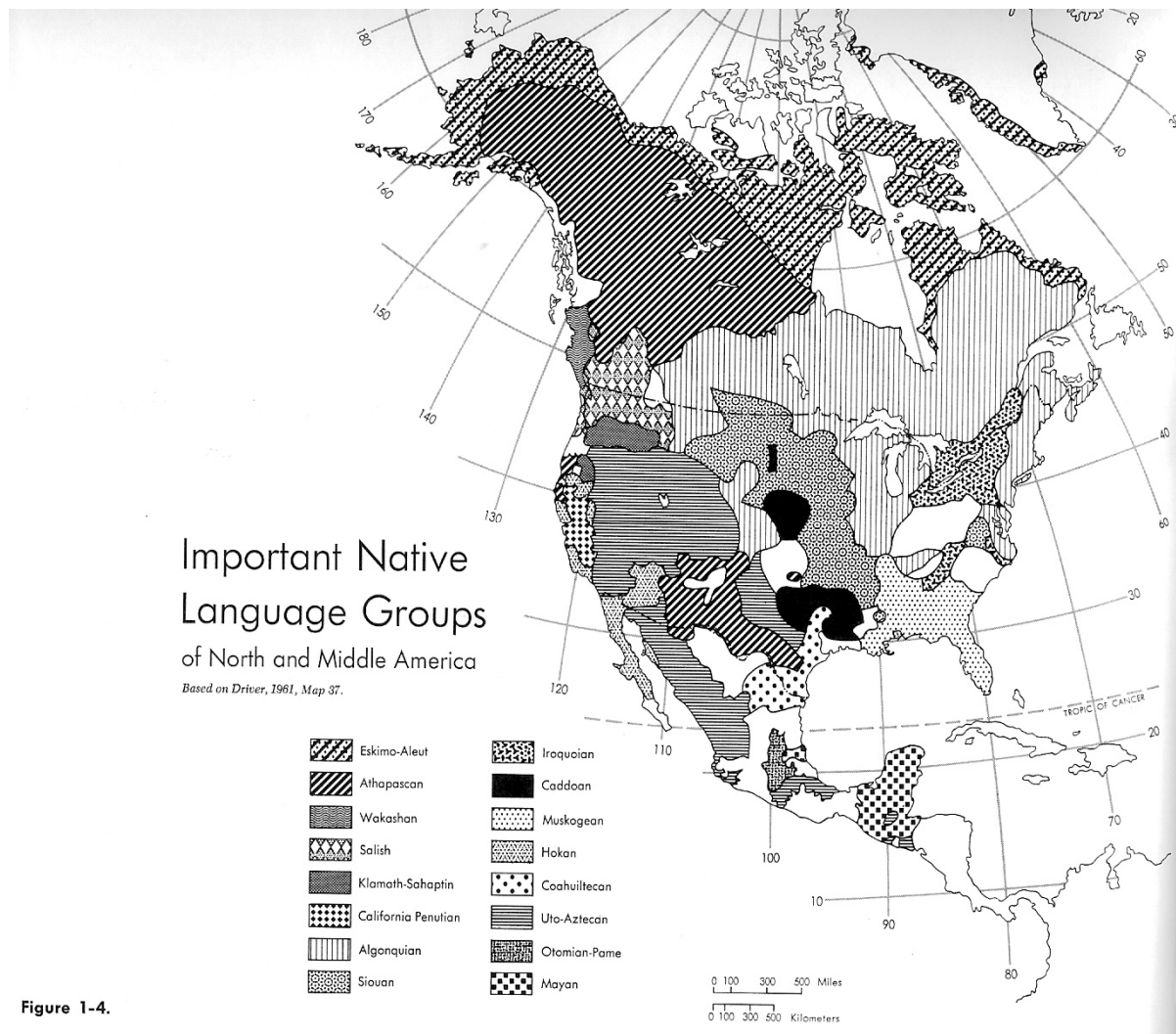
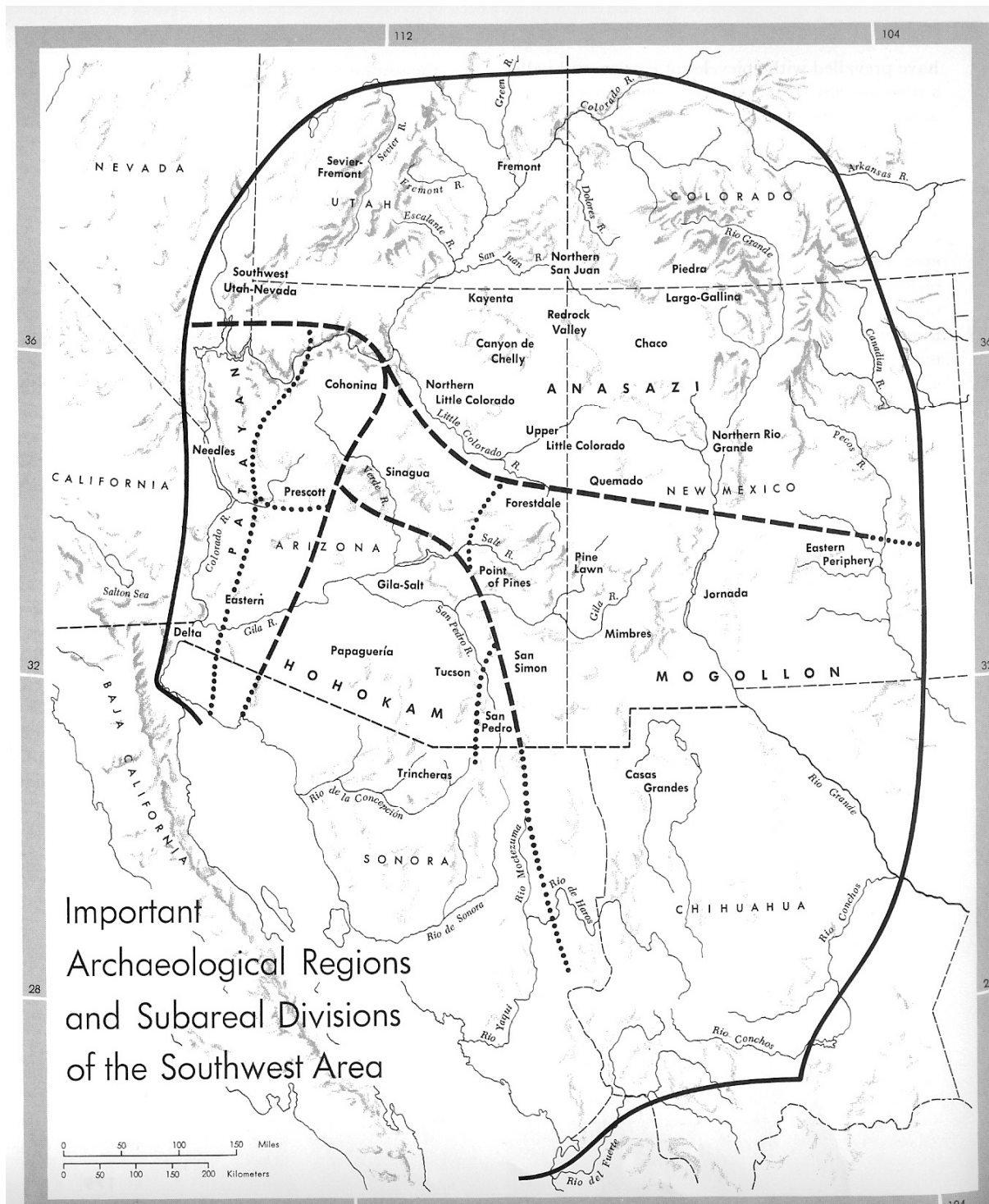

Figure 1-4.

Obrázek č. 2.: Mapa jazykových skupin Severní a Střední Ameriky²⁰⁰

²⁰⁰ Naskenováno z Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 18.

Obrázek č. 3.: Mapa (archeologického) areálu Jihozápadu Severní Ameriky a místních kulturních tradic²⁰¹

²⁰¹ Naskenováno z Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 180.

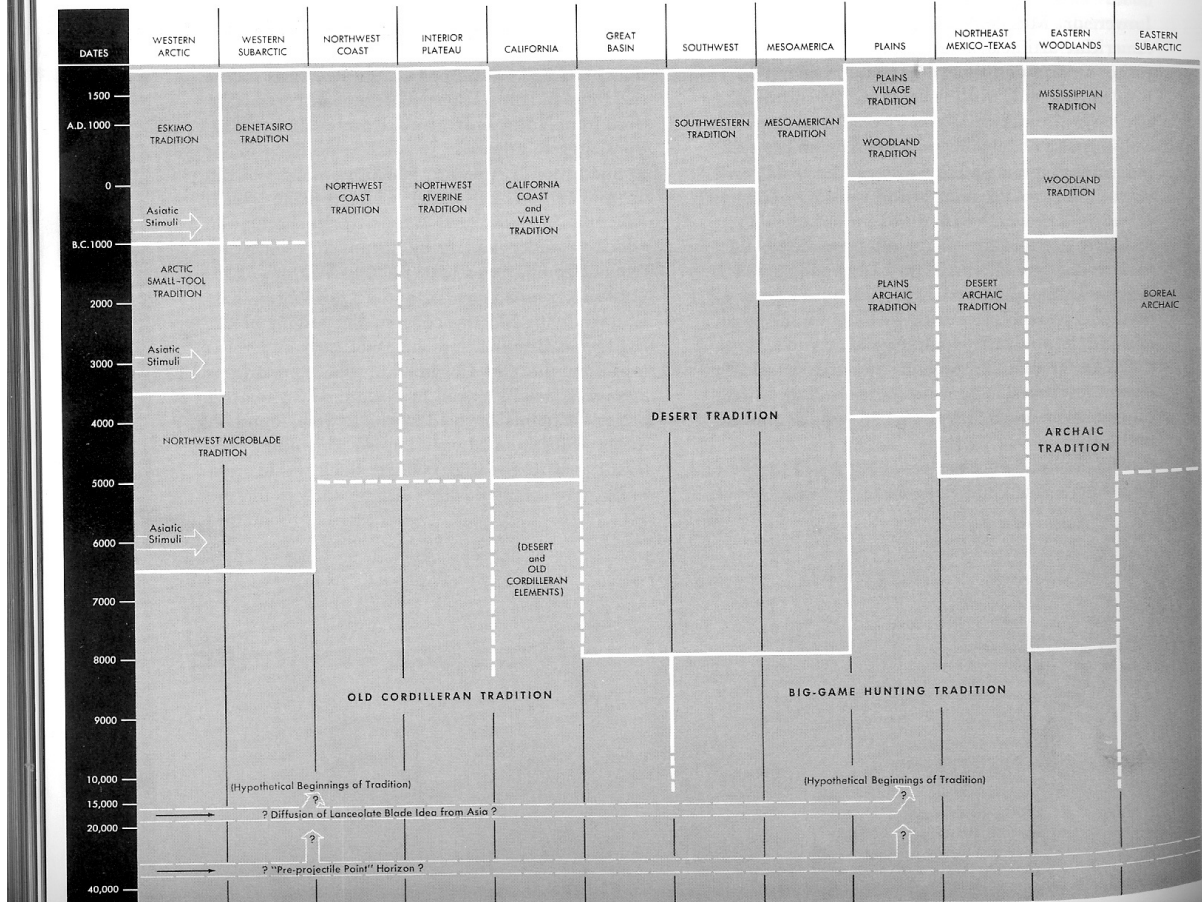
Southwestern
Tribal Locations

Figure 4-2.

Obrázek č. 4.: Mapa rozmístění kmenů²⁰²

²⁰² Naskenováno z Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 182.

Figure 8-1. Schematic diagram of the major cultural traditions of North and Middle America viewed diachronically. Compare with Fig. 2-31, Chap. 2.

Obrázek č. 5.: Diachronické schéma kulturních tradic Severní a Střední Ameriky²⁰³

²⁰³ Naskenováno z Willey, G. R.: *An Introduction to American Archeology. Volume one: North and Middle America*. Englewoods Cliffs, New Jersey, USA 1966, str. 456.